

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

TRESTNĚPRÁVNÍ INSTITUT NUTNÉ OBRANY

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra trestního práva

DIPLOMOVÁ PRÁCE

TRESTNĚPRÁVNÍ INSTITUT NUTNÉ OBRANY

Zpracoval:

Robin Lédl

Studijní program:

M6805 / Právo a právní věda

Studijní obor:

6805T003 / Právo

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Petr Škvain

Plzeň 2014

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Robin LÉDL**
Osobní číslo: **R09M0136P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Název tématu: **Trestněprávní institut nutné obrany**
Zadávající katedra: **Katedra trestního práva**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod
2. Podmínky trestní odpovědnosti
3. Charakteristika okolností vylučujících protiprávnost
4. Historický vývoj nutné obrany
5. Institut nutné obrany dle současné právní úpravy
 - 5.1 Vztah nutné obrany a krajní nouze
 - 5.2 Útok a osoba útočníka
 - 5.3 Osoba obránce
 - 5.4 Meze nutné obrany
 - 5.5 Vybočení z mezí nutné obrany (exces)
6. Zvláštní případy nutné obrany
7. Fenomén automatických obranných zařízení
8. Úprava institutu nutné obrany napříč právním řádem ČR
9. Základní srovnání právní úpravy nutné obrany v ČR s právní úpravou okolních států
10. Závěr
11. Cizojazyčné resumé

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

- Bělohlávek, A. a kol. **Nový občanský zákoník. Srovnání dosavadní a nové občanskoprávní úpravy včetně předpisů souvisejících.** Plzeň: Aleš Čeněk, 2012
- Hendrych, D. a kol. **Správní právo. Obecná část. 8. vydání.** Praha: C. H. Beck, 2012
- Jelínek, J. a kol. **Trestní právo hmotné. 2. vydání.** Praha: Leges, 2010
- Jelínek, J. a kol. **Trestní právo procesní. 2. vydání.** Praha: Leges, 2011
- Kratochvíl, V. a kol. **Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání.** Praha: C. H. Beck, 2009
- Kuchta, J. **Nutná obrana.** Brno: Masarykova univerzita, 1999
- Náchodský, Z. **Nebojte se bránit.** Praha: Armex publishing, 2006
- Novotný, F., Souček J. a kol. **Trestní právo hmotné. 3. vydání.** Plzeň: Aleš Čeněk, 2010
- Novotný, F. **Právo na sebeobranu. 1. vydání.** Praha: LexisNexis, 2006
- Novotný, O., Vanduchová, M. a kol. **Trestní právo hmotné - I. Obecná část. 5. vydání.** Praha: ASPI, a. s., 2007
- Solnař, V. **Základy trestní odpovědnosti.** Praha: Academia, 1972
- Šámal, P. a kol. **Trestní zákoník. 2. vydání.** Praha: C. H. Beck, 2012
- Šámal, P. a kol. **Trestní řád. 6. vydání,** Praha: C. H. Beck, 2008

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Petr Škvain
Katedra trestního práva

Datum zadání diplomové práce:

26. února 2013

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2014

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
děkan

~~JUDr. Petr Kybíc, Ph.D.
vedoucí katedry~~

V Plzni dne 27. září 2013

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal.“

V Plzni dne 1. března 2014

.....

Robin Lédl

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě se zpravidla děkuje vedoucímu práce za její vedení, rady, pomoc při jejím zpracování apod., což v mnoha případech působí jen jako prázdná fráze. Proto jsem se rozhodl poděkovat JUDr. Petru Škvainovi za to, jakým je člověkem, za jeho práci se studenty, kterým jde příkladem, a to jak z hlediska odbornosti a profesionality, tak z hlediska morálního.

Obsah

1. Úvod	8
2. Podmínky trestní odpovědnosti (základní přehled)	11
3. Charakteristika okolností vylučujících protiprávnost	13
4. Historický vývoj nutné obrany	15
4.1. Stručný nástin historických východisek nutné obrany	15
4.2. Historický vývoj institutu nutné obrany v českých zemích	17
4.2.1. Vývoj trestního práva v letech 1787 až 1803	18
4.2.2. Trestní zákon z roku 1852 (č. 117/1852 ř. z.).....	19
4.2.3. Trestní zákon z roku 1950 (č. 86/1950 Sb.).....	21
4.2.4. Trestní zákon z roku 1961 (č. 140/1961 Sb.).....	23
5. Institut nutné obrany dle současné právní úpravy	29
5.1. Útok a osoba útočníka	31
5.1.1. Protiprávnost útoku a jeho zavinění.....	31
5.1.2. Útočník.....	33
5.1.3. Útok dítěte, osoby nepřičetné nebo osoby jednající ve skutkovém omylu....	34
5.1.4. Útok úřední osoby (nutná obrana proti úkonům úředních osob).....	37
5.1.5. Nutná obrana proti vyprovokovanému útoku	38
5.1.6. Nutná obrana proti domnělému útoku (putativní obrana)	42
5.1.7. Přímá hrozící nebo trvajícím útoku	45
5.2. Meze nutné obrany a hlediska posuzování její přiměřenosti.....	48
5.3. Vybočení z mezí nutné obrany (exces)	54
5.4. Vztah nutné obrany a krajní nouze (jejich srovnání).....	60
6. Fenomén automatických obranných zařízení	62
7. Úprava institutu nutné obrany napříč právním řádem ČR	70
7.1. Nutná obrana v občanském zákoníku.....	71
7.2. Nutná obrana v zákoně o přestupcích.....	73
8. Základní srovnání právní úpravy nutné obrany v ČR s právní úpravou vybraných okolních států	78
8.1. Nutná obrana ve Spolkové republice Německo	78
8.2. Nutná obrana ve Slovenské republice	80
9. Závěr	83
10. Cizojazyčné resumé	86

Seznam použitých zdrojů	87
--------------------------------------	-----------

Přílohy

Příloha č. 1	I
--------------------	---

Příloha č. 2	II
--------------------	----

Příloha č. 3	XIV
--------------------	-----

1. Úvod

Listina základních práv a svobod¹ ve svém článku 2 odst. 3 zakotvuje zásadu legální licence: „Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“² Práva občana nejsou neomezená, končí tam, kde začínají práva jiných osob. V případě, že tento princip není respektován, musí zasáhnout stát prostřednictvím svým orgánů k tomu určených. To platí především u nejzávažnějších případů porušení práv – trestných činů. Primární úlohu v boji s trestnou činností hraje stát, resp. jeho orgány (zejména orgány činné v trestním řízení – policejní orgán, státní zastupitelství a soud), které disponují donucovacími prostředky pro výkon represivní činnosti vůči pachatelům trestných činů. V určitých situacích je však nezbytné, aby proti hrozícímu nebezpečí (útok) aktivně zasáhl sám občan, jelikož ne vždy je stát schopen v daném okamžiku a na daném místě zasáhnout. K tomuto účelu stát konstruuje zákonné podmínky a okolnosti, při jejichž existenci se obranná činnost občanů připouští a dokonce se považuje za společensky velmi prospěšnou. Jednou z nejvýznamnějších takových okolností je tzv. nutná obrana.³

Pro nutnou obranu je typická její preventivní a výchovná funkce.⁴ Z hlediska individuální prevence má působit na vůli útočnicka a odradit jej od dalšího útoku. Z hlediska generální prevence pak působí odstrašujícím způsobem na potenciální útočníky, kteří jsou, zejména prostřednictvím sdělovacích prostředků, informováni o tom, že nemohou podnikat protiprávní útoky bez rizika postihu. U ostatních občanů má nutná obrana probudit vůli zakročit proti útočnickovi v mezích dovolené obrany. Oproti trestu, uloženému v trestním řízení, má nutná obrana značnou výhodu – nastupuje ihned při páchání daného trestného činu nebo bezprostředně po jeho spáchání, čímž se zintenzivňuje její výchovný účinek.⁵ Je třeba však zdůraznit, že ne vždy jde

¹ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

² Vedle Listiny základních práv a svobod tuto zásadu zakotvuje i ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, a to v čl. 2 odst. 4.

³ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 7. ISBN 80-210-2198-5

⁴ Některé normativní teorie trestání (např. morálněvýchovné) jsou paternalisticky zaměřené na to, aby trest, ačkoli je pachatelem zpočátku vnímán jako újma, byl z dlouhodobého hlediska prospěšný nejen společensky, ale i pro samotného pachatele. V tomto smyslu je pak trest „újmou pro jeho dobro“. Viz SOBEK, T. Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 493. ISBN 978-80-87439-03-6

⁵ HRUŠKA, J. Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku. Trestní právo, 2007, č. 12, s. 14

v případě protiprávního útoku zároveň o trestný čin (i když zpravidla tomu tak bude), nutná obrana je však přesto přípustná. Jedná se např. o situace, kdy útočí osoba nepříčetná nebo dítě mladší 15ti let. Této problematice bude věnována samostatná část diplomové práce.

Jedním z důvodů, které působí proti zapojení občanů do boje s trestnou činností, je jejich neznalost nebo ne zcela přesná znalost podmínek a hranic nutné obrany. Občané, kteří by byli schopni zakročit proti pachatelům a odrazit jejich protiprávní útoky, propadají často při setkání s nimi pasivitě a strachu nejen z pachatelů samotných, ale i z případného postihu za překročení mezí nutné obrany.⁶

Domnívám se, že podmínky nutné obrany by měl znát každý občan, jelikož ji může kdokoli z nás jednou potřebovat využít. Ve společnosti je rozšířena spousta polopravd či vyložených nesmyslů, vztahujících se k této problematice, na čemž mají značný podíl i média a jejich neúplné, nepřesné až zkreslené informace o konkrétních případech řešených orgány činnými v trestním řízení (často dokonce užívají označení „nutná sebeobrana“). Někteří se domnívají, že napadený vlastně nemá téměř žádnou možnost, jak se sám účinně bránit protiprávnímu útoku, aniž by ho v konečném důsledku nečekalo odsouzení pro trestný čin a následně pobyt ve vězení či v lepším případě podmíněný trest. V tomto ohledu by se jistě mělo zapracovat na lepší informovanosti občanů, vysvětlit jim, že zákon stojí výrazně na straně napadeného a že se nemají bát bránit se. Nicméně i taková obrana má samozřejmě své meze a je důležité je znát.

Český právní řád obsahuje úpravu institutu nutné obrany v několika právních předpisech, ve své práci se primárně zaměřím na úpravu obsaženou v trestním zákoníku. Nutná obrana je jednou z tzv. „okolností vylučujících protiprávnost“, tedy okolností, které způsobují, že čin, který se svými znaky na první pohled podobá trestnému činu, není protiprávní, což ve svém důsledku znamená, že od počátku nejde o trestný čin – chybí jeho obligatorní znak. Trestným činem totiž může být pouze čin protiprávní. Záměrně jsem zdůraznil, že o trestný čin nejde od samého počátku, jelikož od okolností vylučujících protiprávnost je třeba odlišovat tzv. „zánik trestní odpovědnosti“. V tomto případě jde totiž o situaci, kdy čin byl v době jeho spáchání trestným činem, v důsledku

⁶ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 9. ISBN 80-210-2198-5

čehož se z něj vyvozovala trestní odpovědnost jeho pachatele. Trestnost však dodatečně zanikla, a to ze zákonem stanovených důvodů (např. promlčením trestní odpovědnosti).

Trestní zákoník definuje nutnou obranu v § 29 odst. 1 a 2 jako „Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku“. Každá část této definice hraje důležitou roli při posuzování konkrétního jednání a je proto potřeba detailně jednotlivé pojmy vyložit, což bude předmětem dalších částí této práce. Významnou úlohu pro současné trestněprávní pojetí nutné obrany sehrála novela předchozího trestního zákona č. 140/1961 Sb., provedená zákonem č. 290/1993 Sb. Toto aktualizované znění se však, bohužel, nepřeneslo i do dalších právních předpisů, upravujících nutnou obranu, což by značně ulehčilo situaci při jejím výkladu v různých právních odvětvích.

Diplomová práce si klade za cíl podat teoretický výklad institutu nutné obrany a přiblížit ho na konkrétních příkladech z praxe, včetně uvedení související judikatury. V úvodu této práce je podán základní přehled o podmínkách trestní odpovědnosti, následuje vymezení okolností vylučujících protiprávnost, velmi stručný historický nástin vývoje institutu nutné obrany, současná právní úprava tohoto institutu, včetně možnosti použití tzv. automatických obranných zařízení, dále vymezení nutné obrany v občanském zákoníku a v zákoně o přestupcích, základní srovnání právní úpravy nutné obrany s vybranými okolními státy a konečně závěr, následovaný resumé v anglickém jazyce.

2. Podmínky trestní odpovědnosti (základní přehled)

Základem trestní odpovědnosti je spáchání trestného činu (v případě mladistvých provinění⁷).⁸ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, definuje trestný čin v § 13 odst. 1: „Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon⁹ označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.“ Jedná se o tzv. formální pojetí trestného činu - oproti předchozí úpravě, obsažené v tr. zákoně z r. 1961, chybí jeho materiální znak ve formě společenské nebezpečnosti. Stačí tedy, aby došlo k naplnění dvou obligatorních znaků – čin byl protiprávní a naplňoval znaky uvedené v trestním zákoně.

Protiprávnost je charakterizována jako rozpor činu s právním řádem jako celkem.¹⁰ Ne ve všech skutkových podstatách je protiprávnost výslovně uvedena (např. slovy „neoprávněně“ nebo „v rozporu s právními předpisy“), jelikož již z povahy těchto činů plyne, že musí jít o činy protiprávní a není potřeba toto zdůrazňovat.

Znaky uvedené v zákoně se dělí na typové (tvořící skutkovou podstatu trestného činu – objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka) a obecné (věk – dovršení 15. roku, přičetnost a v případě mladistvého pachatele též rozumová a mravní vyspělost, a to v době spáchání trestného činu). Typovými znaky se od sebe odlišují jednotlivé druhy trestných činů, naopak obecné znaky jsou pro všechny trestné činy stejné. Je třeba dodat, že od 1. 1. 2012 zná české trestní právo trestní odpovědnost právnických osob, kterou upravuje samostatný zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Tento zákon zavádí nové instituty, např. zásadu souběžné nezávislé trestní odpovědnosti fyzických a právnických osob, přechod trestní odpovědnosti právnické osoby na jejího nástupce a mnoho dalších.¹¹

Legální definici trestného činu doplňují dva korektivy rozsahu trestního bezpráví, a to:

- hmotněprávní korektiv v § 12 odst. 2 tr. zákoníku: „Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech

⁷ § 6 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

⁸ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 114. ISBN 978-80-87212-49-3

⁹ Podle § 110 z. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, se trestním zákonem rozumí trestní zákoník a podle povahy věci i zákon o soudnictví ve věcech mládeže a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

¹⁰ NOVOTNÝ, F. a kol. Trestní právo hmotné. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 37. ISBN 80-86473-67-8

¹¹ JELÍNEK, J., HERCZEG, J. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář s judikaturou. Praha: Leges, 2012, s. 9. ISBN 978-80-87576-07-6

společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu“ – jde o zásadu subsidiarity trestní represe, a

- procesněprávní korektiv v § 172 odst. 2 písm. c) zákona č. 141/1961, trestní řád – možnost státního zástupce zastavit trestní stíhání z důvodu neúčelnosti či podle § 159a odst. 4 tr. řádu věc odložit před zahájením trestního stíhání z téhož důvodu – jde o zásadu oportunity.¹²

Společenská škodlivost činu bude určována na základě kritérií pro povahu a závažnost trestného činu, která jsou uvedena v § 39 odst. 2 tr. zákoníku, zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou, záměrem nebo cílem. Proti tomuto pojetí však zaznívaly i kritické hlasy. Např. Fenyk uvádí, že při stanovení toho, zda došlo ke spáchání trestného činu, bude muset orgán činný v trestním řízení přihlížet, stejně jako při použití společenské nebezpečnosti a jejích kritérií, ke konkrétním okolnostem činu. Vzhledem k absenci podrobnější směrnice bude muset teorie a praxe provést výklad oné „škodlivosti“, kterým se nůžky trestní odpovědnosti mohou podle Fenyka rozvírat nepředvídatelným způsobem. Zároveň připomíná, že § 39 odst. 2 tr. zákoníku, který vymezuje pojem „povaha a závažnost trestného činu“ a jehož se dovolává důvodová zpráva, platí pouze ve vztahu ke stanovení druhu a výměry trestu a zákon nikde neupravuje, že by konkrétní jednání při nedostatku znaků uvedených v § 39 odst. 2 trestným činem nebylo, čímž dochází k závěru, že důvodová zpráva připouští analogické uplatnění pravidla určeného pro jiné ustanovení.¹³

Podle § 13 odst. 2 je k trestní odpovědnosti za trestný čin třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákoník výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.

Trestní zákoník ve svých výkladových ustanoveních, konkrétně v § 111, doplňuje, že „trestným činem se rozumí jen čin soudně trestný, a pokud z jednotlivého ustanovení trestního zákona nevyplývá něco jiného, též příprava¹⁴ k trestnému činu, pokus trestného činu, organizátorství, návod a pomoc“.

¹² JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 116. ISBN 978-80-87212-49-3

¹³ FENYK, J. Základy trestní odpovědnosti podle nového trestního zákoníku České republiky č. 40/2009 Sb. Trestní právo, 2009, č. 3, s. 6

¹⁴ Jak vyplývá z § 20 odst. 1 trestního zákoníku, musí se jednat o přípravu zvláště závažného zločinu.

3. Charakteristika okolností vylučujících protiprávnost

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou takové okolnosti, které způsobují, že pachatel činu jinak trestného není trestně odpovědný. Trestně odpovědným může být pouze ten, kdo naplní všechny znaky trestného činu (konkrétní skutkové podstaty) a jeho jednání je protiprávní. V případě okolností vylučujících protiprávnost však od počátku chybí jak protiprávnost, tak společenská škodlivost činu.¹⁵ Takový čin dokonce zpravidla bývá pro společnost užitečný (snad s výjimkou svolení poškozeného).¹⁶

Někteří autoři označují okolnosti vylučující protiprávnost jako negativní znaky skutkové podstaty – jsou-li naplněny pozitivní typové znaky trestného činu, byla naplněna skutková podstata; jsou-li naplněny negativní znaky, odpadá protiprávnost činu a nedojde tak k naplnění znaků skutkové podstaty. Na tomto pojetí není obecná shoda, názory se rozcházejí v tom, zda je protiprávnost typovým znakem skutkové podstaty nebo samostatným obecným znakem trestného činu.¹⁷ Na podstatu věci však toto nemá žádný vliv.

Trestní zákoník výslovně uvádí 5 okolností vylučujících protiprávnost v hlavě III. (§ 28 – 32), nejde však o taxativní výčet. Jedná se o krajní nouzi, nutnou obranu, svolení poškozeného, přípustné riziko a oprávněné použití zbraně. Oproti předchozí právní úpravě nově přibyly dvě okolnosti vylučující protiprávnost, a to svolení poškozeného a přípustné riziko. Jsem přesvědčen, že jde o krok správným směrem, především z hlediska právní jistoty občanů, byť ani nový trestní zákoník neupravuje všechny případy, které formuluje právní teorie a praxe. Mezi okolnosti vylučující protiprávnost, které nejsou výslovně upraveny v trestním zákoníku, patří např. výkon práva a plnění povinnosti nebo lékařský zákrok. Užití těchto zákonem neupravených případů (institutů) je možné, jelikož analogie ve prospěch pachatele (jednajícího) je v trestním právu hmotném přípustná.

Vedle obecných okolností vylučujících protiprávnost zná trestní zákoník i ty specifické, uvedené ve zvláštní části. Jde např. o beztrestnost policejního agenta v případě jeho

¹⁵ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 241. ISBN 978-80-87212-49-3

¹⁶ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 425. ISBN 978-80-7179-082-2

¹⁷ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 261 – 262. ISBN 978-80-7357-258-7

účasti na organizované zločinecké skupině a taxativně uvedených trestných činech, splní-li zákonné podmínky (§ 363). Dalším příkladem může být advokát, pokud se dozví o spáchání trestného činu při výkonu advokacie nebo duchovní při výkonu práva zpovědního tajemství u trestného činu neoznámí trestného činu (§ 368). V těchto případech dochází ke střetu zájmu na oznámení trestné činnosti a zájmu na zachování povinné mlčenlivosti. Oznamovací povinnost trestného činu obchodování s lidmi a trestného činu zbavení osobní svobody nemá též osoba poskytující pomoc obětem trestných činů (§ 368 odst. 3).

Na ústavněprávní úrovni nelze opomenout čl. 23 Listiny základních práv a svobod, upravující právo na odpor: „Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny.“ Podle Klímy je však třeba celkový význam tohoto článku vidět spíše jako deklaratorní možnost spontánní i organizované občanské akce v mimořádné situaci nefunkčnosti ústavní moci směřující k obnovení demokratického řádu lidských práv a základních svobod založeného Listinou.¹⁸

Pro všechny okolnosti vylučující protiprávnost platí:

- uplatňují se tam, kde je jinak formálně naplněna skutková podstata trestného činu,
- přichází v úvahu u kteréhokoli trestného činu (právně, nikoli fakticky),
- od samého počátku vylučují společenskou škodlivost, protiprávnost a trestnost činu (nikdy se nejednalo o trestný čin),
- je-li dána kterákoli z těchto okolností, nelze proti ní užít jednání provedeného za podmínek odpovídajících kterékoli jiné ze zbývajících okolností, protože se nejedná o protiprávní čin, ale za daných podmínek o dovolené jednání (např. proti jednání v krajní nouzi není přípustná nutná obrana),
- důvody vyloučené protiprávnosti je možno aplikovat analogicky, protože podmínky trestnosti zužují.¹⁹

¹⁸ KLÍMA, K. Ústavní právo. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 350 – 351. ISBN 80-7380-000-4

¹⁹ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 425 - 426. ISBN 978-80-7179-082-2

4. Historický vývoj nutné obrany

Institut nutné obrany patří k nejstarším lidským právům - beztrestnost jednání v nutné obraně byla uznávána odpradáвна, zejm. od doby pozdního středověku, a okruh zájmů, které lze beztrestně chránit, byl postupně rozšiřován.²⁰ S ohledem na omezený prostor v rámci diplomové práce není cílem autora podat vyčerpávající přehled vývoje institutu nutné obrany, spíše jen zmínit některá jeho historická východiska a následně se věnovat vývoji tohoto institutu na našem území.

4.1. Stručný nástin historických východisek nutné obrany

V prvních společnostech se nutná obrana fakticky mohla uplatňovat pouze ve vztazích mezi příslušníky nejvyšších společenských vrstev, přesto se však již tehdy stala předmětem filozofických, právních i politických názorů. Zřejmě jako první se pokusil právně vyjádřit nutnou obranu Cicero ve své řeči na obranu Milóna, kdy ji označil za nepsaný přírodní zákon akceptovaný člověkem, který nelze naučit nebo zdědit. Jedná se o přirozené, nezadatelné právo, které plyne ze samotné povahy člověka bez potřeby jakéhokoli upřesnění. Základem je pud sebezáchovy, který velí člověku upřednostnit obranu svých zájmů před jejich poškozením, ať už obrana směřuje proti komukoli.²¹

Ve středověku byla nutná obrana značně ovlivněna náboženstvím. Připouštěla se pouze v případech, kde nebyla v rozporu s láskou k bližnímu, naopak se vyžadovala tam, kde předmětem útoku byl bůh či tehdejší uspořádání společnosti, jakožto nástroj boje proti hříchu. Teprve vlivem osvícenství 17. a 18. století se opustila myšlenka povinné obrany. Nová koncepce byla postavena na teorii společenské smlouvy, jejímž obsahem je představa dobrovolného spojení všech lidí, vzdávajících se práva na sebeobranu, a to za podmínky, že je ochrání stát, čímž se vyloučí stav nejistoty - „války všech proti všem“ („bellum omnium contra omnes“ – tak vnímal stav přirozenosti Thomas Hobbes²²). V případě, že stát nesplní tuto povinnost, má člověk znovu právo bránit se sám.²³

²⁰ LATA, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 21

²¹ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 14. ISBN 80-210-2198-5

²² GERLOCH, A. Teorie práva. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 239. ISBN 80-86473-85-6

²³ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 14 - 15. ISBN 80-210-2198-5

Během 18. a 19. století nabyl institut nutné obrany na významu v souvislosti s úvahami o právu obrany proti neoprávněným jednáním představitelů státní moci. Např. ve Francii bylo lidu přiznáno právo na povstání jako právo obrany proti nezákonnému jednání panovníka, který porušil společenskou smlouvu. Koncem 18. století bylo pojetí nutné obrany ovlivněno filozofií Immanuela Kanta – odvozuje se z praktického rozumu, originárně přísluší každému člověku, který ji může využít, pokud mu stát nemůže zajistit ochranu, protože bezpráví je podle Kanta překážkou proti uplatňování svobody. Prosazovat svobodu je nejen přípustné, ale také morálně žádoucí.²⁴

Velmi široce chápal nutnou obranu filozof Johann Gottlieb Fichte, podle kterého měl být útočník zbaven všech práv, ve vztahu k němu se ruší společenská smlouva, což umožňuje libovolné nakládání s takovým pachatelem jak ze strany státu, tak ze strany občana, který jedná v nutné obraně, a stává se tak vlastně ničím neomezeným soudcem, což Fichte ospravedlňuje vznikem stavu nouze u obránce. Tím podle něj dochází ke zrušení existence právního stavu a státu, kdy stát pro obránce prakticky neexistuje. Důsledkem je názor, že čin provedený v nutné obraně není sice bezprávný, ale není ani právem, protože byl spáchán v době zrušeného právního stavu a je tak vnímán pouze jako výkon faktické moci. Fichte tak vytvořil sporný pojem „absence práva“ ve vztahu k pachateli, umožňující nutnou obranu neomezenou žádnými hranicemi.²⁵

Georg Wilhelm Friedrich Hegel viděl právní důvod nutné obrany v absolutní nicotnosti a zavržitelnosti bezpráví, které nesmí být za žádných podmínek trpěno. Nouze není důvodem správnosti obrany, ale pozitivní podmínkou její oprávněnosti. Na rozdíl od Kanta má podle Hegela stát sloužit nikoli k prosazování individualistických zájmů, nýbrž k prosazování trestající spravedlnosti. Člověk tak nejedná v zájmu svévolné msty, ale prosazuje všeobecně platné normy. Jeho princip, podle kterého je nutná obrana právem odvozeným od státu, byl spojen se základním postulátem „právo nemusí ustupovat bezpráví“.²⁶

K významným pokračovatelům Hegela patřil Berner, který je autorem věty, jež se stala základem i moderních úvah o nutné obraně: „Je to právě napadené právo, které je třeba

²⁴ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 16. ISBN 80-210-2198-5

²⁵ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 17 - 18. ISBN 80-210-2198-5

²⁶ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 18 - 21. ISBN 80-210-2198-5

potvrdit proti útočícímu bezpráví. Právo nemusí ustupovat a vyhýbat se bezpráví. Pokud chce bezpráví právo zničit, smí se proti němu právo potvrdit i bojem“.²⁷

Jak je vidět, s postupem času se z prakticky neomezené svépomoci došlo až k zákonem jasně stanovenému (ohraničenému) právu nutné obrany.

V polovině 19. století se objevují první zákonná omezení nutné obrany, která tvoří základ dnešní úpravy, zejména:

- omezení okruhu zájmů, při jejichž ohrožení či porušení je nutná obrana přípustná, zejm. na zájmy individuální povahy,
- omezení nutné obrany pouze na případy, kdy nemůže zasáhnout stát,
- vyloučení nutné obrany v případech, kdy útok nehrozí přímo nebo již skončil,
- omezení nutné obrany pro případy útoků s malou společenskou nebezpečností (škodlivostí),
- vyloučení nutné obrany u toho, kdo útok záměrně vyprovokoval s úmyslem způsobit útočnickovi újmu pod záminkou jednání v nutné obraně a maskovat tak vlastní útok,
- omezení plynoucí ze zásady přiměřenosti (vyloučení hrubého nepoměru mezi obranou a útokem – zamezení zneužití práva)²⁸

4.2. Historický vývoj institutu nutné obrany v českých zemích

Rakouské trestní právo se z moderně pojímaných právních odvětví konstituovalo jako první, což souviselo s tím, že upravuje politicky velmi citlivou oblast, kdy umožňuje v zájmu ochrany společnosti a za stanovených podmínek výrazně zasahovat do základních práv jednotlivce.²⁹ Přelomovým okamžikem bylo vydání Všeobecného zákoníku o zločinech a způsobu jejich trestání z r. 1787. Přestože zde institut nutné obrany ještě nebyl výslovně upraven, považuji za vhodné začít právě tímto zákoníkem, a to vzhledem k jeho významu pro další vývoj trestního práva na našem území.

²⁷ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 21. ISBN 80-210-2198-5

²⁸ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 23 - 24. ISBN 80-210-2198-5

²⁹ VOJÁČEK, L. Trestní právo v českých zemích za absolutismu. In: Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 67. ISBN 978-80-210-5086-0

4.2.1. Vývoj trestního práva v letech 1787 až 1803

Nový směr, který byl ovlivněn osvícenskou filozofií, nastoupil ve vývoji trestního práva za Josefa II. vydáním Všeobecného zákoníku o zločinech a způsobu jejich trestání z roku 1787, jenž poprvé samostatně upravil hmotné právo. Toto legislativně precizní, stručné a přehledné dílo bylo zřejmě ovlivněno spisem Caesara Beccarii³⁰ „O zločinech a trestech“ z r. 1764.³¹ Poprvé je výslovně zakotvena zásada „nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege“ - zákoník vylučuje trestání podle volné úvahy soudců či analogie, přináší úplný výčet deliktů kriminálních i politických a rozlišuje mezi nimi především podle jejich společenské nebezpečnosti. Podle § 4 nebyl kriminálním zločincem, kdo spáchal zlý skutek bez zlého úmyslu, ačkoli byla na jeho straně vina.³² Zákoník dále obsahoval přesný výčet polehčujících a přitěžujících okolností, podmínky zániku trestnosti pachatele a za trestný označoval i pokus trestného činu.

Na pozitivní rysy trestního zákoníku z roku 1787 navázal Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803. Práce na něm začaly brzy po Josefově smrti za Leopolda II. V čele zvláštní komise stál Matyáš šl. Haan. Zákoník byl zprvu zaveden pouze pro Západní Halič (1796), až poté s dílčími úpravami pro celou monarchii. Skládal se ze dvou částí, v první pojednával o zločinech, v druhé o přestupcích. Ke každé části byla připojena příslušná ustanovení o procesu.³³ Výslovně zakotvil zásadu „neznalost zákona neomlouvá“. Za trestný označoval pokus, návod a pomoc. Podmínkou trestnosti jednání byl zlý úmysl. Trestní odpovědnosti zbavovala nepřičetnost, nedostatek věku, neodolatelné donucení, náhoda, ale také nedbalost či neznalost toho, jaké následky může dané jednání mít. Vydání trestního zákoníku z roku 1803 se považuje za klíčový okamžik na cestě k definitivní úpravě rakouského trestního práva hmotného, aplikovaného v českých zemích také v první polovině 20. století. Trestní zákoník z r. 1852, který jej nahradil a poté platil bezmála sto let (do r. 1949), totiž nebyl ničím více, než jeho obsahově příliš nezměněnou modernizací.³⁴

³⁰ Italský aristokrat, filozof a ekonom, který odmítal trest smrti a položil základy moderní penologie.

³¹ MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2. vydání. Praha: LINDE, 1999, s. 163. ISBN 80-7201-167-7

³² ŘÍHA, J. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. Trestní právo, 2007, č. 4, s. 37

³³ MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2. vydání. Praha: LINDE, 1999, s. 164. ISBN 80-7201-167-7

³⁴ VOJÁČEK, L. Trestní právo v českých zemích za absolutismu. In: Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 71 - 72. ISBN 978-80-210-5086-0

4.2.2. Trestní zákon z roku 1852 (č. 117/1852 ř. z.)

Podrobnější rozbor institutu nutné obrany v jejím historickém vývoji na našem území začínám právě od trestního zákona z roku 1852 (vydaného císařským patentem č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích), jelikož zde byl poprvé v novodobých dějinách tento institut upraven – konkrétně v § 2 písm. g) mezi důvody vylučujícími zlý úmysl, a to pod označením „spravedlivá nutná obrana“.³⁵

V § 1 byl upraven tzv. „zlý úmysl“, jenž patřil mezi podmínky trestní odpovědnosti za zločin:

„Ke zločinu vyžaduje se zlého úmyslu. Zlý úmysl dává se však za vinu nejen tehda, když před tím, než se něco před se vzalo nebo opominulo, anebo když se to před se bralo nebo opomínulo, zlo, jež se zločinem jest spojeno, přímo bylo rozváženo a umíněno; nýbrž i, když z nějakého jiného zlého úmyslu něco bylo před se vzato nebo opominuto, z čeho zlo, které tím povstalo, obyčejně povstává, anebo alespoň snadno povstati může“³⁶

Důvody vylučující zlý úmysl, jak bylo uvedeno výše, upravoval § 2:

„Proto nepřičítá se konání neb opominutí za zločin:

- a) když pachatel zcela zbaven jest užívání rozumu;
- b) když skutek při střídavém pomnutí smyslů vykonán byl v čase, pokud pomnutí trvalo, anebo
- c) v úplném opilství, ve kteréž se pachatel připravil, zločinu v úmyslu nemaje (§ 236 a § 523), anebo v jiném pomatení smyslů, v němž sobě činu svého vědom nebyl;
- d) když pachatel ještě čtrnáctého roku svého nedokonal (§ 237 a § 269);
- e) když se při tom přihodil takový omyl, pro který nebylo lze v činu spatřovati zločin;
- f) když zlo povstalo náhodou, nedbalostí anebo z neznalosti následků činu;
- g) když skutek se stal z neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany.

³⁵ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 29. ISBN 80-210-2198-5

³⁶ ŘÍHA, J. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. Trestní právo, 2007, č. 4, s. 38

Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění; nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany. Vykročení takové může se však podle povahy okolností trestati podle ustanovení dílu druhého tohoto zákona trestního § 335 a 431 za čin trestný z nedbalosti.³⁷

Z uvedeného vyplývá, že nutnou obranu bylo možné aplikovat pouze na ochranu života (což zahrnovalo obecně tělesnou integritu), svobody a majetku. Naopak vyloučena byla obrana proti útoku na čest, což potvrdil i judikát Rt 3584/29. Čest však bylo možné chránit prostřednictvím institutu krajní nouze, který byl upraven pod písmenem g) jako „neodolatelné donucení“ vedle nutné obrany. Jako příklad využití institutu krajní nouze k ochraně cti se uvádí přijetí výzvy na souboj důstojníkem, kdy zejm. za Rakouska-Uherska by odmítnutí znamenalo ztrátu cti.³⁸ Lze shrnout, že oproti dnešnímu pojetí byla nutná obrana z hlediska okruhu právem chráněných zájmů značně omezena.

Mezi obranou a útokem byla vyžadována proporcionalita, což však neznamenovalo, že by nebylo možné chránit statek menší hodnoty poškozením statku větší hodnoty. V případě vybočení z mezí nutné obrany se mohlo jednat o exces jarý (stenický), vzniklý např. ze zlosti, pomstychtivosti, atp., případně o exces chabý (astenický) z leknutí, strachu nebo poděšení.³⁹ Pokud šlo o astenický exces, obránce se mohl dopustit maximálně nedbalostního trestného činu. Přípuštěna byla i pomoc v nutné obraně. Chráněni byli pouze jednotlivci, nikoli skupiny osob či stát.⁴⁰

Pokud byla možnost útěku před útokem, názory na takovou situaci nebyly jednotné – na jedné straně judikát Rt 1633/23, který útek nepožadoval (tzn., že zde nebyla podmínka subsidiarity jednání v nutné obraně v duchu Bernerovy zásady „právo nemusí ustupovat bezpráví“), na straně druhé pak komentář k trestnímu zákonu prof. Kallaba, který vylučoval nutnou obranu pro případ, že bylo možno „snadno a bez nebezpečí uniknouti“. Sporné byly rovněž situace, kdy útočníkem bylo dítě či osoba nepřičetná. Zatímco dnes je v takových případech nutná obrana přípustná bez jakýchkoli

³⁷ ŘÍHA, J. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. Trestní právo, 2007, č. 4, s. 38

³⁸ LATA, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 21

³⁹ LATA, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 21

⁴⁰ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 31. ISBN 80-210-2198-5

pochybností, tehdejší trestněprávní nauka požadovala splnění dalších podmínek. Jestliže napadený neznal skutečný stav útočníka, jednalo se o nutnou obranu domnělou (putativní). Pokud naopak věděl, že útočník je např. nepřítel, bylo odrazení jeho útoku beztrestné pouze za podmínek krajní nouze.⁴¹ Toto řešení však bylo pro obránce velmi přísné, neboť mu umožňovalo způsobit nanejvýš stejnou škodu, jako byla ta, která hrozila z útoku (obětovaný statek musel být hodnoty nižší, či alespoň ne vyšší než ten, který měl být zachráněn). Tím se kladly na obránce nepřiměřené požadavky, vůbec se nebralo v úvahu, že musel rychle a rozhodně řešit náročnou situaci pod psychickým tlakem a v časové tísní. Navíc útok duševně chorého člověka může být velmi nebezpečný, resp. nebezpečnější než útok člověka zdravého (přítel).

Nutnou obranu proti úřednímu úkonu šlo aplikovat pouze v případě, kdy byl tento úkon bezprávný, nedovolený, případně vůbec nenáležel do působnosti příslušné osoby.⁴²

4.2.3. Trestní zákon z roku 1950 (č. 86/1950 Sb.)

Vzhledem k recepci rakouského a uherského práva československým státem tvořily páteř trestního práva až do r. 1950 rakouský trestní zákon z r. 1852 v novelizovaném znění k 28. říjnu 1918 a paralelně trestní předpisy uherské. Z recipovaných předpisů byly zrušeny pouze dílčí pasáže, které odporovaly republikánskému zřízení. Od počátku republiky však byly snahy o odstranění duality právního řádu a jeho modernizaci. Již roku 1920 byly zahájeny práce na osnově nového trestního zákona, jejichž výsledkem byl „zatímní návrh obecné části trestního zákona“, zveřejněný v květnu 1921. V roce 1923 byl publikován návrh celého trestního zákona jako „Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového“. Vzhledem k názorové nejednotnosti politických stran, ohledně tohoto návrhu, se postup reformních prací zpomalil. Zvláštní část zákona dokončila komise expertů v r. 1924. V r. 1936 pak byla dokončena nová verze návrhu trestního zákona, ani ta však nebyla parlamentem projednána, protože neměla podporu zejm. mezi konzervativci, kteří byli spokojeni s recipovaným trestním právem a nepovažovali tak jeho reformu za naléhavou.⁴³

⁴¹ LATA, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 21

⁴² LATA, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 21

⁴³ MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2. vydání. Praha: LINDE, 1999, s. 337 - 340. ISBN 80-7201-167-7

Přestože tedy bylo několik pokusů o reformu trestního práva, všechny z různých důvodů selhaly. Zákoník z roku 1852 tak na našem území platil až do roku 1950, kdy ho nahradil během tzv. právnické dvouletky nový trestní zákon č. 86/1950 Sb. I přesto, že se jednalo o významnou změnu za několik desetiletí (zákoník mimo jiné zaváděl zcela novou koncepci trestného činu – tzv. materiální pojetí), legisvakanční lhůta byla překvapivě kratší než jeden měsíc.

V souvislosti se změnou společenskopolitických poměrů po roce 1948 dochází v chápání nutné obrany k zásadnímu obratu, kdy nejen nutná obrana, ale celé trestní právo se stává poplatné době – sovětským vzorům. Podmínky nutné obrany byly stanoveny úzce. Zásada proporcionality vyžadovala, aby byla obrana útoku přiměřená. Okruh společenských vztahů, ve kterých se uplatňovala nutná obrana, se rozšířil, a to zejména ve vztahu k obraně lidově demokratické republiky a její socialistické výstavby.⁴⁴ Kolektivní zájmy společnosti byly postaveny před zájmy jednotlivce.

Ustanovení § 8, které upravovalo nutnou obranu, znělo následovně:

„Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu, nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže

- a) útok přímo hrozil nebo trval,
- b) obrana byla útoku přiměřená.“

Z výše uvedeného vyplývá, že oproti předchozí úpravě již bylo možné aplikovat nutnou obranu i na ochranu jiných zájmů, než pouze života, svobody a majetku. Rovněž byla připuštěna nutná obrana proti útoku osoby nepříčetné a dítěte.

Útok musel přímo hrozit nebo trvat. Z jednání útočníka a okolností dané situace muselo jednoznačně vyplývat, že útok bezprostředně nastane. Obránce však nebyl povinen čekat, až útočník přímo zaútočí, jelikož by byl ve značné nevýhodě a podstupoval tak zvýšené riziko (každá akce je rychlejší než reakce). V případě trvajících útoku jde o stav, kdy útok již nastal a stále probíhá. Naopak nutná obrana nebyla připuštěna proti útoku již ukončenému (stejně, jako je tomu dnes). Podrobněji k tomuto tématu viz další části této práce.

⁴⁴ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 31. ISBN 80-210-2198-5

K přiměřenosti nutné obrany se vyjádřil Nejvyšší soud ČSR v judikátu 6 Nt 301/58: „Předpokladem nutné obrany je (...) b) přiměřenost obrany, přičemž je nutno zdůraznit, že se nevyžaduje úplná úměrnost mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu dotknutého nutnou obranou. Proto nesmí být velký nepoměr mezi škodou, která společnosti vzniká odvrácením útoku, a škodou, která společnosti hrozí“.⁴⁵ Z uvedeného lze však dovodit, že oproti dnešnímu pojetí je zde přiměřenost vymezena úžeji (srov. v dalších částech této práce pojem „zcela zjevně nepřiměřená“).

4.2.4. Trestní zákon z roku 1961 (č. 140/1961 Sb.)

V době relativního uvolnění společenských poměrů byl vydán zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, který byl nahrazen až 1. 1. 2010 současným trestním zákoníkem č. 40/2009 Sb. Oproti trestnímu zákonu z r. 1950 došlo k zúžení trestní represe. Podle důvodové zprávy vycházel již z pomocné úlohy trestní represe ve snaze zajistit účinnější ochranu společenským vztahům a aktivně zapojit co nejširší okruh občanů do boje s trestnou činností. U nutné obrany došlo k podstatnému uvolnění jejích podmínek ve prospěch obránce – nesměla být „zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku“.⁴⁶ Původní znění § 13, upravujícího nutnou obranu, vypadalo následovně:

„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.“

Obrana je zřejmě nepřiměřená útoku, není-li podle poznatků a úsudku obránce, k jehož psychickému stavu vyvolanému útokem třeba přihlížet, k odvrácení útoku potřebná a kromě toho též je-li zcela neúměrná jeho intenzitě i významu. Pojem „přiměřenost“ je chápán jako poměr intenzity útoku a obrany, naopak „proporcionalita“ vyjadřuje vztah mezi škodou z útoku hrozící a v obraně způsobenou.⁴⁷

Intenzita obrany musí být taková, aby útok zcela spolehlivě a s minimálním rizikem pro napadeného odvrátila a ukončila. U nutné obrany nelze vyžadovat proporcionalitu mezi

⁴⁵ LATA, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 22

⁴⁶ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 31. ISBN 80-210-2198-5

⁴⁷ DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 21

škodou hrozící z útoku a škodou způsobenou obráncem. Škoda způsobená obráncem může být vyšší, než ta, která hrozí z útoku - nesmí však být mezi nimi zjevný (hrubý) nepoměr (např. sp. zn. Pls 5/65 nebo Rt 19/1982).

Interpretace pojmů „povaha a nebezpečnost útoku“ vycházela z toho, že každý útok má určitou povahu a nebezpečnost, přičemž povaha útoku nespočívá pouze v jeho intenzitě a nebezpečnost útoku jen v hrozící škodě. Nebezpečnost útoku je dána zejména významem chráněného zájmu, proti němuž útok směřuje, způsobem provedení útoku a jeho následky, osobou útočníka a jeho pohnutkou, okolnostmi, za kterých byl útok proveden apod.⁴⁸

Nebezpečností útoku se tedy rozuměla celková způsobilost útoku způsobit škodu (poruchu) na zájmech chráněných trestním zákonem. „Zváží-li se pak, že povaha útoku spočívá např. ve způsobu spáchání útoku, způsobu jednání útočníka, následcích útoku, existenci polehčujících a přitěžujících okolností, prostředí spáchání útoku (místě a času) apod., je zcela zřejmé, že takto lze posuzovat jednání útočníka a v závislosti na tom i přiměřenost obrany v řízení před soudem na základě objasnění všech relevantních skutečností pro meritorní rozhodnutí soudu, zda se jednalo o nutnou obranu či nikoli. Naproti tomu tato kritéria, vyplývající z pojmu „povaha a nebezpečnost útoku“, jsou zcela nevhodná pro posouzení jednání útočníka poškozeným, který se brání zpravidla nečekanému útoku nezřídkem na opuštěném místě, kde dovolat se pomoci veřejných orgánů je velice obtížné či dokonce nemožné.“⁴⁹

Novelou trestního zákona č. 290/1993 Sb., účinnou od 1. 1. 1994, došlo k rozšíření mezi nutné obrany zúžením výčtu okolností, které musí brát obránce v úvahu, a tím k jeho menšímu zatížení při rozhodování o způsobu obrany.⁵⁰ Nové znění, které bylo prakticky převzato do současného trestního zákoníku, mělo tuto podobu:

„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útokem na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“

⁴⁸ ŠÁMAL, P. K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně. Právní praxe, 1994, č. 2, s. 80 - 81

⁴⁹ ŠÁMAL, P. K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně. Právní praxe, 1994, č. 2, s. 81

⁵⁰ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 125. ISBN 80-7179-896-7

Konkrétně došlo k nahrazení slova „zřejmě“ slovy „zcela zjevně“ a slov „povaze a nebezpečnosti“ slovem „způsobu“. Důvodová zpráva vysvětlovala smysl nové úpravy následovně:

„Meze nutné obrany se v souladu s požadavky teorie i praxe rozšiřují tak, aby její podmínky nebyly splněny jen tehdy, jestliže obrana je naprosto nepřiměřená povaze útoku. Respektuje se skutečnost, že osoba jednající v obraně často nemůže předem náležitě zhodnotit hrozící nebo trvajícím útok a zvolit vždy přesně adekvátní prostředky obrany. Pojem nebezpečnosti útoku, který je značně abstraktní, se nahrazuje pojmem způsobu útoku, který především jeho nebezpečnost charakterizuje.“⁵¹

A. Dolenský ve svém článku ohledně nové koncepce nutné obrany tuto změnu vítá, protože dosavadní praxe orgánů činných v trestním řízení vykládala nutnou obranu velmi úzce. V této souvislosti připomíná nepochopitelné rozhodování nižších instancí v případě sp. zn. 5 Tz 143/79 (Rt 41/1980), kde teprve Nejvyšší soud zjednal nápravu (rozhodnutí se týkalo přiměřenosti nutné obrany z hlediska použitého prostředku a škody způsobené útočníkovi).⁵²

Od této novelizace je tak obrana závislá pouze na způsobu útoku (poměr intenzity útoku a obrany), nevyžaduje se srovnávání hrozící a způsobené škody (tzv. proporcionalita). Neznamena to ovšem, že poměr mezi ohroženým a obětovaným chráněným zájmem již nehraje vůbec žádnou roli, jistý korektiv v případech mimořádného nepoměru ohrožených a obětovaných zájmů zde být musí.⁵³

Pojem „zcela zjevně“ je třeba posuzovat podle toho, jak se podmínky jevíly napadenému. Zcela zjevné je to, co je očividné a nepochybné, a proto musí jít o výrazně hrubý nepoměr. Tento pojem je tak třeba vykládat širěji než pojem „zřejmě“, který obsahovala úprava § 13 do zmiňované novely trestního zákona.⁵⁴

Na adresu novely trestního zákona č. 290/1993 Sb. však zaznívaly i kritické hlasy, které ji nepokládaly za důvodnou. Nedostatek prý nebyl v právní úpravě, ale ve špatném

⁵¹ Důvodová zpráva k z. č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích

⁵² DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 19

⁵³ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 125. ISBN 80-7179-896-7

⁵⁴ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 125. ISBN 80-7179-896-7

výkladu prováděném orgány činnými v trestním řízení. Někteří autoři uváděli, že výklad pojmu „způsob útoku“ jde nad rámec znění § 13, případně, že je výklad historický nadřazován výkladu jazykovému.⁵⁵ Tato kritika však nebyla oprávněná, užívá pouze jazykové metody interpretace a nepřihlíží k dalším metodám výkladu. Jazykový výklad je východiskem, na nějž navazují další metody – je třeba si ujasnit širší souvislosti, celou povahu daného právního institutu, okolnosti vzniku zákona atd. Navíc důvodová zpráva k této novele jasně proklamovala potřebu rozšířit meze nutné obrany.⁵⁶ I praxe nakonec ukázala, že tato kritika nebyla na místě, když nové znění vykládala extenzivně v duchu záměru zákonodárce.

Lze shrnout, že meze nutné obrany jsou po novelizaci dostatečně široké. Zásahu na tom má vypuštění požadavku proporcionality, který do praxe vnesla judikatura a k němuž se připojil i převládající názor teorie, a rozšíření dosavadní tolerance beztrestné obrany nahrazením výrazu „zřejmě“ výrazem „zcela zjevně“.⁵⁷

Vzhledem k tomu, že nový (současný) trestní zákoník přejal definici nutné obrany ve znění po novele č. 290/1993 Sb., podrobnější výklad přenechám dalším kapitolám této práce, vztahujícím se k aktuálnímu trestnímu zákoníku č. 40/2009 Sb.

Exkurz: Vládní návrh trestního zákoníku z r. 2004

V roce 2006 byl Poslaneckou sněmovnou České republiky definitivně nepřijat vládní návrh trestního zákoníku z r. 2004, který upravoval nutnou obranu v ustanovení § 29 následujícím způsobem:

„(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo k okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo osobě obránce.

⁵⁵ FREMR. R., ZELENKA, P. K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona. Právní praxe, 1994, č. 6, s. 337 - 339

⁵⁶ DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 23 - 24

⁵⁷ DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 24

(3) *Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.*⁵⁸

Oproti dnešní úpravě tento návrh rozšiřoval druhý odstavec o další kategorie, na základě kterých se, vedle způsobu útoku, měla posuzovat přiměřenost nutné obrany (místo a čas útoku, okolnosti vztahující se k osobě útočníka nebo obránce). Zde se vlastně projevuje dlouhotrvající spor trestněprávních autorit, zda je současná úprava, postavená „pouze“ na způsobu útoku, dostačující. Autor se přiklání k názoru, že aktuální úprava je dostatečná (i s ohledem na vývoj judikatury). Důležité však je, aby orgány činné v trestním řízení tuto úpravu správně aplikovaly. V drtivé většině případů se tak skutečně děje, byť někdy, bohužel, musí zasahovat až vyšší soudy, zejména Nejvyšší soud ČR, což vystavuje obránce často značnému stresu z nejistého výsledku trestního řízení po relativně dlouhou dobu, mnohdy i mediální pozornosti, která jej může v jeho okolí stigmatizovat jako člověka, jenž se dopustil trestného činu, byť ve skutečnosti jednal v mezích nutné obrany.

*Třetí odstavec pak řešil beztrestnost obránce, který překročil meze nutné obrany vlivem silného rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeného útokem. Např. Císařová tuto úpravu považovala za správnou a dodávala, že pokud má být právní úprava nutné obrany skutečně moderní, bude třeba do zvláštní části vtělit nová ustanovení privilegovaných skutkových podstat.⁵⁹ Někteří autoři však považovali za vhodnější řešit tento problém např. vyloučením trestní odpovědnosti při nedbalostním překročení mezí nutné obrany, jelikož určování trestnosti či beztrestnosti pouze na základě zjišťování přítomnosti určitého druhu afektů, jejich konkrétního vlivu na jednání, je důkazně značně nespolehlivé a v rámci procesní zásady *in dubio pro reo* by mohlo vést ke zneužívání.⁶⁰ Je otázka, zda je vůbec potřeba ještě nějakých dalších ustanovení privilegujících překročení mezí nutné obrany. Bez trestnosti překročení mezí nutné obrany ze zmatku, strachu nebo z leknutí je upravena např. v právu německém. Tam však nemají hranici obrany „ne zcela zjevně nepřiměřené“, jež do rozumné míry toleruje překročení obrany prostě přiměřené.⁶¹*

⁵⁸ Sněmovní tisk 744 – vládní návrh TZ 2004, dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=4&T=744>

⁵⁹ CÍSAŘOVÁ, D. K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost. Trestní právo, 2000, č. 10, s. 10

⁶⁰ KUČHTA, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. Trestněprávní revue, 2003, č. 2, s. 50

⁶¹ DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 24

Podobnou úpravu obsahoval již trestní zákon z r. 1852:

„Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění; nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany.“

30. 11. 2005 byl návrh zákona schválen Poslaneckou sněmovnou ČR (s pozměňovacími návrhy – např. došlo k vypuštění 3. odstavce a odstavec 2. byl vrácen do podoby, jak jej znal trestní zákon z roku 1961 a jak jej zná i současný trestní zákoník) a následně 10. 1. 2006 postoupen Senátu ČR. 8. 2. 2006 byl návrh Senátem ČR zamítnut. Dne 21. 3. 2006 došlo k definitivnímu nepřijetí tohoto návrhu Poslaneckou sněmovnou ČR.

5. Institut nutné obrany dle současné právní úpravy

1. 1. 2010 nabyl účinnosti zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, jenž upravuje institut nutné obrany v § 29 následovně:

„(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“

Jediná změna, ke které u nutné obrany došlo oproti trestnímu zákonu č. 140/1961 Sb. (ve znění zákona č. 290/1993 Sb.), je rozdělení definice nutné obrany do dvou odstavců – zřejmě z důvodu přehlednosti.⁶²

V důvodové zprávě k § 29 je, mimo jiné, uvedeno:

„Úprava nutné obrany se přebírá z platné právní úpravy, která se po změnách provedených v devadesátých letech minulého století v praxi osvědčila. Definice nutné obrany (§ 29) dostatečně akcentuje situaci obránce, včetně překvapivosti či brutality útoku, strachu, zmatku či leknutí obránce, které se v praxi posuzují v rámci reakce obránce na „způsob útoku“, při pozitivním řešení problematiky omylu (§ 18). Nebylo naproti tomu vyhověno návrhům na přeformulování nutné obrany po vzoru rakouské nebo německé úpravy tak, aby základem byla nutnost či potřebnost obrany k odvrácení útoku vedle pojmu zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku. Tato změna nebyla shledána potřebnou, když nutnost obrany dostatečně vyplývá z názvu této okolnosti vylučující protiprávnost a také z použití tohoto pojmu v odstavci 2 § 29, přičemž s pojmem nutnosti (potřebnosti) obrany k odvrácení útoku, běžně pracuje teorie i praxe a výklad právní úpravy z tohoto hlediska nečiní v praxi potíží.“ Důvodová zpráva také vysvětluje, proč navrhovaná úprava, na rozdíl od některých zahraničních úprav (např. německé či rakouské), výslovně nezdůrazňuje protiprávnost útoku - podle naší teorie i praxe totiž vyplývá přímo z pojmu a povahy „útoku na zájem chráněný trestním zákonem“, nemusí však jít vždy o trestný čin (může jít o čin, za který trestní odpovědnost např. zanikla, popř. jím může být i jednání, které má znaky přestupku).⁶³

⁶² HRUŠKA, J. Institut nutné obrany ve světle navrhované rekonstrukce trestního zákoníku. Trestní právo, 2007, č. 12, s. 17

⁶³ Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0>

Znaky nutné obrany:

- existence útoku,
- útok musí bezprostředně hrozit nebo trvat a nesmí skončit,
- útok směřuje proti některému ze zájmů chráněných trestním zákonem,
- obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Podstatou nutné obrany je odvracení útoku, směřujícího proti zájmu chráněnému trestním zákonem.⁶⁴ Ten, kdo útok odvrací, chrání stejné zájmy jako trestní zákon a jedná tak ve shodě s jeho účelem. Jde o střet zájmů na ochraně různých společenských vztahů – na jedné straně zájmy, které byly útokem napadeny (např. zdraví, majetek nebo čest obránce), na straně druhé pak zájmy útočníka (např. jeho život či zdraví), které jsou při nutné obraně obětovány v rámci odvracení útoku. V této situaci tak svépomoc nahrazuje nedostatek ochrany zájmů chráněných trestním zákonem ze strany veřejné moci (např. zásah policisty). Jedná se v podstatě o uplatnění práva proti bezpráví. Nutná obrana vylučuje protiprávnost činu i jeho společenskou škodlivost.⁶⁵ Ve vztahu ke krajní nouzi je nutná obrana speciálním privilegovaným případem – místo jakéhokoli nebezpečí je zde útok, škoda nepostihuje kohokoli, nýbrž pouze útočníka.

K nutné obraně je oprávněn kdokoli, i když útok nesměřuje proti němu samému a sám útokem dotčen není – jde o tzv. pomoc v nutné obraně. Proti jednání v nutné obraně není nutná obrana přípustná. Jednání útočníka, namířené proti osobě, která sama jedná v nutné obraně, je třeba považovat za pokračování útoku. Osoba jednající v nutné obraně je proto oprávněna překonat i tento pokračující útok proti sobě způsobem, který není zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku.⁶⁶

Je třeba vycházet ze zásady, že riziko vyvolané útokem by měl nést útočník, nikoli obránce. Útočník svým jednostranným jednáním totiž vyvolal situaci, za které bylo použito nutné obrany, a proto by se ustanovení o nutné obraně mělo uplatňovat co nejvíce ve prospěch obránce, neboť jen tak se bude posilovat vůle všech řádných občanů odvracet přímo hrozící nebo trvajících útoky na zájmy chráněné trestním

⁶⁴ Podle § 110 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, se trestním zákonem rozumí trestní zákoník a podle povahy věci i zákon o soudnictví ve věcech mládeže a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

⁶⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 330. ISBN 978-80-7400-109-3

⁶⁶ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 272. ISBN 978-80-7357-258-7

zákonem.⁶⁷ Navíc na straně útočníka existují již před vznikem situace nutné obrany značné výhody – pouze na útočníkovi závisí, zda tato situace vůbec vznikne. Útočník se rozhoduje předem, zpravidla po zralé úvaze a přípravě, volí si čas, místo i prostředky útoku. Naproti tomu obránce často ani neví, že bude napaden, obvykle nemá k dispozici vhodné obranné prostředky, je pod vlivem značného stresu, časové tísně atd.⁶⁸

Nutná obrana je právem, nikoli povinností každého občana. Plní významnou preventivní funkci.⁶⁹ Pokud je správně uplatněna, působí zcela bezprostředně (na rozdíl od trestu), čímž se zvyrazňuje její výchovný účinek.

5.1. Útok a osoba útočníka

5.1.1. Protiprávnost útoku a jeho zavinění

Základní podmínkou jednání v nutné obraně je útok bezprostředně hrozící nebo trvajícím na zájem chráněný trestním zákonem (mezi tyto chráněné zájmy patří např. život, zdraví, svoboda, majetek, důstojnost, čest aj.). Může se jednat o zájmy individuální i kolektivní (včetně zájmů státu). Chránit lze zájmy vlastní i zájmy jiného.

Útok se zpravidla definuje jako úmyslné, protiprávní a společensky škodlivé jednání člověka.⁷⁰ Někteří autoři uvádí, že útokem může být i jednání nedbalostní.⁷¹ Dokonce se vyskytují názory, že protiprávní útok nemusí být zaviněný.⁷² Pokud by úmyslem

⁶⁷ ŠÁMAL, P. K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně. Právní praxe, 1994, č. 2, s. 83

⁶⁸ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 434. ISBN 978-80-7179-082-2

⁶⁹ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 69 - 70. ISBN 80-210-2198-5

⁷⁰ např. JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 251. ISBN 978-80-87212-49-3 nebo NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 159. ISBN 978-80-7380-291-2;

⁷¹ Názor, že útokem může být nejen úmyslné, ale i nedbalostní jednání, zastává např. NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 273. ISBN 978-80-7357-258-7. Naopak v předchozím vydání této publikace je uvedeno, že útokem může být pouze jednání úmyslné - srov. NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 194. ISBN 80-86395-73-1. Dokonce i aktuální komentář k trestnímu zákoníku je v tomto ohledu rozporný, když prvně uvádí, že útokem je jednání člověka, které je úmyslné a protiprávní a vzápětí dodává, že z hlediska zavinění může být útok jednáním úmyslným i nedbalostním – viz ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 401. ISBN 978-80-7400-428-5

⁷² např. KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 92. ISBN 80-210-2198-5 nebo BURDA, E. Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana. Trestněprávní revue, 2010, č. 2, s. 44

zákonodárce bylo omezit nutnou obranu pouze na zaviněné útoky, bylo by toto omezení patrně součástí zákonné dikce § 29 o nutné obraně. Přikláním se k názoru, že útok je nutno posuzovat bez ohledu na zavinění (tzv. objektivní pojetí protiprávnosti), a to i s přihlédnutím k současnému vnímání útoků trestně neodpovědných osob a možnosti uplatnění nutné obrany vůči nim (této problematice bude věnována samostatná část diplomové práce). Navíc obránce zpravidla není schopen v okamžiku útoku rozpoznat a zjistit subjektivní stránku jednání útočníka. Takové řešení je v souladu i s nyní nejčastěji uznávaným názorem německé právní nauky.⁷³ Lze souhlasit s Burdou⁷⁴, který tvrdí, že odborná literatura je často dokonce vnitřně rozporná, pokud jde o problematiku zavinění útoku, když na jedné straně autoři jednotlivých publikací např. vyžadují úmyslné či alespoň nedbalostní zavinění protiprávního útoku, zároveň však umožňují plnohodnotnou nutnou obranu proti útokům osob trestně neodpovědných (např. dětí či osob nepříčetných).⁷⁵ Pro úplnost je třeba připomenout, že protiprávnost je chápána jako rozpor činu s právním řádem jako celkem (nejen s trestněprávními normami).

Útok je poměrně abstraktně vymezen. Je širším pojmem než pojem napadení, které se projevuje v otevřených a často násilných aktivních jednáních, která bývají spojena s překonáváním odporu nebo s potlačením možnosti odporu. Naproti tomu útok zahrnuje kromě násilných i jednání nenásilného charakteru, jako jsou např. některé trestné činy proti majetku.⁷⁶

Protiprávním útokem může být nejen aktivní konání, ale i opomenutí. V případě nečinnosti může jít např. o neopuštění cizího bytu a setrvání v něm i přes marné výzvy oprávněného uživatele bytu k jeho opuštění (Rt 47/1997 – „Podmínky nutné obrany mohou být splněny i v případě, kdy oprávněný uživatel domu nutí jiného jednáním, které by jinak bylo trestným činem, např. pohrůzkou násilí, aby odešel z místa, které požívá ochrany domovní svobody a na němž neoprávněně setrvává.“). V případě útoku proti domovní svobodě trvá útok do té doby, dokud se nepodaří útočníka, který vnikl do domu nebo bytu jiného, z domu nebo bytu vyhnat (Rt 9/1980).

⁷³ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 438. ISBN 978-80-7179-082-2

⁷⁴ BURDA, E. Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana. Trestněprávní revue, 2010, č. 2, s. 47

⁷⁵ např. ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 401 - 403. ISBN 978-80-7400-428-5 nebo JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 248 - 251. ISBN 978-80-87212-49-3

⁷⁶ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 73. ISBN 80-210-2198-5

Útok má zpravidla povahu trestného činu (existují však trestné činy, u kterých je z povahy věci nutná obrana vyloučena – např. dvojí manželství, zanedbání povinné výživy atp.), ale nemusí tomu tak být vždy, může se jednat např. jen o přestupek či jiný delikt. Vždy však musí jít o čin protiprávní. Důležité je posouzení intenzity útoku – jeho závažnost nesmí být jen zcela nepatrná. Pouhé obtěžování, klukoviny, drobné darebáctví apod., nejsou ještě útokem ve smyslu trestního zákoníku. Měřítkem, podle něhož by se dalo odlišit, co je ještě bagatelní záležitost a co již může být útokem ve smyslu trestního zákoníku, je zřejmě pouze zdravý rozum.⁷⁷

Protože útok musí být vždy protiprávní, nelze nutnou obranu použít proti jednáním dovoleným - např. proti jednání v krajní nouzi, nutné obraně, případně proti jednání, kterým někdo vykonával své právo či povinnost (zloděj se tak nemůže dovolávat nutné obrany, jestliže poranil poškozeného, který vůči němu chránil svůj majetek, anebo nelze aplikovat nutnou obranu proti služebnímu zákroku policisty, pokud proběhl v mezích zákona).⁷⁸ Pokud ovšem při nutné obraně obránce překročí její hranice, jeho jednání se stává společensky škodlivým, protiprávním a nutnou obranu proti takovému překročení je možno již realizovat.⁷⁹

5.1.2. Útočník

Nutná obrana je přípustná zejména proti fyzickým osobám. Určité modifikace však bude zřejmě třeba vytvořit v souvislosti se zákonem č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, jelikož na jeho základě lze za útočníka považovat i právnickou osobu (u vybraných trestných činů, kterých se právnická osoba může dopustit), jejíž zájmy fyzická osoba vědomě realizuje, a pokud si je toho faktu právnická osoba vědoma, resp. nepodnikla opatření, která by takový protiprávní útok vyloučila.⁸⁰ Útok ve smyslu § 29 tak nelze vyloučit ani u právnických osob, přestože v praxi pravděpodobně nepůjde o četné případy.

⁷⁷ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 43. ISBN 80-86920-10-0

⁷⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 402. ISBN 978-80-7400-428-5

⁷⁹ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 102. ISBN 80-210-2198-5

⁸⁰ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 436. ISBN 978-80-7179-082-2

Útokem není nebezpečné chování zvířete (např. psa), ledaže by šlo o zvíře poštvané člověkem. Taková situace se však posuzuje jako útok člověka a zvíře je pouze nástrojem (zbrání) v jeho rukou. Obrana tak může směřovat jak proti poštvanému zvířeti (např. jeho usmrcení), tak proti útočnickovi, který jej využil jako zbraň.

Obrana musí směřovat proti útočnickovi, nikoli proti jiné osobě. Útočnickem nemusí být vždy pouze jedna osoba. Útok několika osob předpokládá aktivní činnost každého z útočníků, i když intenzita útoku jednotlivých útočníků zpravidla nemusí být stejná a způsob útočení nebývá stejnorodý. V takovém případě je tedy nutná obrana přípustná proti kterémukoli z útočníků, nikoli jen proti hlavnímu z nich (Rt 24/1956). Jestliže jsou při odvracení útoku postiženy i zájmy třetích osob (např. po výstřelu proti útočnickovi se kulka odrazí a zraní náhodného kolemjdoucího), je vyloučení odpovědnosti možné pouze za podmínek krajní nouze (např. Rt 9/1988).

V případě, že na sebe vzájemně útočí dvě nebo více osob tak, že střídají útok s obranou, nejde o nutnou obranu, ale o vzájemné napadení (pokud dojde alespoň k ublížení na zdraví, v úvahu přichází např. § 146 trestního zákoníku). Jestliže budou takové osoby alespoň tři, půjde o trestný čin rvačky podle § 158, i když nedojde k ublížení na zdraví. Pokud je však jedna nebo více osob napadena útočnicí a brání se, tedy funkce obrany a útoku jsou rozděleny, nejde o rvačku ani na jedné straně a v úvahu tak přichází nutná obrana. Pro posouzení, která ze stran je tou útočící, bude rozhodující počáteční iniciativa - tedy kdo začal, dále pohnutka či motiv každé ze stran, i to, zda její jednání směřovalo ke stupňování konfliktu.⁸¹

5.1.3. Útok dítěte, osoby nepřičetné nebo osoby jednajících ve skutkovém omylu

Útok trestně neodpovědných osob (pro nedostatek věku nebo přičetnosti) či osob jednajících ve skutkovém omylu (nedbalostně nebo nezaviněně) byl v minulosti převážně posuzován podle zásad o krajní nouzi, přičemž bylo vyžadováno splnění podmínky subsidiarity (hrozící nebezpečí nebylo možno odvrátit jinak). Nutná obrana tak podle těchto názorů nebyla vůči uvedeným osobám přípustná, ledaže by obránce o takovém stavu nevěděl (putativní nutná obrana). Jelikož se v případě krajní nouze

⁸¹ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 436. ISBN 978-80-7179-082-2

vyžaduje proporcionalita (způsobený následek nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil), zmírňovaly se v rámci těchto útoků podmínky krajní nouze v tom smyslu, že lze beztrestně odvracet i hrozící škodu způsobením škody téže závažnosti, jako byla ta, která hrozila (umožňovalo se tak například zabít k záchraně vlastního života i dítě nebo choromyslného). Z hlediska aplikace trestního zákona bylo toto řešení přípustné, jelikož rozšiřovalo možnost posuzování podle zásad o krajní nouzi, tedy omezovalo trestnost analogickým použitím zásad platných o důvodech vyloučení protiprávnosti (spojení podmínek krajní nouze a nutné obrany).⁸²

Takové východisko však nebylo ideální, neboť připouštělo způsobení škody jen téže závažnosti, jako bylo ta, která hrozila. Tím se kladou na obránce nepřiměřené požadavky a nebere se v úvahu, že musí rychle a rozhodně řešit náročnou situaci v časové tísní a psychickém tlaku, přičemž jde o osobu většinou neznalou ani způsobů sebeobrany, ani použití zbraně, zejména z hlediska, k jakému poškození zdraví může při tom kterém použití konkrétní zbraně dojít. Přitom situace toho, kdo se brání útoku duševně chorého nebo osoby jednající ve skutkovém omylu, může být daleko obtížnější než toho, kdo se brání pachateli trestného činu, neboť útok duševně choré osoby může být velmi nebezpečný a nevyzpytatelný.⁸³ Požadavek subsidiarity, který je obsahem krajní nouze, navíc v tomto případě není vhodný jak z hlediska generální prevence (útěk obránce před takovými osobami, např. učitele před žáky, může u útočníků i třetích osob vzbudit výsměch a nerespektování autority jak obránce, tak celého právního řádu), tak z hlediska individuální prevence (útěk může probudit u trestně neodpovědného útočníka snahu pokračovat v útoku, dokončit jej, nebo pokračovat v intenzivnějších útocích v budoucnosti).⁸⁴

Řešení bylo proto nalezeno ve výkladu, podle něhož útok ve smyslu ustanovení § 29 trestního zákoníku musí splňovat pouze jediný požadavek – musí jít o útok proti zájmům chráněným trestním zákonem.⁸⁵ „Posuzování těchto případů podle ustanovení o krajní nouzi není správné ani v případech, kdy obránce ví např. o duševní chorobě

⁸² ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 402. ISBN 978-80-7400-428-5

⁸³ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 248. ISBN 978-80-87212-49-3

⁸⁴ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 439. ISBN 978-80-7179-082-2

⁸⁵ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 248. ISBN 978-80-87212-49-3

nebo o omylu na straně útočníka. Pokud se nevyžaduje, aby útok byl trestným činem, není odůvodněn ani požadavek, aby útočník byl osobou trestně odpovědnou.⁸⁶

V rozporu s výše uvedenými argumenty je však např. rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 6. 2. 2008, č. j. 1 As 1/2008-172, v němž se uvádí: „*S ohledem na jednotu právního řádu nutno vykládat vztah mezi nutnou obranou a krajní nouzí v přestupkovém právu obdobně jako v právu trestním. Předpokladem nutné obrany je tedy útok trestněprávně odpovědné osoby, resp. osoby právně způsobilé být odpovědnou za přestupky. Proti útoku osoby, která není odpovědnou ve smyslu zákona o přestupcích za svá jednání, se lze bránit jen v rámci krajní nouze. Smyslem tohoto závěru je mj. též trvat na podmínce subsidiarity tam, kde je to s ohledem na povahu okolností žádoucí, jako je tomu právě v případech útoků dětí na zájmy chráněné zákonem o přestupcích nebo zájmy chráněné trestním zákonem. Nejvyšší správní soud má za to, že aplikace nutné obrany by byla např. vůči útokům dětí nepřiměřeně přísná a dávala osobám jednajícím v rámci podmínek vylučujících protiprávnost nepřiměřeně velký prostor.*“

S tímto názorem NSS však nelze souhlasit, zejm. s tvrzením, že předpokladem nutné obrany je útok trestněprávně odpovědné osoby. Trestní zákoník v § 29 nevyžaduje, aby útok byl trestným činem - není tedy odůvodněn ani požadavek, aby útočník byl osobou trestně odpovědnou. NSS dále uvádí, že aplikace nutné obrany by v takovém případě byla nepřiměřeně přísná (např. vůči útokům dětí), ovšem vůbec se už nezabývá tím, jak nebezpečný takový útok může být a jaké komplikace pro obránce toto pojetí může přinést. Rozhodnutí bylo navíc vydáno v době, kdy se trestněprávní nauka z větší části již přiklání k názoru, že i proti těmto útokům je nutná obrana přípustná.⁸⁷

Lze tedy shrnout, že nutná obrana je přípustná i proti útoku dítěte, osoby nepřičetné nebo osoby jednající ve skutkovém omylu a tyto útoky se tak posuzují podle ustanovení § 29 o nutné obraně, nikoli podle analogie záležející ve spojení podmínek nutné obrany a krajní nouze, jak učila starší nauka.⁸⁸

⁸⁶ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 403. ISBN 978-80-7400-428-5

⁸⁷ např. ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 125. ISBN 80-7179-896-7, NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 273. ISBN 978-80-7357-258-7 nebo KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 94. ISBN 80-210-2198-5

⁸⁸ např. SOLNAR, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972, s. 109

5.1.4. Útok úřední osoby (nutná obrana proti úkonům úředních osob)

Protože útok musí být vždy protiprávní, nelze nutnou obranu použít proti jednáním dovoleným nebo přímo nařízeným. Z hlediska protiprávnosti je třeba posuzovat i nutnou obranu proti úkonům úředních osob⁸⁹ (dříve veřejných činitelů). Pokud jsou tyto úkony perfektní, není proti nim nutná obrana přípustná, jelikož jde o výkon práva nebo plnění povinnosti (např. Rt 3818/1930 nebo Rt 55/1977).

Mnohdy literatura i praxe obranu proti „úředním zákrokům“ nepřipouští nebo ji výrazně omezuje, a to z obavy, že by její přípuštění „vedlo k anarchii“.⁹⁰ Jde totiž o složitou otázku, která má i závažný obsah politický a jejíž necitlivé řešení by mohlo narušit vztah mezi státem a občany. Příliš přísná úprava a omezení práva nutné obrany proti jednání úředních osob by mohlo vést k podryvání důvěry občanů ke státu, k růstu jejich pasivity a k nepřímému vytváření podmínek ke zneužívání pravomoci úředních osob. Naproti tomu přílišná volnost podmínek nutné obrany by mohla vést k důsledkům opačným, tedy ke zvýšení počtu útoků na úřední osoby, ke ztěžování výkonu jejich pravomoci a k jejich obavám z důrazných zásahů i tam, kde by to jinak bylo namístě.⁹¹

V české trestněprávní teorii i praxi převládá názor, že nutná obrana je přípustná proti takovým úkonům úředních osob, které jsou postiženy vadami, jež je zbavují povahy takových úkonů. Jde o úkony, které vůbec nenáleží do věcné pravomoci úřední osoby, která zakročuje, a rovněž i ty, které tvoří skutkovou podstatu trestného činu.⁹² Taková protiprávní jednání jsou společensky škodlivými útoky na zájmy chráněné trestním zákonem, nejenom na zájmy dotčených osob, ale současně je tím snižována autorita státu i orgánu, který taková úřední osoba reprezentuje. Přípuštění nutné obrany v těchto

⁸⁹ Trestní zákoník vymezuje pojem „úřední osoba“ v § 127 odst. 1 následovně: „Úřední osobou je a) soudce, b) státní zástupce, c) prezident České republiky, poslanec nebo senátor Parlamentu České republiky, člen vlády České republiky nebo jiná osoba zastávající funkci v jiném orgánu veřejné moci, d) člen zastupitelstva nebo odpovědný úředník územní samosprávy, orgánu státní správy nebo jiného orgánu veřejné moci, e) příslušník ozbrojených sil nebo bezpečnostního sboru nebo strážník obecní policie, f) soudní exekutor při výkonu exekuční činnosti a při činnostech vykonávaných z pověření soudu nebo státního zástupce, g) notář při provádění úkonů v řízení o dědictví jako soudní komisař, h) finanční arbitr a jeho zástupce, i) fyzická osoba, která byla ustanovena lesní stráží, stráží přírody, mysliveckou stráží nebo rybářskou stráží, pokud plní úkoly státu nebo společnosti a používá při tom svěřené pravomoci pro plnění těchto úkolů.

⁹⁰ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 274. ISBN 978-80-7357-258-7

⁹¹ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 102. ISBN 80-210-2198-5

⁹² NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 274. ISBN 978-80-7357-258-7

případech autoritu státu nesnižuje, nýbrž přispívá ke zvyšování respektu vůči zákonosti jak ze strany občanů, tak ze strany úředních osob. V tomto smyslu má tedy i významné preventivní účinky. V podmínkách demokratického právního státu nelze pro jeho orgány a úřední osoby uplatňovat privilegia spočívající v možnosti nedodržovat právní řád, a ještě je v takových případech chránit – naopak posláním těchto osob je ochrana právního státu, tím spíše respektování zákonosti svých vlastních úkonů.⁹³

Argument, že připuštění nutné obrany proti nezákonným jednáním úředních osob by je vystavilo z vůle ze strany občanů a ztížilo plnění jejich povinností, proto ve světle výše uvedených skutečností neobstojí. Nutná obrana není libovůlí, ale významným právem občana a nástrojem boje s protiprávními útoky, nebrání úředním osobám jednat v souladu se zákonem, naopak jim v tom může napomoci, případně je k tomu i donutit, a tak vlastně vytváří určitou brzdu zneužívání svěřených pravomocí.⁹⁴

Jestliže policista překročí svou pravomoc a uskutečňuje zákrok, k němuž není oprávněn, nepožívá ochrany úřední osoby. Útok na jeho zdraví při takovém zákroku, jestliže občan překročil hranice nutné obrany, je možno případně posoudit jen jako trestný čin proti zdraví (Rt 47/1980).⁹⁵

Je potřeba ovšem dodat, že je možno bránit se i jiným, často vhodnějším a méně rizikovým způsobem – zákonnými prostředky, kterými se lze domoci nápravy nezákonného jednání úřední osoby, např. stížností, oznámením trestného činu státnímu zástupci apod.⁹⁶ V žádném případě však nejde o povinnost upřednostnit tyto prostředky před jednáním v nutné obraně, protože subsidiarita není podmínkou nutné obrany.

5.1.5. Nutná obrana proti vyprovokovanému útoku

Jde o situace, kdy určitá osoba svým jednáním vyvolá protiprávní útok jiné osoby, a proti takovému útoku se pak sama brání. V takových případech je třeba řešit otázku,

⁹³ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 103. ISBN 80-210-2198-5

⁹⁴ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 103 - 104. ISBN 80-210-2198-5

⁹⁵ GRÍVNA, T. Trestní právo hmotné. Judikatura k obecné části. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 130. ISBN 978-80-7357-260-0

⁹⁶ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 41. ISBN 80-86920-10-0

do jaké míry se taková osoba může vyprovokovanému útoku bránit, přičemž možnost nutné obrany je závislá na způsobu vyvolání útoku, na formě zavinění provokatéra i útočníka atd.⁹⁷

Komentář k trestnímu zákoníku uvádí: „Útok, který osoba, jež se brání, zavinila ať úmyslně (včetně tzv. vyprovokovaného útoku), nebo z nedbalosti, zůstává útokem, a proto nevylučuje nutnou obranu. Jestliže však ten, kdo útok záměrně vyvolal, tak učinil proto, aby mohl „útočníkovi“ pod záminkou obrany způsobit újmu, a unikl tak potrestání za vlastní útok („obraně jednání“), je-li tedy vyvolání „útoku“ součástí plánovaného útoku vlastního, pak nejde o nutnou obranu.“⁹⁸ Provokace útoku je v takovém případě prostředkem spáchání trestného činu.⁹⁹

Podle Kuchty může být sporné, zda provokativní jednání musí být skutečně protiprávní, nebo zda stačí jeho rozpor se stávající společenskou morálkou. Ve velké většině případů je jednání provokatéra zároveň protiprávní, ať již ve formě trestného činu, přestupku, nebo jakéhokoli jiného ohrožení chráněných zájmů. Může však jít i o jednání bagatelní, nepatrně společensky škodlivá, pouhé nepřístojnosti, které naše nauka nepovažuje za útoky ve smyslu nutné obrany. Jde o různé žertíky, netaktnosti, drobné půtky, pošťuchování, postříkání vodou, dotěrnosti při tanci apod. I když podle znění § 29 i tato jednání ohrožují zájmy chráněné trestním zákonem, právo je výslovně nezakazuje. Proto je Kuchta toho názoru, že takové jednání ještě neodůvodňuje jakékoli omezení nutné obrany proti takto vyprovokovanému útočníkovi, naopak je třeba uvážít, že pokud se „útočník“ drží v takto vymezeném rámci a brání se podobným způsobem, není možné nutné obrany vůbec použít. Pokud by se provokovaný skutečně nechal vyprovokovat a jeho útok by se stal co do intenzity protiprávním, pak by nutná obrana proti němu přípustná byla, neboť provokatér stále ještě nejednal protiprávně a nedopustil se protiprávního útoku.¹⁰⁰

Pokud se tedy provokatér nedopustí ohrožení zájmu protiprávním útokem a jedná podle práva, zůstává mu zachována nutná obrana v plném rozsahu, i kdyby svým chováním

⁹⁷ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 109. ISBN 80-210-2198-5

⁹⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 403. ISBN 978-80-7400-428-5

⁹⁹ NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 194. ISBN 80-86395-73-1

¹⁰⁰ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 111. ISBN 80-210-2198-5

útok vyprovokovat chtěl nebo s tím byl srozuměn, případně o této možnosti věděl či vědět měl a mohl (např. někdo, kdo ovládá bojový sport, bude úmyslně vyhledávat nebezpečná místa s tím, že by tam mohl být napaden a mohl tak využít své schopnosti v praxi).¹⁰¹

Příklad z judikatury Nejvyššího soudu ČR – sp. zn. 4 Tz 284/2001

Nejvyšší soud ČR v tomto případě projednával stížnost pro porušení zákona, podanou ministrem spravedlnosti v neprospěch obviněného „A“, proti usnesení Okresního státního zastupitelství v Prostějově, které zastavilo jeho trestní stíhání s odkazem na § 13 z. č. 140/1961 Sb., trestní zákon – obviněný tak, podle tohoto usnesení, jednal v nutné obraně. Šlo o případ, ve kterém obviněný „A“ opakovaně vystřelil z legálně držené pistole na poškozeného „B“, kterého zasáhl do pravého kolena a pravého lokte, a dále na poškozeného „C“, kterého zasáhl do dutiny břišní a způsobil mu tak poškození střev. Ve stížnosti pro porušení zákona poukázal ministr spravedlnosti mj. na to, že k celému incidentu je třeba dodat, že jej vyvolal sám obviněný, který se vmísil do sporu mezi „B“ a „C“ a barmankou „D“ a poté vyzval oba jmenované, aby s ním šli před budovu. Navíc si všiml, že si poškozený „C“ bere s sebou kulečnické tágo, což potvrdili svědci. Z výpovědí očitých svědků vyslechnutých v přípravném řízení vyšetřovatelem jednoznačně vyplynulo, že mezi poškozenými a obviněným byla po celou dobu incidentu dostatečná několikametrová vzdálenost a k přímému fyzickému kontaktu mezi nimi vůbec nedošlo. Navíc předmět v ruce poškozeného „C“ (kulečnické tágo) nemohl ani při jeho případném užití, k čemuž ovšem nedošlo, způsobit „A“ žádnou závažnější újmu na zdraví. Rovněž tak nůž v ruce „B“ nebyl vůbec užit a jeho použití neměl poškozený ani v úmyslu, když tento měl sloužit pouze k zastrašení obviněného. Z výslechu očitých svědků dále vyplynulo, že „A“ měl stále možnost před poškozenými utéci, když tito, vzhledem ke svému stavu opilosti, by zřejmě nebyli schopni obviněného ani dohonit. Rovněž z výslechů svědků vyplynula ta skutečnost, že obviněný poškozené před střelbou nikterak slovně nevaroval, střílel opakovaně, i když mu již žádné nebezpečí nehrozilo a střílel se zřejmým úmyslem poškodit zdraví poškozených. To podle ministra vyplývá z té skutečnosti, že střelbu proti poškozenému „C“ zaměřil na spodní část jeho těla, ačkoli měl dost času zamířit na jeho nohy.

¹⁰¹ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 111. ISBN 80-210-2198-5; stejně např. KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 440. ISBN 978-80-7179-082-2

Nejvyšší soud však dospěl k závěru, že zákon porušen nebyl. Podle soudu obviněný „A“ nepochybně odvracel přímo hrozící útok na jeho osobu. Podle skutkových zjištění podložených řádně provedenými důkazy, jak správně konstatuje napadené usnesení, poškození obviněného pronásledovali, on před nimi ustupoval s pistolí v ruce a s varováním, ať ho nechají, že na ně vystřelí. Poškození nereagovali ani na varovné výstřely a nadále pronásledovali obviněného v rukou s kulečnickým tágem a s nožem s čepelí dlouhou 13 cm, přičemž podle výpovědi svědka na obviněného křičeli, že ho rozpárou. Obrana „A“ pomocí výstřelů na poškozené nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku za situace, kdy podle své výpovědi a výpovědi svědků obviněný upadl a poškození se shora popsány zbraněmi a vyhrůžkami o rozpárání postupovali směrem k „A“ na vzdálenost několika málo metrů. Za této situace se „A“ zcela oprávněně musel obávat o své zdraví a i o svůj život, a proto střílel proti ruce, noze a spodní polovině těla poškozených. Kdyby „A“ střílel na poškozené bez úmyslu poškodit jejich zdraví, jak požaduje ministr spravedlnosti ve stížnosti pro porušení zákona, velice těžko by se jim ubránil, když je od útoku neodradily ani varovné výstřely do země a do vzduchu.

NS dodává, že pokud jde o další námitky uvedené ve stížnosti pro porušení zákona, je k nim potřeba uvést, že pro posouzení jednání obviněného „A“ jako nutné obrany není podstatné, kdo zmíněný konflikt vyprovokoval, ani skutečnost, že zbraně v rukou poškozených nebyly použity k přímému útoku proti tělu obviněného. Útok poškozených totiž přímo hrozil, jak je popsáno shora. Právně relevantní není ani námitka stěžovatele, že obviněný měl možnost před poškozenými utéci či je měl slovně varovat. Jednání v nutné obraně je právem občana a je na něm, zda se rozhodne pro obranu nebo pro jiné východisko (např. přivolání policie, útěk apod.). Obviněný navíc poškozené varoval, a to střelbou do země a do vzduchu, před tím, než střílel proti nim.

Nejvyšší soud ČR stížnost pro porušení zákona zamítl, neboť jednání obviněného „A“ bylo nutnou obranou.

S tímto závěrem lze jednoznačně souhlasit. Je nepochopitelné, jak mohl ministr spravedlnosti podat stížnost pro porušení zákona, aniž by si prvně prostudoval problematiku nutné obrany, případně věc projednal s odborníky. Z jeho argumentace je totiž evidentní, že institutu nutné obrany vůbec nerozuměl.

5.1.6. Nutná obrana proti domnělému útoku (putativní obrana)

Útok, který hrozí chráněnému zájmu, nemusí být skutečný. Obrana proti domnělému útoku se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu¹⁰² (jde o rozpor skutečnosti s představou, kterou si o ní utvořil obránce). Domníval-li se pachatel mylně, že zde útok je a zároveň nebyly překročeny meze této putativní nutné obrany, nepřičítá se mu trestný čin úmyslný, ale zjišťuje se, není-li v tom, že správně nerozpoznal situaci, nedbalost. Tak tomu bude v případě, jestliže pachatel sice nevěděl, že ve skutečnosti o útok nejde, avšak vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům měl a mohl rozpoznat, že jde jen o útok zdánlivý.¹⁰³ Jestliže zde není ani zavinění z nevědomé nedbalosti, nejedná se o trestný čin (pro nedostatek zavinění, nikoli z důvodu existence nutné obrany).

V případě putativní obrany je třeba zkoumat i to, zda užitá obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená domnělému způsobu útoku. V případě úmyslného způsobení následku při úmyslném překročení mezi domnělé nutné obrany by nastupovala odpovědnost za úmyslný trestný čin.

Totéž, co platí pro posuzování omylu o existenci útoku jako takového, platí zároveň i pro posuzování omylu o skutečnostech, které naplňují jednotlivé znaky protiprávního útoku, tedy např. pro omyl obránce o tom, zda útok přímo hrozil či trval.¹⁰⁴ O putativní obranu tak jde nejen v případě, kdy útok, odůvodňující nutnou obranu, vůbec neexistuje, ale i v případě, kdy tento útok reálně existoval, ale skončil a již ani nehrozí, avšak obránce to nepostřehl, pokračoval v obranném jednání a způsobil útočníkovi újmu. V tomto případě nutná obrana ve chvíli, kdy útok skončil a přestal hrozit, přešla v obranu putativní.

Podle Novotného by orgány činné v trestním řízení měly pečlivě zvažovat případy domnělé obrany. *Např. v rozporu s § 160 odst. 1 trestního řádu došlo k zahájení trestního stíhání obviněného pro trestný čin těžkého ublížení na zdraví z nedbalosti - ten se obával o svoji bezpečnost, a proto vlastnil pistoli. Jednoho dne ho chtěl jeho kamarád vystrašit, když v noci zazvonil u dveří jeho domu. Ve chvíli, kdy obviněný vyšel*

¹⁰² Skutkový omyl upravuje trestní zákoník v § 18.

¹⁰³ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 404. ISBN 978-80-7400-428-5

¹⁰⁴ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 133. ISBN 80-210-2198-5

ven, předstíral jeho přepadení. Ten se lekl a vystřelil z pistole proti domnělému útočníkovi, kterému prostřelil břicho. Poté mu okamžitě zajistil lékařskou pomoc. Obviněný se právem domníval, že jde o skutečné přepadení. V jeho jednání nelze spatřovat ani nedbalost. Trestní stíhání obviněného bylo později zastaveno, neboť skutek nebyl trestným činem.¹⁰⁵

K problematice putativní obrany lze dále zmínit např. usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21. 4. 2010, sp. zn. 7 Tdo 356/2010.

NS v tomto případě projednával dovolání obviněného „A“ proti usnesení Krajského soudu v Brně, který byl původně odsouzen Městským soudem v Brně pro trestný čin výtržnictví a trestný čin těžkého ublížení na zdraví. Obviněný „A“ při slovní potyčce mezi ním a osobou irácké národnosti „B“ v okamžiku, kdy se vzniklý spor pokoušel urovnat poškozený „C“, zaútočil na „C“ dvěma noži s délkou ostří kolem 30 cm, kterými před ním šermoval, jedním z nich větší silou sekl pohybem shora dolů směrem na horní polovinu těla „C“, jehož tak zasáhl do oblasti předloktí levé ruky, kterou „C“ ránu vykryl, čímž mu způsobil hlubokou ránu levého předloktí délky 12 cm, v místě rány s kompletním přerušením podkožních cév a svalů, natahovačů prstů a zápěstí a zářezem na loketní kosti s prognózou nenávratnosti plné pohybové funkčnosti zápěstí a prstů.

Obviněný však vyjádřil přesvědčení, že jednal v nutné obraně. Státní zástupce označil dovolání za důvodné potud, že obviněný se mohl skutečně domnívat, že jedná v nutné obraně. Podle státního zástupce šlo o tzv. putativní obranu, při které je vyloučena odpovědnost obviněného za úmyslný trestný čin a přichází v úvahu jen odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti - proto navrhl, aby NS zrušil rozhodnutí obou soudů a přikázal MS v Brně věc v potřebném rozsahu znovu projednat a rozhodnout. NS shledal, že dovolání je důvodné. Otázkou, zda „A“ jednal v nutné obraně, se MS v Brně zabýval se závěrem, že o nutnou obranu nešlo a že z jeho strany se naopak jednalo o útok proti „C“. MS v Brně sice připustil, že „A“ byl vystaven útoku, avšak nikoli ze strany „C“, nýbrž od „B“, jenž jako první v průběhu celého konfliktu vytáhl nůž. Zároveň zdůraznil, že útok směřující proti „A“ měl podobu pouhé hrozby nožem a že „B“ se vůbec nedostal do fyzického kontaktu s „A“. Za podstatné považoval MS v Brně to, že „A“ nezasáhl druhého účastníka slovního konfliktu, nýbrž „C“, neboť ten se

¹⁰⁵ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 162. ISBN 978-80-7380-291-2

v úmyslu urovnat spor postavil mezi oba účastníky konfliktu, kteří již drželi v ruce nože. S těmito závěry souhlasil i KS v Brně, NS však nikoli.

Pro posouzení věci jsou významná zjištění, týkající se širšího kontextu vzájemných vztahů účastníků konfliktu. Jde o osoby irácké národnosti, „B“ a poškozený „C“ byli v rodinném vztahu jako švagři. Obviněný „A“ v místě činu provozoval směnárnu, kde zaměstnával manžela ženy pocházející z rodiny, kterou reprezentoval „B“. Tento zaměstnanec obviněného od manželky a rodiny odešel. Na to „B“ reagoval tak, že po „A“ delší dobu požadoval, aby uvedeného zaměstnance propustil. Očekával od toho jeho návrat k manželce a rodině. „A“ však odmítal tomuto požadavku vyhovět, ačkoli na něm „B“ trval. Tak se mezi oběma vyvinul celkově napjatý vztah.

Konflikt vznikl poté, co se „B“ a „C“ dostavili do směnárny „A“, přičemž důvodem jejich příchodu byl právě spor o propuštění uvedeného zaměstnance obviněného. „A“ nutně chápal situaci tak, že „B“ přišel jako osoba, která je proti němu dlouhodobě nepřátelsky zaměřená. Pokud „A“ poukazoval na to, že „B“ mu v minulosti adresoval různé výhrůžky, není na tom nic nelogického, třebaže tyto výhrůžky potvrzovali jen svědci z okruhu příbuzných či zaměstnanců „A“. Lze tedy konstatovat, že když se do směnárny dostavil „B“, měl „A“ důvod se ho obávat. O tom, že obava „A“ rozhodně nebyla neopodstatněná, ostatně svědčí i to, že „B“ se k „A“ do směnárny dostavil ozbrojen nožem a pistolí, byť pistolí nakonec použil až ve stadiu po odeznění vlastního konfliktu, kdy z ní vystřelil směrem do prostoru směnárny (v té době tam nikdo nebyl). Obava „A“ z jeho příchodu však nutně zesílila, jakmile „B“ vystupňoval původně slovní konflikt tím, že vytáhl nůž. Pokud „A“ z tohoto podnětu rovněž vzal do rukou nože, jimiž před sebou šermoval, nelze to hodnotit jako projev agrese, nýbrž jako obrannou reakci. MS v Brně zdůrazňoval to, že „A“ byl vystaven "pouze hrozbě držením nože", aniž se „B“ dostal do jeho blízkosti či dokonce do fyzického kontaktu s ním. K tomu je ovšem třeba dodat, že prostor směnárny byl velmi stísněný, neboť směnárna měla podobu jen jakési buňky nepatrných rozměrů. Přímý fyzický kontakt byl tedy evidentně podmíněn překonáním velmi malé vzdálenosti. To ostatně vyplývá i z logiky zásahu „C“, který mezi oba účastníky konfliktu vstoupil. Pokud by fyzický kontakt mezi účastníky konfliktu přímo nehrozil, nebylo by důvodu, aby mezi ně „C“ vstupoval, a mohl na urovnání konfliktu apelovat jen slovně. Ostatně sám „C“, třebaže jinak úlohu svého švagra obecně zlehčoval a jako agresora se snažil prezentovat „A“, ve své svědecké výpovědi

uvedl, že sám se řídil úvahou vyjádřenou slovy "zkusím ho pozastavit", čímž sice mínil „A“, ale jinak to svědčí o tom, že přímý fyzický kontakt účastníků konfliktu bezprostředně hrozil. To, že mezi účastníky konfliktu s noži v rukou nebyl přímý fyzický kontakt, tudíž nelze interpretovat v neprospěch obviněného.

Úloha „C“ se objektivně ukázala jako účast osoby, která se snažila konflikt urovnat. Nicméně z hlediska „A“ to nemuselo být zřejmé. „C“ se do směnárny dostavil společně s „B“, jako jeho švagr byl členem jeho rodiny a to ho v souvislosti s povahou sporu stavělo v očích „A“ do pozice osoby podporující švagra. Není rozumného důvodu pochybovat o tom, že pokud se konflikt odehrával pouze ve slovní rovině, vystupoval „C“ na straně svého švagra a jevil se jako jeho společník.

Jestliže se „C“ za daných okolností fyzicky postavil před „A“, není nic nepřijatelného na tom, že na „A“ to subjektivně působilo jako součást útoku, který mu jinak hrozil od „B“, a že se mu situace jevila jako společný útok „B“ a „C“. To, že ve skutečnosti nešlo o účast „C“ na útoku proti „A“, lze hodnotit jako skutkový omyl obviněného ohledně okolnosti vylučující protiprávnost jeho jednání. Jde o tzv. putativní obranu. Základním důsledkem skutkového omylu „A“ je to, že mu nelze přičítat úmyslné zavinění ve vztahu k následku, který způsobil „C“. Uvažovat lze nejvýše o nedbalostním zavinění, pokud lze dovést jeho nedbalost ve vztahu ke skutečnosti, že ze strany poškozeného nešlo o útok, resp. o účast na útoku. NS proto zrušil jak napadené usnesení KS v Brně, tak rozsudek MS v Brně a přikázal MS věc znovu projednat a rozhodnout.

5.1.7. Přímý hrozící nebo trvajících útok

Útok přímo hrozí, jestliže z jednání útočnicka a dalších okolností události jednoznačně vyplývá, že bezprostředně a určitě nastane (útočník všemi svými vnějšími projevy dává najevo, že útok bude bezprostředně následovat). V takovém případě však není nutno čekat, až útočník přímo zaútočí, protože každá akce je rychlejší než reakce a při očekávání útočné iniciativy nastává riziko nevyblokování tohoto útoku. Na druhou stranu však není možno akceptovat pouhé plané vyhrožování nebo náznakovou gestikulaci (pokud by však šlo např. o osobu známou svou agresivitou a násilností, mohla by v takovém případě postačovat i pouhá výhrůžka). Obrana tedy nesmí být předčasná. Ohrožené osobě musí být zcela jasné, že útok bude bez prodlení a určitě

následovat. Přímo hrozící útok je vždy vázán i na vzdálenost ve vzájemném postavení.¹⁰⁶ Iniciativa vedoucí ke vzájemnému střetnutí musí vždy vycházet pouze od útočnicka, právě tato iniciativa určuje, kdo je útočnickem a kdo obráncem. Další průběh střetnutí, pokud byly zachovány meze nutné obrany, na tom nic nemění.¹⁰⁷

Např. mezi dvěma muži došlo v restauraci k nedorozumění. Když jeden vyšel ven, druhý ho doběhl a uchopil za rameno se slovy: „Teď ti ukážu“. Napadený věděl o násilné povaze útočnicka a zasadil mu prudkou ránu pěstí do obličeje. Obrana nebyla v tomto případě předčasná.¹⁰⁸ Útok bezprostředně hrozil a obránce nebyl povinen čekat, až útočník udeří první.

Naplnuje-li útok zároveň znaky skutkové podstaty trestného činu, pak zpravidla o jeho bezprostřední hrozbu půjde v okamžiku, kdy přejde do stadia pokusu. V některých případech však o bezprostřední hrozbu může jít již ve stadiu přípravy, nebo dokonce již při projevu úmyslu (např. útočník pronásí pohružku usmrcením a sahá po zbrani).¹⁰⁹ Časový úsek mezi počátkem nutné obrany a očekávaným prvním úderem útočnicka bývá velmi krátký a závisí na povaze útoku.¹¹⁰

V případě trvajících útoku jde o takový stav, kdy útok již nastal a stále probíhá. Nutná obrana však není přípustná proti útoku již ukončenému. Pouhá přestávka v boji, po níž lze očekávat pokračování (např. útočník dobíjí zbraň), by však nestačila. Koncový moment nutné obrany je tedy tam, kde pomíjí nebezpečí pro napadené zájmy anebo tyto zájmy jsou již definitivně porušeny a nehrozí nebezpečí dalších škod.¹¹¹ Útok někdy trvá, i když trestný čin, jímž byl útok uskutečněn, byl formálně dokonán (tj. došlo k naplnění všech znaků skutkové podstaty trestného činu). Např. se standardně uznává, že je přípustná obrana majetkových zájmů v době, kdy se lupič násilím zmocnil cizí věci a s touto odchází, protože i odnášení odcizené věci je stále útokem.¹¹² V opačném

¹⁰⁶ NÁCHODSKÝ, Z. Nebojte se bránit. Praha: Armex publishing, 2006, s. 24. ISBN 80-86795-43-8

¹⁰⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 405. ISBN 978-80-7400-428-5

¹⁰⁸ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 41. ISBN 80-86920-10-0

¹⁰⁹ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 273. ISBN 978-80-7357-258-7

¹¹⁰ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 253. ISBN 978-80-87212-49-3

¹¹¹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 405. ISBN 978-80-7400-428-5

¹¹² NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 195. ISBN 80-86395-73-1

případě, jestliže se pachateli loupeže nepodařilo zmocnit se cizí věci, půjde sice o dokonáný trestný čin loupeže, ale obrana již nepřichází v úvahu. Kdyby napadený udeřil odcházejícího útočníka např. kamenem do hlavy, šlo by o odvetu za předchozí útok a napadený by mohl být trestně odpovědný za způsobený následek.

Zde však přichází v úvahu ustanovení § 76 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád (omezení osobní svobody osoby přistižené při trestném činu nebo bezprostředně poté): „Osobní svobodu osoby, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, smí omezit kdokoli, pokud je to nutné¹¹³ ke zjištění její totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. Je však povinen tuto osobu předat ihned policejnímu orgánu; příslušníka ozbrojených sil může též předat nejbližšímu útvaru ozbrojených sil nebo správci posádky. Nelze-li takovou osobu ihned předat, je třeba některému z uvedených orgánů omezení osobní svobody bez odkladu oznámit.“ Nedostatkem platné právní úpravy však zůstává, že při zadržení osoby přistižené při trestném činu nebo bezprostředně poté není stanoveno, jaké prostředky jsou přípustné a jakých forem donucení je možné užít. Zadržení musí být přiměřené. Způsobení modřin nebo drobných poranění při zadržení násilníka lze zřejmě připustit, spornější však bude posuzování zranění, která zadržením zpravidla nebyvají způsobena (zlomeniny, těžký otřes mozku atp.).¹¹⁴ Komentář k trestnímu řádu uvádí: „Omezení osobní svobody lze realizovat u osoby přistižené při trestném činu nebo bezprostředně poté různým způsobem, tak např. jejím uzamčením v bytě nebo jiném vhodném místě nebo jejím spoutáním.“¹¹⁵ Odborná literatura zpravidla dochází k závěru, že na rozdíl od nutné obrany by nemělo být připuštěno usmrcení osoby při zadržení, neboť by zadržení ztratilo svůj smysl a usmrcením by byl fakticky negován cíl celého trestního řízení a spravedlivé potrestání pachatelů.¹¹⁶ Na základě výše uvedeného se domnívám, že by bylo vhodné upřesnit podmínky tohoto institutu, zejména jakých prostředků a forem donucení lze při takovém zadržení použít. Takové upřesnění by totiž mohlo povzbudit občany k tomu, aby se více podíleli na boji s trestnou činností.

¹¹³ Lze-li účelu omezení osobní svobody (zjištění totožnosti, zamezení útěku nebo zajištění důkazů) dosáhnout jinými prostředky méně omezujícími svobodu přistižené osoby, pak je třeba použít takových prostředků.

¹¹⁴ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 253. ISBN 978-80-87212-49-3

¹¹⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 597. ISBN 978-80-7400-043-0

¹¹⁶ KLAPAL, V., Zadržení osoby podezřelé podle § 76 odst. 1 TrZ a související instituty z pohledu policisty. Policista, 2006, č. 7, příloha, s. X

Při aplikaci ustanovení § 29 o nutné obraně nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany „poškozeného“ (útočníka) velmi pravděpodobně neskončil. Nelze-li tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno vycházet ze zásady in dubio pro reo a stran skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu napadené (obviněné), která se mu bránila, trval.¹¹⁷

Ukázka obrany proti již ukončenému útoku:

„Na diskotéce udeřil jeden mladík druhého do obličeje. Poté si sedl ke stolu a pokračoval v rozmluvě se svou společnicí. Napadený mladík k němu po chvílce přistoupil a udeřil jej. Nešlo o obranu, ale o odvetu za předchozí útok. Pokud by tímto svým jednáním způsobil zranění, není vyloučena jeho trestní odpovědnost za úmyslné ublížení na zdraví.“¹¹⁸

5.2. Meze nutné obrany a hlediska posuzování její přiměřenosti

Proti útočníkovi je dovolena obrana, která není zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Přiměřenost obrany se posuzuje především z hlediska intenzity obou akcí, což vyjadřuje právě pojem „způsobu útoku“. Z povahy věci plyne, že obrana musí být tak intenzivní, aby útok zcela spolehlivě a s co možná nejmenším rizikem pro napadeného odvrátila a ukončila, tj. musí být silnější než útok.¹¹⁹ U nutné obrany nelze vyžadovat proporcionalitu mezi škodou hrozící z útoku a škodou způsobenou obráncem. Škoda způsobená obráncem může být větší než ta, která hrozí z útoku; nesmí však být mezi nimi zjevný (hrubý) nepoměr (Rt 19/1982). Je třeba připomenout, že pojem „přiměřenost“ je chápán jako poměr intenzity útoku a obrany, naopak „proporcionalita“ vyjadřuje vztah mezi škodou z útoku hrozící a v obraně způsobenou.¹²⁰

¹¹⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 4. 1990, sp. zn. 11 To 27/90 (Rt 36/1991). Jednalo se o případ ženy, která po předchozím fyzickém konfliktu s podnapilým manželem, jej bodla nožem do prsou, což mělo za následek jeho smrt (manžel ohrožoval na životě i dvě její děti). Městský soud v Praze ve svém rozsudku argumentuje mj. tím, že útok ze strany poškozeného „velmi pravděpodobně neskončil“ a dodává, že i kdyby útok poškozeného před bodnutím skončil, nebyla by obžalovaná, s ohledem na svůj psychický stav (potvrzený znaleckými posudky), schopna otázku ukončení útoku rozpoznat.

¹¹⁸ NOVOTNÝ, F. a kol. Trestní právo hmotné. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 100. ISBN 80-86473-67-8

¹¹⁹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 405. ISBN 978-80-7400-428-5

¹²⁰ DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 21

Pojem „způsob útoku“ nelze ztotožňovat s intenzitou útoku, i když ji zahrnuje. Intenzita útoku je dána tím, zda je útok individuální či skupinový, zda útočník útočí se zbraní či beze zbraně, zda je útok vedený údery, kopy, v případě použití zbraně jejím dosahem, intenzitou použitých útočných technik, rytmem útoku, poměrem sil mezi útočníkem a obráncem, že k útoku dochází v noci, na osamělém místě, jaká je možnost rychlého zásahu policie či veřejnosti apod.¹²¹

Způsob útoku nemůže být chápán úzce jako způsob útoku v daném okamžiku jeho průběhu – zahrnuje totiž i to, co za dané situace bezprostředně hrozí, např. že útočník po počátečním neúspěchu použije větší síly či silnějšího prostředku, že se k jeho útoku připojí osoby jej doprovázející apod. Ke způsobu útoku lze zařadit i to, v jakém prostředí se takový střet odehrává – v případě, že k němu dojde např. na mostě, může z něj být napadený shozen, může si rozbít hlavu, pokud bude sražen na zem apod. K charakteristice způsobu útoku patří i chráněné hodnoty (zájmy), proti nimž útok směřuje, a jejich ohrožení útokem. Pro posouzení přiměřenosti obrany je rovněž významné, zda útok směřuje proti životu napadeného nebo proti jeho majetku či proti obojímu atd. Pojem „způsob útoku“ je tedy nutné interpretovat extenzivně.¹²²

Významnou roli, pokud jde o současné pojetí nutné obrany, sehrála novela trestního zákona z roku 1961 č. 290/1993 Sb., účinná od 1. 1. 1994, která rozšířila meze nutné obrany zúžením výčtu okolností, které musí brát obránce v úvahu.¹²³ Pod pojem „způsob útoku“, na rozdíl od dřívějšího pojmu „povaha a nebezpečnost útoku“, lze zahrnout jen poměr intenzity útoku a obrany, nikoli už poměr hrozící a vzniklé škody (tzv. proporcionalita).¹²⁴ Šlo o reakci na důsledné materiální pojmání nutné obrany. Existence různě významných kategorií společenských zájmů činila zpočátku v některých případech praxi problém při posuzování nutné obrany, a to obvykle tehdy, když následek způsobený v rámci jednání odvracejícího útok nastal na objektu obecně vyššího významu, než má objekt, vůči němuž útok směřoval. To mělo negativní vliv na správnost posouzení, zda obrana byla či nebyla přiměřená. Do nutné obrany byl vnášen

¹²¹ NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 196. ISBN 80-86395-73-1

¹²² NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 196. ISBN 80-86395-73-1

¹²³ DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 24

¹²⁴ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 406. ISBN 978-80-7400-428-5

prvek nesprávně chápané proporcionality.¹²⁵ Neznamená to ovšem, že poměr mezi ohroženým a obětovaným chráněným zájmem již nyní nehraje vůbec žádnou roli - musí zde být určitý korektiv v případech jejich extrémního nepoměru.¹²⁶ Přiměřenost obrany tak zpravidla není vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem. Je možno chránit i méně významné zájmy na úkor těch významnějších (např. těžce zranit či usmrtit útočníka při ochraně majetku nebo domovní svobody).¹²⁷

Obrana může (musí) být nepřiměřená, může být dokonce zcela nepřiměřená, nesmí však být zcela zjevně nepřiměřená. Pojem „zcela zjevně“¹²⁸ je kategorií subjektivní, tzn., že se musí hodnotit podle toho, jak se situace jevila tomu, kdo nutnou obranu použil (napadenému), nikoli podle toho, jak se situace jeví při posuzování dalšími osobami později (orgány činnými v trestním řízení).¹²⁹ Obrana je zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, není-li podle poznatků a úsudku bránícího se, s ohledem na jeho psychický stav vyvolaný útokem, k odvrácení útoku potřebná a rovněž, je-li zcela neúměrná jeho intenzitě i významu (zde se vrací v zeslabené formě požadavek proporcionality, jelikož intenzita útoku je spoluurčována významem ohroženého zájmu a intenzitou zavinění).¹³⁰ „Zcela zjevné“ je to, co je očividné a nepochybné, a proto musí jít o hrubý nepoměr. Napadený může způsob a intenzitu útoku posoudit mimo jiné podle prostředků, které útočník při útoku používá, resp. má při sobě. To však neznamená, že obránce může při obraně použít jen stejné prostředky, jako má útočník - nejde o souboj stejnými zbraněmi. Obránce si zpravidla nemůže prostředky k obraně vybírat. Použije ty, které má po ruce. Důležité však je, jakým způsobem tyto prostředky použije¹³¹ (Rt 41/1980). Např. varovný výstřel z pistole může být často šetrnější a účinnější, než použití jiného prostředku (nože, tyče apod.).

Je třeba zdůraznit, že obrana produkovaná napadeným dokonce musí být nepřiměřená a intenzivnější než útok. Pokud by tomu tak nebylo, pak by logicky útok nebyl odražen

¹²⁵ TESCHLER, E. K některým otázkám nutné obrany. Trestní právo, 1997, č. 10, s. 10

¹²⁶ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 447. ISBN 978-80-7179-082-2

¹²⁷ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 275. ISBN 978-80-7357-258-7

¹²⁸ Tento pojem, který zavedla novela č. 290/1993 Sb., je třeba vykládat širěji než předchozí pojem „zřejmé“.

¹²⁹ NOVOTNÝ, F., RŮŽIČKA, M. a kol. Trestní kodexy - trestní zákon, trestní řád a související předpisy. Komentář. 2. vydání. Praha: Eurounion, s. r. o., 2002, s. 45. ISBN 80-7317-009-4

¹³⁰ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 407. ISBN 978-80-7400-428-5

¹³¹ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 45. ISBN 80-86920-10-0

a taková obrana by byla zbytečná. Způsob obrany proto musí být takový, aby zcela spolehlivě a s minimálním rizikem pro napadeného útok odvrátil a ukončil. Z těchto závěrů jednoznačně vyplývá, že o tom, jaký způsob obrany bude napadeným použit (jak intenzivní, zda s využitím zbraně apod.), rozhoduje vždy útočník.¹³² Samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraně, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku (Rt 47/1995). To samé platí za situace, kdy si někdo připraví na obranu proti hrozícímu a očekávanému útoku zbraň – ani tato skutečnost nevyklučuje závěr, že jde o nutnou obranu (Rt 19/1982).

Podmínky nutné obrany jsou splněny i v případě, že napadený zamýšlel použít proti útoku jiný, mírnější způsob obrany, než který omylem skutečně použil, pokud ani skutečně použitá obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku (Rt 12/1983). *V tomto případě útočník rozbil skleněnou výplň dveří a vnikl s nožem v ruce do domu poškozeného. Poškozený vzal brokovnici, ale nepřesvědčil se, zda není nabitá. Namířil na útočníka s výzvou, aby opustil jeho dům. Útočník se však stále k němu přibližoval, a proto stiskl spoušť. Výstřelem byl útočník zraněn do kolena. Podmínky nutné obrany byly splněny.*¹³³

Posuzovat nutnou obranu pouze z objektivního hlediska by nebylo správné. Zajímavě o tom pojednává ve své knize Kuchta. Vychází z toho, že by celé posuzování situace muselo být srovnáváno s jakýmsi uměle vytvořeným průměrným úsudkem průměrného občana. K tomu doslova uvádí: „Skutečný průměrný občan s průměrnými pozorovacími schopnostmi totiž neexistuje, existuje vždy reálný člověk s konkrétními vlastnostmi, jehož úsudek se může lišit od hypotetického úsudku průměrného občana. Občan, který by jednal v obraně způsobem nepřiměřeným průměrnému úsudku, by byl vlastně stíhán i za to, že není průměrným občanem, že má podprůměrné vlastnosti a schopnosti. Takový přístup by přinesl potíže i praxi, neboť předmětem dokazování by se pak muselo stát i zjišťování, zda vlastnosti a úsudek jak obviněného, tak hodnotícího orgánu odpovídají či neodpovídají průměrnému úsudku.“¹³⁴

Přiměřenost nutné obrany je tedy třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která odvracela útok, tj. podle toho, jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej

¹³² NÁCHODSKÝ, Z. Nebojte se bránit. Praha: Armex publishing, 2006, s. 25 - 26. ISBN 80-86795-43-8

¹³³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR ze dne 14. 5. 1982, sp. zn. 6 Tz 30/82

¹³⁴ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 156. ISBN 80-210-2198-5

odvracel. Při hodnocení představ obránce je třeba uvážit, že obránce zpravidla nemá možnost v případě neočekávaného útoku v klidu vyhodnotit tento útok ze všech hledisek (často je v psychickém tlaku, časové tísní, nezřídka na opuštěném místě, musí řešit náročnou životní situaci, se kterou se doposud nesešel apod.). Musí jednat rychle a rozhodně – nelze proto na něj mít přehnané požadavky.¹³⁵ Subjektivní pojetí však nelze absolutizovat, neboť by mohlo dojít k ospravedlnění závažných chyb obránce, jeho zcela chybného hodnocení situace, založeného např. na trestuhodné nepozornosti, v důsledku čehož by bránící se osoba neodpovídala za následky, pokud by obrana byla v souladu s jejími mylnými představami. Nelze tedy zaujmout zcela subjektivistický přístup založený jen na představách obránce – vždy je nutno celou situaci posuzovat komplexně a v celém jejím vývoji v konkrétním čase a na konkrétním místě.¹³⁶

Např. osamělá mladá žena jdoucí podvečerní ulicí je napadena podnapilým, sexuálně motivovaným mužem. Ženě se podaří z obejmutí vyprostit podmetením jeho nohou a porazem. Muž však ztratí stabilitu a pádem na zem (úderem hlavou o obrubník) si přivodí smrtelné zranění. Důležité pro posouzení trestní odpovědnosti ženy bude zjistit, zda její způsob obrany v momentě střetu nebyl zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku. V tomto případě nebyl - šlo o pouhé vyproštění a podmetení nohou ve snaze se útoku ubránit a utéci. To, že byl tento muž podnapilý a neudržel stabilitu, bylo jeho riziko.¹³⁷

Podmínkou nutné obrany, na rozdíl od krajní nouze, není subsidiarita, tedy okolnost, že nebylo možno vyhnout se útoku jinak, např. útekem nebo přivoláním pomoci (zpravidla policie). Uplatňuje se zásada: „Nikdo není povinen ustupovat před bezprávím“. Nelze tudíž obranu považovat za nepřiměřenou jenom proto, že napadený se útoku nevyhnul útekem, i když byl možný (např. Rt 19/1958 nebo Rt 47/1995). Obrana se nemusí omezovat pouze na tzv. pasivní obranu (odrážení ran, ustupování atp.), nýbrž může být i aktivní – tím se z obránce nestává útočník. O tom, kdo je v roli obránce a kdo v roli útočníka, rozhoduje iniciativa na počátku střetnutí, nikoli jeho další průběh.¹³⁸

¹³⁵ NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 197 - 198. ISBN 80-86395-73-1

¹³⁶ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 157. ISBN 80-210-2198-5

¹³⁷ NÁCHODSKÝ, Z. Nebojte se bránit. Praha: Armex publishing, 2006, s. 26. ISBN 80-86795-43-8

¹³⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 408. ISBN 978-80-7400-428-5

„Má-li obránce možnost volby mezi více způsoby obrany, není povinen použít ty, které sice přivodí útočnickovi relativně nejmenší újmu, pokud nejsou spolehlivé (např. obránce, kterého útočník rdousí v úmyslu jej usmrtit, riskuje, že bude-li se snažit útočníka bodnout nožem jen do ruky nebo do nohy, nebude mít později k dalšímu bodnutí již příležitost).“¹³⁹

Za pozornost stojí srovnání podmínek nutné obrany podle ustanovení § 29 trestního zákoníku a podle článku 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950 (u nás publikována pod č. 209/1992 Sb.), podle něhož je přípustné usmrcení útočníka při obraně člověka proti nezákonnému násilí, ale nikoli při obraně majetku:

„Zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není víc než zcela nezbytné, při:

- a) obraně každé osoby proti nezákonnému násilí;
- b) provádění zákonného zatčení nebo zabránění útěku osoby zákonně zadržené;
- c) zákonně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury.“¹⁴⁰

Dolenský se však přiklání k názoru Jescheka¹⁴¹, který k tomuto tématu napsal: „Podle účelového určení Úmluvy podvázat přehmaty státu proti jednotlivým osobám, nikoli však zasahovat do fundované právní tradice části členských států, je spíše třeba mít za to, že Úmluva o lidských právech chce upravovat pouze poměr státní moci k občanům“. Podle tohoto názoru se tedy Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod nevztahuje na obranu proti zlodějům – nejde však o nespornou záležitost.¹⁴²

Přestože si útočník nezasluhuje zvláštních ohledů, nelze ho s ohledem na princip humanismu usmrtit, postačí-li k odražení útoku jej pouze zranit (musí však jít o spolehlivé řešení, které nezvyšuje riziko pro obránce). Je ovšem nutno znovu zdůraznit, že obrana, aby bezpečně odvrátila útok či zabránila v jeho pokračování, musí být nepřiměřená způsobu útoku (nikoli však zcela zjevně nepřiměřená).¹⁴³

¹³⁹ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 276. ISBN 978-80-7357-258-7

¹⁴⁰ dostupné z: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

¹⁴¹ JESCHEK, H. H. Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin: Duncker et Humblot, 1972, s. 259

¹⁴² DOLENSKÝ, A., Střílet nebo nestřílet?. Právní praxe v podnikání, 1997, č. 2, s. 38

¹⁴³ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 46. ISBN 80-86920-10-0

Vývoj právní úpravy postupně směřoval k uvolnění zákonných mezí jednání v nutné obraně. Trestní zákon z roku 1950 stanovil, že obrana musí být přiměřená útoku. Vstřícnější, ve vztahu k obránci, byla formulace trestního zákona z roku 1961, která (před zmiňovanou novelou z roku 1993) stanovila, že obrana nesmí být zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku (mohla tak již být i nepřiměřená, avšak ne zřejmě). Novela trestního zákona č. 290/1993 Sb. meze nutné obrany ještě více uvolnila, když stanovila, že obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku (o vybočení z mezí nutné obrany tak nejde ani v případě zřejmého nepoměru, ale pouze u zcela zjevného – naprosto očividného, mimořádně hrubého). Tuto úpravu převzal i aktuálně platný a účinný trestní zákoník č. 40/2009 Sb.

5.3. Vybočení z mezí nutné obrany (exces)

Přesné vymezení podmínek nutné obrany občanům zaručuje, že v případě jejich dodržení nebudou voláni k trestní ani jiné odpovědnosti. Zároveň se tak zamezuje zneužití tohoto institutu k páčání trestných činů. Nebudou-li však tyto meze (podmínky) splněny, neztrácí takové jednání společensky škodlivý charakter ani protiprávnost, a trestní odpovědnost tak nelze vyloučit.¹⁴⁴

Případy, ve kterých nebyly splněny podmínky nutné obrany, nebo kdy se napadený dopustil excesu, mají velký význam i na formování právního vědomí občanů. Často totiž vyvolávají pozornost médií a následně široké veřejnosti. Jejich nesprávné posouzení může vést k deformaci právního vědomí i postojů k jednání v nutné obraně vůbec. Chyby v posuzování těchto případů podryvají důvěru v právní řád a ve spravedlivé rozhodování příslušných orgánů. Naopak správné posouzení má zásadní význam jak pro formování právního vědomí, tak i pro další prosazování zásady zákonnosti v trestním právu a pro garanci právních jistot občanů.¹⁴⁵

O vybočení z mezí nutné obrany (exces) půjde, pokud nebyly splněny všechny její podmínky podle § 29 trestního zákoníku nebo nebyly splněny ve všech směrech (stav nutné obraně blízký).

¹⁴⁴ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 164. ISBN 80-210-2198-5

¹⁴⁵ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 164. ISBN 80-210-2198-5

Teorie i praxe rozlišuje:

- intenzivní exces
jde o exces co do míry obranného zákroku; obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, přičemž se může jednat o nepoměr v intenzitě nebo, v případě mimořádného nepoměru, i ve způsobené škodě (např. střelba na dítě, které vnikne do cizí zahrady, aby si utrhl jablko ze stromu),
- extenzivní exces
jde o exces co do doby zákroku; obrana nebyla s přímo hrozícím nebo trvajícím útokem současná, tj. v obraně bylo pokračováno ještě v době, kdy již útok skončil (např. obránce si neuvědomil, že útok již skončil, anebo pokračuje ve fyzickém ubližování útočníkovi ze msty i v době, kdy útok skončil), nebo obrana byla předčasná.¹⁴⁶

Nutná obrana je vyloučena z důvodu tzv. intenzivního excesu tehdy, když čin obránce zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem charakterizujícím způsob útoku. Podle ustanovení § 29 nesmí být nutná obrana ve vztahu ke způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřená, tudíž může být nepřiměřená nebo zjevně nepřiměřená (Rt 20/2008).

Např. mezi Tomášem S. a Michalem Š. došlo na autobusové zastávce k hádce ohledně aktuální situace na jejich pracovišti. Ve chvíli, kdy Michal Š. označil argumentaci Tomáše S. za „bláboly“, Tomáš S. udeřil otevřenou dlaní Michala Š. do levé tváře, přičemž se chystal provést ten samý úder i do tváře pravé. Při náprahu však Michal Š. vytáhl legálně drženou pistoli a Tomáše S. střelil z bezprostřední blízkosti do hlavy. Tomáš S. svému zranění na místě podlehl. Michal Š. v průběhu vyšetřování argumentoval tím, že Tomáš S. ovládal bojové umění (kung-fu), byl znám svou agresivitou a násilnou povahou, když opakovaně napadl nakupující v supermarketu, a tak se bál o svůj život. Ze svědecké výpovědi Lenky B. však vyplynulo, že Tomáš S. ušetřil Michalu Š. pouze lehkou, tzv. „výchovnou“ facku, což bylo potvrzeno i lékařskou zprávou. Útok sice trval, avšak jeho intenzita nebyla takového charakteru, aby bylo nutné použít střelnou zbraň proti tělu útočníka. Michal Š. měl navíc v době

¹⁴⁶ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409. ISBN 978-80-7400-428-5

útoke při sobě pepřový sprej, jehož použití by bylo v daném případě adekvátní. V tomto případě tak byla obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, šlo o intenzivní exces.

Jiným příkladem, kdy o intenzivní exces nepůjde, může být Rt 48/2007¹⁴⁷:

„Jestliže byl útok vůči napadenému veden ze strany útočníka opakovaným házením kamenů (tedy se zbraní¹⁴⁸) sice z větší vzdálenosti, avšak takovou intenzitou a tak velkými kameny, že mu hrozilo způsobení i závažného zranění, přičemž tento útok stále trval, nejde o vybočení z mezí nutné obrany, pokud napadený jako jediného účinného prostředku k odvrácení takového útoku použil střelné zbraně tak, že vystřelil ve směru na útočníka, kterého zasáhl a způsobil mu smrtelné zranění, zvláště když tomu předcházelo několik neúčinných výstražných výstřelů.“ V tomto případě šlo o strážného objektu, který se snažil zadržet zloděje, kteří přišli do objektu krást. V době incidentu se poškozený a svědek (útočníci) nacházeli na vrcholu náspu, odkud házeli po obviněném, který stál dole, kameny. Bezprostředně před sérií výstřelů, z nichž jeden poškozeného zasáhl, byl obviněný (obránce), při snaze o útěk z místa¹⁴⁹, zasažen kamenem do zad. Obviněnému bylo zároveň známo, že osoby dopouštějící se ve strážném objektu trestné činnosti (krádeže) používají při přistižení proti pracovníkům ostrahy objektu hrubé násilí, včetně použití zbraně. Navíc byl obránce v tomto případě ve značné nevýhodě i vzhledem ke svému postavení, kdy stál pod kopcem, odkud na něj útočníci házeli velké kameny (cihly), které jsou způsobilé přivodit i závažná poranění. Útočníci tak používali zbraně účinné na dálku. Přitom tonfa ani útočné nože, kterými byl obviněný (obránce) ozbrojen, nebyly způsobilé útok odvrátit a služební pes se ukázal být k odvrácení útoku zcela nepoužitelný. Za této situace nepřicházel v úvahu žádný jiný způsob obrany, mimo toho, který obviněný zvolil, způsobilý útok odvrátit. Současně je třeba připomenout, že obrana musí být důraznější a intenzivnější než samotný útok, aby byla úspěšná.

S tímto verdiktem Nejvyššího soudu ČR lze jednoznačně souhlasit, je však smutné, že takovýto případ se musí táhnout i několik let, přičemž je obránce vystaven neustálému stresu, dokonce je odsouzen, a to jen z toho důvodu, že nižší soudy naprosto chybně vykládají ustanovení trestního zákoníku o nutné obraně. Nelze se pak divit občanům, že mají strach využívat svého práva jednat v nutné obraně.

¹⁴⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 9. 2006, sp. zn. 3 Tdo 840/2006-I

¹⁴⁸ Podle § 118 tr. zák. se zbraní rozumí cokoli, čím je možno učinit útok proti tělu důraznějším.

¹⁴⁹ K útěku však nebyl povinen, protože podmínkou nutné obrany není subsidiarita.

Jednání obránce po skončení útoku pod nutnou obranu nelze zahrnout – jde o tzv. extenzivní exces. Může být projevem msty, důsledkem rozrušení z předchozího útoku, ale i zmatku apod.

*Např. v restauraci došlo mezi Janem P. a Zdeňkem V. k hádce, a poté k potyčce, při které Zdeňk V. vytáhl z kapsy nůž a bodnul jím Jana P. do zad v době, kdy již odcházel. Tím mu způsobil zranění, které si vyžádalo dobu léčení dvaceti dnů. Jeho jednání nebude posouzeno jako nutná obrana, šlo o odvetu za předchozí situaci a Zdeňk V. tak bude trestně odpovědný za následek, který způsobil.*¹⁵⁰

V případě, že pachatel vybočí z mezí nutné obrany ze zlosti, z pomstychtivosti apod., jedná se o tzv. exces jarý (stenický), pokud naopak vybočí z leknutí, ze strachu, zmatku apod., jde o exces chabý (astenický). To může mít význam z hlediska míry zavinění ze strany obránce. I toto vybočení z mezí nutné obrany je trestné podle obecných zásad, ale mohlo by být i beztrestné a oprávněné, pokud by například byly splněny podmínky, vztahující se k zadržení osoby přistižené při trestném činu nebo bezprostředně po něm podle § 76 odst. 2 trestního řádu. Zadržení osoby podezřelé je však možno podřadit pod nutnou obranu jen tehdy, je-li zároveň prostředkem nutné obrany (např. majetku).¹⁵¹

Čin spáchaný při překročení mezí nutné obrany je třeba posuzovat podle obecných zásad, zejména též z hlediska jeho subjektivních znaků, neboť může jít o čin z nedbalosti (obránce nepředpokládal, že útočníka - např. pachatele drobné krádeže - zabije, nebo si neuvědomil, že útok již skončil, ač to vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měl a mohl) nebo o čin úmyslný (např. obránce úmyslně pokračuje ve fyzickém ubližování útočnickovi ze msty i v době po skončení útoku).¹⁵²

V případě omylu pachatele o skutkových okolnostech týkajících se podmínek a mezí nutné obrany bude postupováno podle zásad o skutkovém omylu.¹⁵³ Pachatel (obránce) by tak byl beztrestný nebo odpovědný pouze za nedbalostní trestný čin. Jednání překračující meze nutné obrany může mít i formu pokusu (kde však mohou vznikat

¹⁵⁰ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 53. ISBN 80-86920-10-0

¹⁵¹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409. ISBN 978-80-7400-428-5

¹⁵² ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409. ISBN 978-80-7400-428-5

¹⁵³ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 278. ISBN 978-80-7357-258-7

pochybnosti – např. pokus vraždy, kdy pachatel, i když neusmrtil, měl úmysl usmrtit, avšak úmysl směřoval v první řadě k odražení útoku) nebo účastenství (např. u pomoci v nutné obraně, nebyly-li pro ni splněny podmínky).¹⁵⁴

Na vybočení z mezí nutné obrany nelze usuzovat pouze z toho, že napadený útočníka zranil a případně ho i usmrtil, přičemž sám neutrpěl žádné zranění, pokud tím odvracel útok přímo hrozící anebo trvajícím a taková obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku (Rt 25/1976).

Jde o překročení mezí nutné obrany, jestliže se pachatel zpočátku brání způsobem přiměřeným způsobu útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí nebezpečí. Za následek způsobený v této fázi jednání je pachatel trestně odpovědný a nemůže se dovolávat, že jednal v nutné obraně (Rt 18/1979).

Podmínkou trestnosti jednání, které je překročením mezí nutné obrany, např. proto, že útok, proti kterému je obrana zaměřená, již netrvá, je také zavinění vztahující se na tuto skutečnost. V takových případech je třeba důsledně zjišťovat, zda šlo o úmyslné nebo nedbalostní překročení mezí nutné obrany, a přihlížet přitom i k rozrušení obránce vyvolanému útokem (Rt 16/1994).

Není možné apriorně usoudit na vybočení z mezí nutné obrany pouze z toho, že ten, kdo odvracel útok na majetek a na nedotknutelnost obydlí, svým jednáním ublížil jinému na zdraví (sp. zn. II. ÚS 317/01, SbNU 116/28).

Vybočení z mezí nutné obrany je pro společnost škodlivé a protiprávní, proto je trestné podle toho, jaká skutková podstata trestného činu byla takovým jednáním naplněna. Spáchání trestného činu při odvracení útoku, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, je za podmínek § 41 písm. g) polehčující okolností.¹⁵⁵ V úvahu dále přichází mimořádné snížení trestu odnětí svobody podle § 58 odst. 6: „Soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby také tehdy, jestliže pachatel jednal v právním omylu, ale mohl se tohoto omylu vyvarovat, spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze nebo nutné

¹⁵⁴ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 410. ISBN 978-80-7400-428-5

¹⁵⁵ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 256. ISBN 978-80-87212-49-3

obranu, anebo překročil meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost.“

Úmyslné vybočení z podmínek a mezí nutné obrany v důsledku silného rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného vede, došlo-li k úmyslnému usmrcení jiného, k použití privilegované skutkové podstaty zabití podle § 141 trestního zákoníku. Došlo-li za těchto podmínek k ublížení na zdraví nebo k způsobení těžké újmy na zdraví, přichází v úvahu použití privilegované skutkové podstaty ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky podle § 146a.¹⁵⁶ Tyto privilegované skutkové podstaty však mají širší dosah, nezahrnují pouze případy překročení mezí nutné obrany, nicméně jejich význam v tomto směru je značný. Při aplikaci mají tato ustanovení jakožto speciální skutkové podstaty přednost před obecnými ustanoveními o polehčujících okolnostech podle § 41 písm. b), g) i před ustanoveními o mimořádném snížení trestu odnětí svobody podle § 58 odst. 6.¹⁵⁷

Vyloučení trestní odpovědnosti v případě astenického excessu současný trestní zákoník neupravuje. Tento institut byl však na našem území znám již trestnímu zákonu z r. 1852 (až do r. 1950). V minulosti sice proběhlo několik pokusů o zařazení (navrácení) takové úpravy do institutu nutné obrany, vždy však neúspěšně. Naposledy v návrhu trestního zákoníku z roku 2004, který nebyl schválen – jeho § 29 odst. 3 stanovil: „Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.“ Naopak zachována byla tato úprava např. v právu německém či rakouském. Podle Dolenského jsou meze nutné obrany po novele z roku 1993 dostatečně široké a další úprava, která by vylučovala trestní odpovědnost při astenickém excessu, není potřeba. Vyslovuje zároveň názor, že naše úprava nutné obrany je v konečném důsledku lepší, než německá, rakouská a švýcarská, které obsahují privilegované ustanovení pro případ astenického excessu. Tyto státy ovšem nemají hranici obrany „ne zcela zjevně nepřiměřené“.¹⁵⁸ K tomuto názoru se nakonec přiklání i Kuchta, když konstatuje, že naše trestní právo

¹⁵⁶ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409 - 410. ISBN 978-80-7400-428-5

¹⁵⁷ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 452 - 453. ISBN 978-80-7179-082-2

¹⁵⁸ DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 24

připouští nutnou obranu v tak širokých mezích, že ustanovení o beztrestnosti některých případů excesu není nutné.¹⁵⁹ Naopak Novotný vyjadřuje přesvědčení, že takto formulovaná nutná obrana (tedy s ustanovením o beztrestnosti astenického excesu) by mohla přispět k účinnější ochraně života, zdraví a dalších zájmů občanů chráněných trestním zákonem a tím též k efektivnějšímu boji s trestnou činností.¹⁶⁰ Domnívám se, že jakékoli další posílení postavení obránce je správné, jelikož jsem přesvědčen, že riziko z útoku by měl nést pouze útočník. Zároveň však pokládám současnou úpravu za dostatečnou, ovšem ne vždy je, bohužel, správná její aplikace.

5.4. Vztah nutné obrany a krajní nouze (jejich srovnání)¹⁶¹

Krajní nouze je vymezena v § 28 trestního zákoníku následovně:

„(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet.“

Podstata obou institutů je shodná, což je dokumentováno jejich postavením a částečně i pořadím, v jakém je upravuje trestní zákoník. Přesto však existují mezi nimi i odlišné znaky, které odůvodňují rozdělení do dvou příbuzných, v něčem však přece jen odlišných institutů.¹⁶² Oba instituty vylučují společenskou škodlivost, protiprávnost i trestnost – jsou společensky prospěšné.¹⁶³ Ve vztahu ke krajní nouzi je nutná obrana speciálním, privilegovaným případem. V předchozí právní úpravě zákona č. 140/1961 Sb. byla proto nelogicky (z hlediska systematiky) řazena před krajní nouzi.¹⁶⁴ Místo jakéhokoli nebezpečí (včetně přírodních katastrof) jde u nutné obrany o útok

¹⁵⁹ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 174 - 175. ISBN 80-210-2198-5

¹⁶⁰ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 48. ISBN 80-86920-10-0

¹⁶¹ Přehledná srovnávací tabulka tvoří přílohu č. 1.

¹⁶² KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 453. ISBN 978-80-7179-082-2

¹⁶³ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 178. ISBN 80-210-2198-5

¹⁶⁴ NOVOTNÝ, F. a kol., Trestní zákoník 2010. Praha: EUROUNION Praha, s. r. o., 2010, s. 101. ISBN 978-80-7317-084-4

(kvalifikovaná forma nebezpečí), škoda nepostihuje kohokoli, nýbrž pouze útočníka. Vůči útočníkovi není třeba tolik ohledů a je spravedlivé, aby se především on podílel na škodě, která je důsledkem jeho jednání – je proto dovoleno způsobit mu i větší škodu, než hrozila (nesmí však jít o hrubý nepoměr).¹⁶⁵

V krajní nouzi se uplatňuje zásada „ze dvou zel vybrat menší“. V nutné obraně zase zásada, že „riziko má nést útočník“.¹⁶⁶ V případě nutné obrany je dovoleno se bránit, i když bylo možno se útoku vyhnout (např. útekem, přivoláním policie apod.) – není zde totiž požadavek subsidiarity, jako je tomu u krajní nouze (škodu třetím osobám je možno způsobit jen tehdy, nebylo-li možno nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak). Okruh ohrožených zájmů je stejný – patří sem zájmy individuální (např. život, zdraví, svoboda, majetek) i zájmy celospolečenské nebo státní (např. státní tajemství). Také doba akce je shodná, tj. nebezpečí přímo hrozí, útok přímo hrozí nebo trvá. K jednání v nutné obraně nebo v krajní nouzi je oprávněn každý, ať hrozí nebezpečí či útok jemu nebo jinému (tzv. pomoc v nutné obraně a pomoc v krajní nouzi).

Důvodem privilegování nutné obrany je nejen zájem na okamžité reakci veřejnosti proti útoku (nutná obrana zde vlastně supluje zákrok veřejných orgánů), ale také zájem na tom, aby nedocházelo k nenahraditelným újmám na životě, zdraví, majetku apod.¹⁶⁷ Krajní nouze má mnohem přísnější podmínky než nutná obrana – je to dáno tím, že při její aplikaci směřuje jednání proti třetí osobě (na rozdíl od nutné obrany, jež se uplatňuje výlučně proti útočníkovi), která se na vzniku nebezpečí nebo útoku ani nepodílí, nenese na něm žádnou vinu, mnohdy nebývá na místě činu ani přítomna.¹⁶⁸

Vztah mezi nutnou obranou a krajní nouzí lze demonstrovat na tomto příkladu:

Poštovní doručovatel, který nese značnou částku peněz, je přepaden lupičem - jestliže peníze vydá, posoudí se jeho jednání jako krajní nouze (§ 28), pokud však útok odrazí a lupiči ublíží na zdraví, půjde o nutnou obranu (§ 29).

¹⁶⁵ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 250. ISBN 978-80-87212-49-3

¹⁶⁶ NOVOTNÝ, F. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 156. ISBN 978-80-7380-083-3

¹⁶⁷ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 251. ISBN 978-80-87212-49-3

¹⁶⁸ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 179. ISBN 80-210-2198-5

6. Fenomén automatických obranných zařízení

V našem právním řádu není o automatických obranných zařízeních žádné výslovné ustanovení, které by dovolovalo nebo naopak zakazovalo instalaci takového zařízení. Odborná literatura má na tuto problematiku různé názory a judikatura se jí donedávna téměř nezabývala.¹⁶⁹ Při zpracování tohoto tématu jsem vycházel především z názorů doc. JUDr. Františka Novotného, CSc., jelikož se dlouhodobě věnuje problematice nutné obrany a jeho úvahy jsou mi v tomto směru blízké.

Za účelem ochrany života, zdraví, majetku a dalších zájmů si lidé někdy instalují do různých objektů (domů, bytů, chat, obchodů, skladů apod.), motorových vozidel a do jiných prostor automatická obranná zařízení.¹⁷⁰ Jde o technickou přípravu k odvrácení možných budoucích útoků formou preventivního nastražení zařízení sloužících k odvrácení útoku způsobením škody útočníkovi, a to bez součinnosti obránce – může jít např. o různé samostříly, výbušné systémy, zapojení elektrického proudu do kliky dveří, nebezpečná zvířata apod.¹⁷¹ V praxi se asi nejčastěji vyskytuje hlídací pes. Podle druhu takového zařízení může být osoba, která vnikla do takto střeženého objektu, omezena na svobodě (např. chycena do pasti nebo uzavřena v místnosti), může se zřítit do připravené jámy, být poraněna nebo dokonce usmrcena (např. postřelena, pokousána psem apod.).¹⁷²

Obecně nelze instalaci takových zařízení odmítat. Musí však splňovat zákonné požadavky jednání v nutné obraně:

- a) musí se uvést do činnosti jen v případě protiprávního útoku,
- b) jejich účinnost nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.¹⁷³

Právě splnění první podmínky může být problémem. Vzniká otázka případné právní (tedy i trestní) odpovědnosti, jestliže např. osoba, která vnikne do objektu, který je

¹⁶⁹ NOVOTNÝ, F. a kol. Praktikum trestního práva hmotného. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 83. ISBN 978-80-7380-252-3

¹⁷⁰ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 163. ISBN 978-80-7380-291-2

¹⁷¹ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 442. ISBN 978-80-7179-082-2

¹⁷² NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 55. ISBN 80-86920-10-0

¹⁷³ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 278. ISBN 978-80-7357-258-7

střežen automatickým obranným zařízením, je tímto zraněna nebo dokonce usmrcena. Ne vždy jde totiž např. o zloděje, který přišel do objektu krást, může jít o dítě, které přelezlo plot pro zatoulaný míč, hasiče, kteří vstoupili do objektu, ve kterém hořelo, horolezce, jenž se chtěl pouze schovat do horské chaty před sněhovou vánicí apod.).

Naproti tomu splnění druhé podmínky nemusí v praxi činit větší problémy, neboť již při instalaci takového zařízení je předem známo, jaké hodnoty jsou chráněny (zda byt či dům s jeho obyvateli a zařízením nebo jen zelenina v zahradě), a rovněž je předem známa jeho účinnost (např. zda může pouze poranit nebo i usmrtit).¹⁷⁴

Významný představitel německé trestněprávní nauky, H. H. Jeschek, k tomu uvádí: „Požadavek současnosti útoku nevyklučuje obranu pomocí ostrých psů, samostřílů, pastí, jedovatých nástrah, protože obrana má účinkovat teprve v okamžiku probíhajícího útoku. Avšak s tím spojená rizika jdou k tíži toho, kdo se tímto způsobem brání.“¹⁷⁵

Jak již bylo uvedeno výše, pouhá instalace automatického obranného zařízení nemusí být trestná (srov. Rt 12/2010). Pouze v případě, že součástí těchto zařízení jsou prostředky, k jejichž držení a používání je třeba zvláštního povolení, které obránce (ten, kdo zařízení instaloval) nezískal, nelze trestní odpovědnost za jejich protiprávní držení vyloučit (např. u střelné zbraně jde o zbrojní průkaz¹⁷⁶).¹⁷⁷ Jestliže by však takový obranný prostředek působil v době protiprávního útoku v mezích nutné obrany, nelze osobě, která jej použila, přičítat následek způsobený reakcí tohoto zařízení. Pokud si tedy obránce např. nelegálně obstará střelnou zbraň za účelem budoucí obrany, může tím sice naplnit znaky skutkové podstaty trestného činu podle § 279 (nedovolené ozbrojování), ale neznamená to, že by taková nelegálně držená zbraň nemohla být použita k odvrácení útoku ve smyslu § 29, zejména pokud byla použita v souladu s podmínkami nutné obrany. Otázka způsobu získání prostředku použitého k obraně není z hlediska podmínek nutné obrany významná.¹⁷⁸

¹⁷⁴ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 278. ISBN 978-80-7357-258-7

¹⁷⁵ JESCHEK, H. H. Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin: Duncker et Humblot, 1972, s. 255

¹⁷⁶ viz zákon č. 119/2002 Sb., o zbraních (zbrojní průkaz je upraven v § 16 a násl.)

¹⁷⁷ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 163 - 164. ISBN 978-80-7380-291-2

¹⁷⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 410. ISBN 978-80-7400-428-5

Pokud tedy automatické obranné zařízení reaguje na protiprávní útok v mezích nutné obrany podle § 29 trestního zákoníku, nevznikne trestní odpovědnost u toho, kdo zařízení instaloval, resp. používá. V mezích nutné obrany bude takové zařízení působit tehdy, pokud bude reagovat na útok přímo hrozící nebo trvajícím na zájem chráněný trestním zákonem a obrana nebude zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.¹⁷⁹

Poměr obrany a útoku je nutno posuzovat se zřetelem na všechny okolnosti případu (tzv. objektivní a subjektivní hlediska). Úmysl obránce při jednání v nutné obraně musí zahrnovat všechny její podmínky. O vybočení z mezí nutné obrany nepůjde, jestliže automatické zařízení zranilo či usmrtilo útočníka, pokud jeho reakcí byl odvrácen bezprostředně hrozící či trvajícím útok a obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, i když sám obránce neutrpěl žádné zranění (srov. Rt 25/1976).¹⁸⁰

Podmínky nutné obrany je potřeba zkoumat nikoli k okamžiku instalace těchto zařízení, ale k okamžiku odvrácení konkrétního útoku.¹⁸¹ Námitka, že by taková obrana byla předčasná, je tedy nesprávná. Obránce totiž instaluje obranné zařízení preventivně do budoucna pro případ útoku na zájem chráněný trestním zákonem, přičemž obrana není provedena (dokončena) již účelovou instalací takového zařízení, ale teprve jeho skutečným zásahem vůči útočníkovi. Toto předem plánované působení na útočníka v okamžiku útoku pomocí obranného nástroje je právě onou nutnou a předpokládanou odpovědí na eventuální útok. Jelikož je tedy použita obrana účinná teprve v okamžiku útoku jako bezprostřední reakce na něj, je časová podmínka nutné obrany splněna (nejde o tzv. exces extenzivní).¹⁸²

Pokud by však reakce automatického obranného zařízení nebyla v mezích nutné obrany, bude ten, kdo takové zařízení instaloval, odpovídat podle příslušných ustanovení trestního zákoníku zpravidla za nedbalostní trestný čin, neboť zřejmě nebude možno k okamžiku instalace zařízení dovést úmysl poškodit osoby, které nejsou útočníky.¹⁸³

¹⁷⁹ NOVOTNÝ, F. a kol. Praktikum trestního práva hmotného. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 83. ISBN 978-80-7380-252-3

¹⁸⁰ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 164. ISBN 978-80-7380-291-2

¹⁸¹ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 442. ISBN 978-80-7179-082-2

¹⁸² ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 411. ISBN 978-80-7400-428-5

¹⁸³ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 442. ISBN 978-80-7179-082-2

*Novotný uvádí příklad vlastníka uzamčené chaty, který si uvnitř instaloval obranné zařízení (past na medvědy) s tím, že když zloděj vnikne za použití násilí oknem do chaty, bude pastí zachycen. Tak se také stalo. Pachatel po vniknutí do chaty byl nejen zachycen nastraženou pastí, ale byl jí i zraněn. Čin tohoto pachatele lze kvalifikovat jako trestný čin porušování domovní svobody podle § 178 odst. 1 a 2 v jednočinném souběhu s pokusem trestného činu krádeže vloupáním podle § 21 odst. 1 k § 205 odst. 1 písm. b) trestního zákoníku. Škoda způsobená pachatelem na cizím majetku (poškození okna chaty) činila cca 200 Kč. K činu pachatele je možno dále uvést, že se chtěl do chaty schovat nejen před nepohodou, ale zároveň si tam vzít nějaké jídlo a další věci.*¹⁸⁴ *Podle názoru doc. Novotného obranné zařízení (past) působilo v mezích nutné obrany, proto majitel chaty nebude trestně odpovědný.*

Jsem přesvědčen, že je tento názor správný, protože pachatel, který protiprávně vnikne do cizího objektu (v tomto případě chaty), navíc s úmyslem krást, musí být minimálně srozuměn s tím, že může být při tom i usmrčen (např. hlídacím psem). Zřejmě neobstojí ani námitka, že pachatel vnikl do cizího objektu (bytu, domu, chaty apod.) s úmyslem „pouze“ krást, že v bytě nebyly cenné věci a že se tedy vlastně zas tak moc nestalo. Pachatelé krádeží se vloupávají do těchto objektů právě proto, že v nich předpokládají cenné věci, peníze apod. Jde tedy o velmi nebezpečné trestné činy, které se neustále rozmáhají. V mnoha případech jsou navíc páčány ozbrojenými recidivisty. Je také třeba zdůraznit, že občan má právo bránit svůj majetek proti útočníkovi v mezích zákonné úpravy, zejména když stát (prostřednictvím svých orgánů, zejm. policie) tuto úlohu dostatečně neplní.¹⁸⁵

Jedním z argumentů odpůrců automatických obranných zařízení je i to, že by jejich instalací mohlo dojít ke zranění osob, jednajících bez zlého úmyslu, např. dětí. V takovém případě je však třeba posuzovat celou věc v širších souvislostech. Pokud by do oploceného objektu vnikly děti (např. pro zakopnutý míč) a došlo k jejich zranění hlídacím psem, je nutno zabývat se otázkou, zda jejich rodiče nezanedbali dozor nad nimi. Na cizím pozemku zkrátka neměly co dělat. I v takovém případě by tak podle názoru doc. Novotného nebyl majitel objektu trestně odpovědný. Navíc je potřeba si uvědomit, že je imanentní vlastností každého automatického obranného zařízení,

¹⁸⁴ NOVOTNÝ, F. a kol. Praktikum trestního práva hmotného. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 83. ISBN 978-80-7380-252-3

¹⁸⁵ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 58. ISBN 80-86920-10-0

že způsobuje již od okamžiku nastražení jisté abstraktní ohrožení i nezúčastněných osob, to však nemůže být pro otázku přípustnosti nutné obrany rozhodné, neboť ustanovení § 29 nezakazuje obranu pomocí prostředků, které abstraktně ohrožují chráněné zájmy. Podobně je tomu např. i u hlídacího psa (resp. jakéhokoli psa), který také od okamžiku vypuštění v objektu abstraktně ohrožuje kolemjdoucí nezúčastněné osoby, protože se může stát, že např. přeskočí plot nebo se pod ním podhrabe a následně zaútočí na osobu, která se v místě pohybuje.¹⁸⁶ To však přeci nemůže být důvodem pro zákaz volně pobíhajících psů v uzavřených objektech, případně pro úplný zákaz vlastnit takové psy (resp. jakákoli potenciálně nebezpečná zvířata).

Námítky proti automatickým obranným zařízením lze shrnout takto:

1. Ustanovení o nutné obraně na automatická obranná zařízení nedopadá. Jde tu o analogii nutné obrany.
2. Instalování automatických obranných zařízení není v souladu s podmínkami nutné obrany, protože ta je přípustná až tehdy, kdy útok přímo hrozí, kdežto obranné zařízení je nastraženo dávno před tím.
3. Automatická obranná zařízení představují nemalé nebezpečí i pro toho, kdo do objektu vstoupí oprávněně, nebo alespoň bez zlého úmyslu.
4. Automatické obranné zařízení nemůže diferencovat svou funkci podle způsobu útoku. Snadno se může stát, že meze dovolené obrany budou překročeny.¹⁸⁷

Většinu těchto námitek lze však poměrně snadno vyvrátit:

1. Analogie ve prospěch je přípustná. Není žádný uzavřený katalog důvodů vylučujících protiprávnost.
2. Podstatné je, že obranné zařízení působí až v době, kdy útok probíhá (podmínky nutné obrany je potřeba zkoumat nikoli k okamžiku instalace, ale k okamžiku odvracení konkrétního útoku).
3. Tato zařízení nepochybně představují trvalé nebezpečí, které je podle povahy věci různé. Může být samo o sobě trestné, nebo může zakládat odpovědnost za přestupek. Pokud není porušen žádný právní předpis, může jít o ohrožení života (nikoli ale bezprostřední). To však u nás není trestné.

¹⁸⁶ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 411 - 412. ISBN 978-80-7400-428-5

¹⁸⁷ DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Trestní právo, 1998, č. 1, s. 8

4. Toto je hlavní problém automatických obranných zařízení. Nedostatek regulace však není důvodem pro zákaz takového způsobu obrany.¹⁸⁸

Na výše zmiňovaná úskalí automatických obranných zařízení je třeba při jejich užití pamatovat. Při zaviněném nedodržení stanovených podmínek přichází do úvahy, jak již bylo uvedeno, odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti.¹⁸⁹ Rizika spojená s takovýmto způsobem obrany jdou tedy k tíži toho, kdo se tímto způsobem brání.

Míra zavinění se sníží, případně se trestní odpovědnost zcela vyloučí, jestliže je osoba předem dostatečně varována ohledně možné aktivace obranného zařízení (nápisem, zvukově apod. – ideálně po celém obvodu střeženého objektu, nikoli pouze u vchodu).¹⁹⁰ Obecně lze říci, že čím více takových varovných upozornění obránce použije, tím lépe pro něj, pokud dojde k aktivaci automatického obranného zařízení a následnému způsobení újmy či škody osobě, která nebyla útočníkem ve smyslu § 29. „Ve vztahu k osobě realizující útok má pak využití těchto varujících a zabezpečovacích opatření význam v tom, že čím více takových zábranných mechanismů, varování apod. útočník nerespektoval a překonal, tím závažnější a intenzivnější je jeho způsob útoku a tím intenzivnější způsob obrany je tedy možno proti němu použít. Použitím uvedených opatření si tedy pro sebe obránce podstatně sníží riziko toho, že jeho obrana bude shledána zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku, resp. zcela zjevně nepotřebnou k odvrácení útoku“ (Rt 12/2010). Na druhou stranu se domnívám, že varovat útočníka předem se nemusí vyplatit. V takovém případě má totiž možnost se na reakci obranného zařízení připravit – pokud tedy např. vlastník domu se zahradou připevní na plot cedule s varováním: „Pozor, objekt je střežen psy“, útočník si na takového psa může přichystat nůž nebo jed, kterým se ho pokusí otrávit. Právě moment překvapení je dle mého názoru nejsilnější zbraní automatického obranného systému.

Jedním z prvních případů, týkajících se automatických obranných systémů, které řešil Nejvyšší soud ČR, byl případ sp. zn. 6 Tdo 66/2007. *Šlo o vlastníka chaty, který instaloval před vchod do kůlny nástražný výbušný systém, jímž reagoval na opakované vykrádání tohoto objektu, kterému nebyla schopna zabránit ani policie, jelikož nikdy*

¹⁸⁸ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 60. ISBN 80-86920-10-0

¹⁸⁹ NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 279. ISBN 978-80-7357-258-7

¹⁹⁰ DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Trestní právo, 1998, č. 1, s. 10

nezjistila totožnost pachatele. V posuzovaném případě pak jedna z osob, která vnikla do tohoto objektu s úmyslem odcizit kovový odpad, aktivovala výše uvedený systém, následkem čehož došlo k výbuchu. Tato osoba utrpěla těžké zranění nohy, jež jí musela být pod kolenem amputována. Nejvyšší soud se ztotožnil s názorem nižších soudů, které u obviněného vyloučily splnění podmínek nutné obrany, a to zejména s odůvodněním, že v době, kdy instaloval nástražný výbušný systém, nešlo o útok, který bezprostředně hrozil nebo trval. Dále soudy zdůrazňovaly poměrně výraznou nepřiměřenost prostředku, který obviněný použil k ochraně svého majetku, přičemž poukazovaly na jiné možnosti ochrany a též na výraznou závažnost způsobeného následku vzhledem k ochraně majetku omezené hodnoty, který nebyl zajištěn žádným běžným způsobem, ač takový způsob obviněný mohl použít. Soudy obviněnému rovněž vytýkaly, že pokud by měl skutečně výraznou obavu o majetek umístěný v kůlně, pak mu nic nebránilo, aby ji vybavil pevnými dveřmi, které by bylo možno řádně uzavřít a uzamknout. Místo toho však byla kůlna opatřena jen dveřmi s rozbitou výplní bez kliky a bez zámku, přičemž byly pouze zvenčí zapřeny prknem, aby se zabránilo jejich samovolnému otevírání. Takovýto způsob uložení věcí podle soudů nesvědčí o tom, že by se obviněný snažil přiměřeným způsobem zabránit jejich odcizení, spíše taková instalace nástražného zařízení působí dojmem odvety vůči dřívějším narušitelům.¹⁹¹

Argumentace použitá v tomto usnesení Nejvyššího soudu je však naprosto nepřijatelná. Kupříkladu se zde vyžaduje subsidiarita nutné obrany, která však podle § 29 trestního zákoníku není její podmínkou – pokud tedy soud odůvodňuje vyloučení nutné obrany mimo jiné tím, že obránce nezajistil majetek proti zlodějům „žádným běžným způsobem, ač takový mohl použít“, jedná se o argument, který nemůže obstát. Např. v německé právní nauce se někdy uplatňuje požadavek omezení nutné obrany pomocí automatických obranných zařízení zohledněním zásady subsidiarity v tom směru, že by bylo možno jich užít až tehdy, když by nebylo možno odvrátit útok jinými, mírnějšími prostředky.¹⁹² Právní úprava nutné obrany v ČR však takový požadavek neobsahuje. Stejně absurdní je argument, že šlo o obranu předčasnou, jelikož podmínky nutné obrany, jak zde již bylo uvedeno, je potřeba hodnotit nikoli k okamžiku instalace těchto zařízení, ale k okamžiku odvrácení konkrétního útoku.

¹⁹¹ PÚRY, F. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. Trestněprávní revue, 2007, č. 8, s. 234 - 235

¹⁹² ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 413. ISBN 978-80-7400-428-5

Proto kolegium Nejvyššího soudu ČR přijalo stanovisko, které by mělo podat návod pro budoucí rozhodování soudů ohledně automatických obranných systémů – sp. zn. Tpjn 303/2008 (Rt 12/2010):

„Instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti), samo o sobě nevyklučuje naplnění podmínek nutné obrany podle § 29 trestního zákoníku.

K tomu, aby byly splněny podmínky nutné obrany v případě použití automatického obranného zařízení zejména v podobě nástražného systému, který se automaticky uvede v činnost po vniknutí útočnicka do chráněného objektu, musí být zabezpečeno, aby se aktivovalo jen proti přímo hrozícímu či trvajícím útokům na zájem chráněný trestním zákonem a aby jeho účinnost nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Při zaviněném nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo jej instaloval a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.“¹⁹³

S tímto stanoviskem NS lze souhlasit. Shrnuje vše podstatné, co k této problematice již dříve uváděla značná část trestněprávní nauky. Po zvážení všech argumentů je možno dospět k závěru, že užívání automatických obranných zařízení nelze z dosahu nutné obrany vylučovat. Je však třeba dodržet zákonné požadavky kladené na jednání v nutné obraně. Vzhledem k rozmáhající se trestné činnosti proti tělesné integritě, svobodě a majetku osob, je třeba připustit závažnější zásahy do ochrany osobnosti pachatelů těchto činů. Konstrukce nutné obrany to umožňuje. Interpretace a aplikace ustanovení § 29 prováděná orgány činnými v trestním řízení je však někdy v rozporu s jeho účelem a obsahem, což může v konečném důsledku vést k pasivitě občanů, je-li ohrožen chráněný zájem. Občan, není-li přímo sám napaden, proti pachateli trestného činu raději nezasáhne, zejména když se z médií mnohdy dovídá, že by mohl na lavici obžalovaného místo pachatele skončit on sám. Tím se i snižuje preventivní funkce trestního práva.¹⁹⁴

¹⁹³ Kompletní stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Tpjn 303/2008 tvoří přílohu č. 2.

¹⁹⁴ NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, s. 61 - 62. ISBN 80-86920-10-0

7. Úprava institutu nutné obrany napříč právním řádem ČR

Nutnou obranu, jakožto okolnost vylučující protiprávnost, neupravuje pouze trestní zákoník. Její definici obsahuje rovněž zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích. Předmětem této kapitoly tak bude právě vymezení nutné obrany podle občanského zákoníku a podle zákona o přestupcích, které není shodné s tím, jenž obsahuje trestní zákoník.

Příčinou rozdílné definice nutné obrany v těchto zákonech je zřejmě to, že k 1. 1. 1994 došlo novelou trestního zákona, provedenou zákonem č. 290/1993 Sb., k rozšíření mezi nutné obrany. Změna se však omezila pouze na trestní zákon (č. 140/1961 Sb.). Tehdejší občanský zákoník a zákon o přestupcích si ponechaly původní, z hlediska obránce přísnější, úpravu, což vyvolávalo řadu otázek ohledně posuzování podmínek nutné obrany v rámci těchto právních předpisů. Teoreticky by tak mohlo dojít k absurdní situaci, kdy obránce bude např. v rámci trestního řízení zproštěn obžaloby, jelikož se prokáže, že jednal v mezích nutné obrany podle trestního zákoníku, avšak v občanském soudním řízení mu bude uloženo, aby útočníkovi nahradil způsobenou škodu, neboť podle občanského zákoníku došlo k překročení mezí nutné obrany (soud v občanském soudním řízení není vázán zprošťujícím rozsudkem vydaným v trestním řízení, avšak bylo by možné, alespoň podle mého názoru, namítat, že pokud soud v trestním řízení dospěl k závěru, že obránce jednal v mezích nutné obrany, z čehož zároveň plyne, že čin nebyl protiprávní, nelze po něm náhradu škody požadovat). Dne 1. 1. 2014 však nabyl účinnosti nový občanský zákoník, který podmínky nutné obrany upravil po vzoru trestního zákoníku, byť se nejedná o zcela shodnou definici. V zákoně o přestupcích zůstává vymezení nutné obrany v nezměněné podobě.

Vzhledem k tomu, že právní řád je nutno interpretovat jako jeden celek¹⁹⁵, lze zřejmě dospět k závěru, že by nemělo docházet k odlišnému výkladu a aplikaci nutné obrany v rámci různých právních odvětví. Podle mého názoru by se tak nutná obrana měla vykládat a aplikovat podle zásad, které vytvořila trestněprávní nauka a praxe, jelikož ta poskytuje obránci nejširší meze jednání v nutné obraně a zároveň je zde tento institut nejvíce propracován. Možná vůbec nejlepší a nejjednodušší variantou by bylo, kdyby nutná obrana byla upravena pouze v trestním zákoníku a ostatní zákony by na ni pouze odkazovaly.

¹⁹⁵ KNAPP, V. Teorie práva. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 67. ISBN 80-7179-028-1

7.1. Nutná obrana v občanském zákoníku

Do 31. 12. 2013 byl platný občanský zákoník č. 40/1964 Sb. Ten definoval nutnou obranu v ustanovení § 418 odst. 2 takto: „Rovněž neodpovídá za škodu, kdo ji způsobil v nutné obraně proti hrozícímu nebo trvajícím útokům. O nutnou obranu nejde, byla-li zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.“ Tato úprava nutné obrany vycházela ze znění trestního zákona z roku 1961 před mnohokrát zmiňovanou novelou z roku 1993, která výrazně rozšířila její meze. Do konce roku 1993 tak byla nutná obrana vymezená v občanském zákoníku v zásadě totožná s nutnou obranou podle trestního zákona. Pomine-li se jazyková stylizace, která je dána odlišnou povahou těchto kodexů, jediný zřetelnější rozdíl spočíval v tom, že občanskoprávní úprava ve vztahu k útoku nehovořila o „přímo hrozícím útoku“, ale pouze o „hrozícím útoku“. Z toho ovšem nešlo dovozovat, že by občanskoprávní úprava pojímala nutnou obranu širěji než ta trestněprávní, např. i ve vztahu k útokům, které nehrozily přímo. Pojetí a smysl nutné obrany jasně vyjadřují, že musí jít o útok bezprostředně hrozící, což ostatně dokládá i jemu na roveň postavený útok trvajících.¹⁹⁶

Zásadní změna však nastala účinností novely trestního zákona č. 290/1993 Sb., která nahradila slovo „zřejmě“ slovy „zcela zjevně“ a slova „povaze a nebezpečnosti“ slovem „způsobu“. Došlo tak k výraznému rozšíření hranic nutné obrany, ovšem pouze v trestním zákoně, § 418 odst. 2 občanského zákoníku zůstal nezměněn. Tím vznikla paradoxní situace, neboť institut nutné obrany existující prakticky 30 let ve shodném pojetí se rázem změnil do duplicitní, nikoli však již jednotné právní úpravy. Existovaly tak vedle sebe normy, které shodně stanovily předpoklady a podmínky jednání v nutné obraně, zároveň však zcela odlišně vymezovaly podobu jednání, jež z tohoto rámce vybočovalo (exces).¹⁹⁷ Lze nicméně konstatovat, že s ohledem na princip jednoty právního řádu, účel nutné obrany, jakož i princip právní jistoty, je třeba institut nutné obrany vykládat jednotně v rámci celého právního řádu.

K 1. 1. 2014 nabytí účinnosti nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., který vymezuje nutnou obranu v ustanovení § 2905 následovně:

¹⁹⁶ KRÁLÍK, M. Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu. Právní rozhledy, 2000, č. 1, s. 6

¹⁹⁷ KRÁLÍK, M. Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu. Právní rozhledy, 2000, č. 1, s. 6

„Kdo odvrací od sebe nebo od jiného bezprostředně hrozící nebo trvajících protiprávní útok a způsobí přitom útočníkovi újmu, není povinen k její náhradě. To neplatí, je-li zjevné, že napadenému hrozí vzhledem k jeho poměrům újma jen nepatrná nebo obrana je zcela zjevně nepřiměřená, zejména vzhledem k závažnosti újmy útočníka způsobené odvrácením útoku.“

§ 2907 k tomu dodává:

„Při posouzení, zda někdo jednal v nutné obraně, anebo v krajní nouzi, se přihlédně i k omluvitelnému vzrušení myslí toho, kdo odvracel útok nebo jiné nebezpečí.“

Oproti vymezení obsaženému v předchozím občanském zákoníku došlo k výraznému zlepšení, pokud jde o sjednocení úpravy nutné obrany po vzoru trestního zákoníku. Lze se však pozastavit nad tím, proč vznikla takto komplikovaná nová definice nutné obrany, když zde existuje praxí prověřený, léta fungující model z trestního zákoníku, který působí na první pohled mnohem jednoznačněji než tato úprava. Původní osnova nového občanského zákoníku však nutnou obranu upravovala co do její přiměřenosti v § 2766 odlišně, když stanovila, že obrana nesmí být „zcela nepřiměřená“¹⁹⁸ - chybělo zde tedy slovo „zjevně“, které je však velmi důležité pro hodnocení, zda byly meze nutné obrany zachovány (viz výše v této práci).

V důvodové zprávě se uvádí: „Vyloučení povinnosti k náhradě újmy způsobené nutnou obranou nebo v krajní nouzi náleží ke standardním občanskoprávním úpravám. Je zapotřebí vzít v úvahu, že trestněprávní úprava nutné obrany a krajní nouze má jinou funkci než úprava soukromoprávní. Na to bere zřetel i navržená úprava. Pokud jde o nutnou obranu, vyžaduje se protiprávnost útoku, a to již jeho bezprostřední hrozba nebo, nastal-li již, jeho trvání. Obrana musí být nutná, tedy taková, která je potřebná (nezbytná) k účinnému odvrácení útoku. Hrozí-li újma jen nepatrná – avšak jen v tomto případě – vyžaduje se navíc i přiměřenost obrany. Míra hrozící újmy musí být posouzena vzhledem k poměrům napadeného; hrozí-li např. napadenému ztráta sumy, která se obecně nejeví jako zvlášť významná, ale pro napadeného představuje úspory za delší dobu, nelze dospět k závěru, že mu hrozila nepatrná újma, a tudíž ani nebude namístě zkoumat přiměřenost obrany. Význam právního pravidla, že se hrozící újma posuzuje vzhledem k poměrům napadeného, se projeví i v případech, kdy napadený

¹⁹⁸ ELIÁŠ, K., HAVEL, B. Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 223. ISBN 978-80-7380-205-9

jedná v hrůze nebo strachu, které nejsou objektivně odůvodněny, ale napadenému se obrana jeví jako nutná - sem spadají případy napadení žertem, přičemž napadený o žertu neví a reaguje, jako by šlo o skutečné nebezpečí. Proto se ukládá vzít v úvahu omluvitelné vzrušení mysli napadené osoby.“¹⁹⁹

Je jen dobře, že se do nového občanského zákoníku nakonec dostal pojem „zcela zjevné nepřiměřenosti“, zejména s ohledem na právní jistotu občanů, byť v konečném důsledku, jak bude popsáno v následující kapitole, by pravděpodobně nehrála odlišná úprava žádnou praktickou roli. Jeden a ten samý institut je totiž v rámci právního řádu třeba vykládat jednotně, v tomto případě na základě podmínek, které stanovuje trestní zákoník.

7.2. Nutná obrana v zákoně o přestupcích

Institut nutné obrany je rovněž upraven v zákoně č. 200/1990 Sb., o přestupcích. Ten ve svém ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) uvádí:

„Přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem“.

Zákon o přestupcích tak nutnou obranu upravuje poměrně stroze, navíc vyžaduje obranu „přiměřenou“, čímž klade na obránce vyšší nároky než trestní zákoník či nový občanský zákoník. Rozhodně to však neznamená, že útočníkovi nesmí vzniknout škoda větší, než hrozila obránci.²⁰⁰ Kuchta dokonce uvádí, že se o definici nutné obrany ani nejedná a je třeba vycházet z trestněprávní úpravy.²⁰¹

V této souvislosti je nutné zmínit rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 7. 5. 2008, č. j. 1 As 35/2008-51 (Rs 1898/2009), jehož právní věta zní:

„O nutnou obranu podle zákona o přestupcích nejde jen tehdy, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“

¹⁹⁹ ELIÁŠ, K. a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Ostrava: Sagit, 2012, s. 1026. ISBN 978-80-7208-922-2

²⁰⁰ ČECHMÁNEK, B., HORZINKOVÁ, E. Přestupky a správní trestání. 4. vydání. Praha: EUROUNION Praha, s. r. o., 2008, s. 29. ISBN 978-80-7317-069-1

²⁰¹ KUČHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 98. ISBN 80-210-2198-5

Šlo o případ muže „A“, který dostal pokutu za přestupek proti občanskému soužití podle § 49 odst. 1 písm. c) zákona o přestupcích, když se na základě přivolání své sestry „B“ dostavil do jejího domu, aby ji bránil před bývalým manželem „C“, který byl v podnapilém stavu. Po příjezdu na místo zkroutil bývalému švagrovi „C“ ruku, svalil jej na zem a následně ho zaklekl, přičemž mu bránil v pohybu cca 20 minut do příjezdu Policie ČR.

Proti tomuto rozhodnutí podal „A“ odvolání ke Krajskému úřadu Jihomoravského kraje, který toto odvolání zamítl a napadené rozhodnutí Městského úřadu Velké Bílovice potvrdil. Následně podal „A“ žalobu, kterou projednal Krajský soud v Brně. Ten dospěl k závěru, že jednání žalobce „A“ nebylo správně kvalifikováno, neboť mu nebyl prokázán úmysl porušit nebo ohrozit zájem chráněný zákonem, a to s ohledem na nepředvídatelnost jednání podnapilého „C“. Zásah žalobce „A“ byl podle soudu nutnou obranou a byl zcela přiměřený, i s ohledem na to, že se vše odehrálo za přítomnosti dětí a že podnapilý „C“ v minulosti svou bývalou ženu „B“ fyzicky napadl. Proto soud toto rozhodnutí zrušil a věc vrátil krajskému úřadu k dalšímu řízení.

Proti tomuto rozsudku podal krajský úřad (stěžovatel) kasační stížnost, v níž uvedl, že se v dané věci nejednalo o nutnou obranu. Žalobci ani nikomu jinému totiž nehrozilo bezprostřední nebezpečí útoku ze strany „C“, když zákon připouští obranu jen proti trvajícím nebo bezprostředně hrozícím útokům, nikoli jen proti budoucímu možnému a dle soudu nepředvídatelnému jednání. Za jednání v nutné obraně lze podle stěžovatele považovat jen jednání obránce „A“, kterým chytil ruku „C“ napřaženou proti němu a zkroutil mu ji za záda. Povalení „C“ na zem a klečení na něm po dobu 20 minut již ale podle stěžovatele nutnou obranou nebylo, neboť toto jednání nebylo přiměřené útoku, který hrozil ze strany „C“, tedy vztažení ruky proti žalobci a nadávání bývalé manželce „B“ a celé rodině. Obránce „A“ ve svém vyjádření uvedl, že se snažil celou situaci řešit bez násilí, ale podnapilý „C“ na něj vztáhl ruku a proto se začal bránit. Během zápasu se ocitli na zemi. Obránce „A“ držel „C“ po celou dobu na zemi, protože útočník nepolevoval ve svém úsilí o pokračování útoku, vulgárně všem přítomným nadával a vyhrožoval fyzickým násilím. NSS kasační stížnost zamítl, a to i z následujících důvodů.

Podle ustálené judikatury NSS platí, že na trestnost přestupků se aplikují obdobné principy a pravidla jako v případě trestných činů. NSS rovněž podotkl, že správní orgán

I. stupně ve svém rozhodnutí vztáhl na obránce podmínku subsidiarity, když mj. uvedl, že obránce měl možnost věc vyřešit jinak, např. uzamčením útočnicka v místnosti a vyčkáním na příjezd přivolané policejní hlídky. Takové hodnocení však zcela stírá rozdíl mezi nutnou obranou a krajní nouzí a v rozporu se zákonem vztahuje podmínku subsidiarity též na jednání v nutné obraně.

NSS dále uvádí, že hodnocení, zda šlo o přímo hrozící nebo trvajícím útok, je dáno vždy kontextem nastalé situace. Není dost dobře možné vyžadovat, aby intenzitě použitého útoku odpovídala i míra intenzity obrany, neboť obrana musí být důraznější už jen z toho důvodu, aby došlo nejen k překonání přímo hrozícího či trvajícím útoku, ale i k definitivnímu odrazení útočnicka od dalšího útoku, tedy aby útočník v útoku nepokračoval nebo jej nezopakoval. Obdobné argumenty nutno vztáhnout též co do doby trvání obrany proti již nastalému útoku. V daném případě je tak podle NSS nepochybné, že obránce mohl mít důvodné obavy z napadení od útočnicka i poté, co jej zneškodnil zkroucením ruky. Nervózní situace byla umocněna značnou opilostí útočnicka, a tedy též naprostou nepředvídatelností jeho jednání. V daném případě podle názoru NSS obránce maximálně šetřil útočnicka a současně předcházel možnému dalšímu útoku. Obránce omezil útočnicka v pohybu jen na dobu nezbytně nutnou, a to do příjezdu neprodleně přivolané policejní hlídky. Nebylo chybou obránce, že policejní hlídka přijela teprve po dvaceti minutách po přivolání - tento fakt žalobce ostatně nemohl ani nijak ovlivnit. Právní úprava je zcela jednoznačně postavena na principu, že riziko útoku nese sám útočník, nikoli obránce.

NSS zvážil též interpretaci § 2 odst. 2 písm. a) zákona o přestupcích, a to s ohledem na divergenci v doslovném výkladu tohoto ustanovení a § 13 tr. zák. (dnes § 29 trestního zákoníku), která existuje již bezmála 20 let. Upozorňuje na rozdílnost těchto úprav, která pramení z novelizace trestního zákona v roce 1994 a na důvody, které k ní vedly. Podle NSS je evidentní, že mezi slovním vymezením nutné obrany v trestním zákoně a v zákoně o přestupcích existuje poměrně výrazný rozdíl. Zatímco zákon o přestupcích klade důraz na "přiměřenost" nutné obrany, a tedy přestupkem přinejmenším ve smyslu doslovného výkladu zákona o přestupcích bude taková obrana, která je "nepřiměřená", podle trestního zákona bude trestným činem jen taková obrana, která je "zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku". Nepřiměřená obrana ve světle doslovného výkladu trestního zákona ob stojí, zatímco ve světle doslovného výkladu zákona o přestupcích

nikoli. Absurdním vyústěním doslovného výkladu § 13 tr. zák. a § 2 odst. 2 písm. a) zákona o přestupcích tak je, že jako přestupek může být posuzováno nejen jednání, kterým někdo nepřiměřeným způsobem odvrací útok mající znaky přestupku, ale dokonce i jednání, kterým někdo nepřiměřeným, i když ne zcela zjevně nepřiměřeným, způsobem odvrací útok mající znaky trestného činu.

Judikatura Ústavního soudu stejně jako judikatura NSS se shoduje na tom, že právní řád, založený na principech jednoty, racionality a vnitřní obsahové bezrozpornosti, s sebou nutně přináší imperativ stejného náhledu na srovnatelné právní instituty, byť upravené v rozdílných právních předpisech či dokonce odvětvích. Je proto krajně nežádoucí, aby byl institut nutné obrany vykládán zcela odlišně jen v závislosti na tom, zda je na dané jednání aplikován trestní zákon nebo zákon o přestupcích.

Divergence mezi úpravou nutné obrany v přestupkovém právu a v trestním zákoně zakládá značnou míru právní nejistoty pro osoby bránící se proti útokům třetích osob, přičemž takováto právní nejistota prospívá právě jen těmto potencionálním útočníkům. Právní řád nemůže být hodnotově neutrální, ale musí obsahovat, chránit a prosazovat alespoň hodnoty, které umožňují bezporuchové soužití jednoho člověka s lidmi dalšími. Ve smyslu tohoto názoru tedy nemůže být pro interpretaci práva lhostejné, pokud doslovný výklad zákona o přestupcích znesnadňuje účinnou nutnou obranu, a naopak favorizuje potencionální útočníky, a to v rozporu s vůlí soudobého zákonodárce, jak se tato projevila počínaje rokem 1994 v trestním zákoně, a která reprezentuje jednoznačný posun od předchozích názorů zastávaných v době přijetí zákona o přestupcích, tedy v roce 1990. Izolace výkladu institutů zákona o přestupcích od normativního propracovávání stejných institutů v trestním zákoně je zjevně absurdní. Smyslem novely č. 290/1993 Sb. bylo rozšířit výklad institutu nutné obrany ve prospěch obránců, a zamezit převažujícímu restriktivnímu výkladu podmínek nutné obrany. NSS nemůže nepoznamenat, že zákonodárce novelizoval § 13 tr. zák. mj. právě proto, aby předešel takovému výkladu, který prezentuje v kasační stížnosti stěžovatel. Bylo by popřením racionality zákonodárce a imperativu stejného náhledu na srovnatelné právní instituty, pokud by obdobný přístup, jaký byl zvolen pro oblast práva trestního, nebyl uplatněn též v oblasti práva přestupkového. Není totiž dost dobře představitelné, a bylo by v rozporu s elementárními principy právního státu, aby v oblasti práva přestupkového byla trestána např. i taková jednání, která mají povahu obrany proti trestným činům, a to jen

proto, že takováto obrana by v přestupkovém právu, na rozdíl od práva trestního, nemohla být hodnocena jako přiměřená (jakkoli by nebyla "zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku").

NSS se ztotožňuje s těmi autory právní doktríny, kteří dospívají k závěru, že se v podstatě o žádnou definici nutné obrany v přestupkovém zákoně nejedná. Takto pojaté vymezení totiž v žádném případě nemůže být vykládáno bez zřetele na § 13 tr. zák. Na rozdíl od trestního zákona totiž ten přestupkový vůbec nestanoví, ve vztahu k čemu má být přiměřenost způsobu odvracení útoku posuzována. Z toho plyne, že § 2 odst. 2 písm. a) zákona o přestupcích nelze vykládat sám o sobě, ale vždy se zřetelem na úpravu nutné obrany obsaženou v trestním zákoně. Jen takový výklad je v souladu s imperativem stejného náhledu na srovnatelné právní instituty, jakož i s principem právní jistoty, předvídatelnosti práva a předvídatelnosti ukládání sankcí trestní povahy.

Hranice mezi trestným činem a přestupkem je podle NSS pozvolná, a proto nelze akceptovat, aby se podmínky nutné obrany měnily skokově v závislosti na možné právní kvalifikaci obranného jednání. Právní řád bude potud plnit svou společenskou funkci, pokud bude srozumitelný, přehledný, ale též bezrozporný. To platí o to více pro tak obecné instituty, jako je nutná obrana, které lze bez nadsázky označit za historické a které lidé vnímají a používají odjakživa zcela přirozeně na ochranu svých práv, aniž by si vůbec uvědomovali jejich přesné vymezení v právu občanském, správním nebo trestním, natož aby rozlišovali jejich odvětvové odlišnosti.

NSS na závěr shrnuje, že nelze připustit, aby hodnocení, zda byly splněny podmínky nutné obrany, záviselo na posouzení, zda se obránce měl dopustit trestného činu či pouze přestupku. Opačný přístup by mohl vést k paradoxnímu výsledku, kdy v případě kvalifikace jednání obránce jako trestného činu by bylo shledáno naplnění podmínek nutné obrany, avšak při kvalifikaci stejného jednání pouze jako přestupku by byl dán exces z nutné obrany. Rozdílné pojetí institutu nutné obrany v situaci, kdy při trvání útoku není vůbec jasné, jak se bude útok dále vyvíjet a jak bude jednání obránce kvalifikováno, by vedlo k neakceptovatelnému oslabení práva oběti na obranu před útokem, a tak by i podporovalo protiprávní jednání.

S tímto názorem Nejvyššího správního soudu lze bez výhrad souhlasit.

8. Základní srovnání právní úpravy nutné obrany v ČR s právní úpravou vybraných okolních států

Tuto kapitolu jsem záměrně nazval „základním srovnáním“, jelikož není cílem podat vyčerpávající rozbor právní úpravy nutné obrany okolních států, ale pouze přiblížit, jak jsou tyto úpravy koncipovány. Zvolil jsem sousední státy Německo a Slovensko, jelikož Německo je ve více ohledech poměrně častým vzorem pro Českou republiku a se Slovenskem nás pojí dlouhá společná historie.

8.1. Nutná obrana ve Spolkové republice Německo

Lze říci, že právní řády německy mluvících zemí byly evropskými průkopníky při tvorbě a konkretizaci zákonných ustanovení o nutné obraně – v Německu byla zákonná úprava nutné obrany od roku 1871, v Rakousku-Uhersku již v roce 1852. Právní úprava těchto zemí se stala vzorem i pro další státy, jelikož je obecně považována za nejpropracovanější.²⁰²

Ve Spolkové republice Německo se nazývají okolnosti vylučující protiprávnost „Rechtsfertigungsgründe“ (doslova „ospravedlňující důvody“). Mají dva podstatné znaky – formální a materiální. Formálním znakem je to, že představují určitou výjimku z pravidla protiprávnosti jednání naplňujících skutkovou podstatu. V rámci materiální stránky jsou pak charakterizovány porovnáváním a vzájemným posuzováním různých hodnot. Pokud je vyloučena protiprávnost, jednání je dovoleno, nejde o trestný čin – následkem je nejen vyloučení trestnosti takového jednání, ale i zákaz uložení jiné sankce podle jiných právních odvětví, s výjimkou povinnosti náhrady škody v některých případech krajní nouze. Německé právo zná celou řadu okolností vylučujících protiprávnost – mohou být dokonce aplikovány současně na jeden případ (s určitými výjimkami).²⁰³

Nutná obrana („Notwehr“) je upravena v § 32 a 33 německého trestního zákoníku (Strafgesetzbuch - StGB) následovně:

²⁰² KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 24. ISBN 80-210-2198-5

²⁰³ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 34 - 36. ISBN 80-210-2198-5

§ 32

„(1) Kdo spáchá čin v nutné obraně, nejedná protiprávně.

(2) Nutná obrana je obrana, která je nezbytná k odvrácení přítomného protiprávního útoku od sebe nebo od jiného.“

§ 33

„Překročí-li obránce meze nutné obrany ze zmatku, strachu či úleku, nebude potrestán.“

Německá úprava tedy výslovně stanovuje, že v případě nutné obrany musí jít o útok protiprávní. U nás se protiprávnost dovozuje z pojmu a povahy „útoku na zájem chráněný trestním zákonem“ (nemusí však jít vždy o trestný čin). Podle Jescheka je však takové zákonné vymezení důležité, a to s ohledem na existenci některých oprávněných útoků, např. v případech krajní nouze.²⁰⁴ Útok musí být přítomný, tj. musí alespoň bezprostředně hrozit nebo trvat.²⁰⁵ V tomto se nijak neliší od úpravy v ČR.

Meze nutné obrany jsou v německé právní úpravě následující:

1. Musí se vyloučit bagatelní věci – v takovém případě totiž nejde o útok, je to pouze nepřístojnost.
2. Zkoumá se potřebnost obrany – má-li obránce na výběr, musí zvolit nejmírnější možný způsob obrany, avšak takový, aby útok jistě a bez rizika pro něj odvrátil. Hodnotí se zde vztah útoku a způsobu obrany, nikoli škoda hrozící a škoda způsobená.
3. Zkoumá se, zda je nutná obrana na místě – jde o normativní zkoumání z hlediska individuálního a sociálního odůvodnění nutné obrany. Individuální hledisko se uplatňuje v tom, že nutná obrana není přípustná při extrémním nepoměru hodnot (např. zastřelení dítěte, které trhá cizí ovoce, chromým hlídačem sadu). Sociální hledisko spočívá v tom, že nutná obrana není přípustná proti útokům dětí, osob v blízkém příbuzenském vztahu, opilých, duševně chorých, případně osob jednajících z nedbalosti nebo v omylu anebo v krajní nouzi, pokud je možno se útoku vyhnout (podmínka subsidiarity).

²⁰⁴ JESCHEK, H. H. K návrhu obecné části nového trestního zákona České republiky. Trestní právo, 2003, č. 12, s. 2

²⁰⁵ HAUF, C. J. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Kurzlehrbuch. Berlin: Luchterhand, 1996, s. 40. ISBN 3-472-02628-6

Hlavním kritériem je přiměřenost obrany ve vztahu k útoku (resp. potřebnost obrany). Je povolena obrana, která útok s jistotou a bez rizika pro obránce odvrátí – hranice jsou tedy dosti široké. Proporcionalita se projevuje pouze v případě hrubého nepoměru hodnoty ohrožené a obětované.²⁰⁶ Mám však za to, že naše právní úprava je pro obránce příznivější, klade větší důraz na jeho vnímání situace a poskytuje mu širší meze při odvracení útoku.

Překročení mezí nutné obrany z důvodu tzv. astenického excesu (ze zmatku, strachu či úleku) je jednou z okolností vylučujících vinu (nejde tedy o okolnost vylučující protiprávnost). V těchto případech sice pachatel jednal protiprávně, přesto však společnost odmítá trestněpolitickou možnost nebo nutnost jeho potrestání.²⁰⁷ Podobné ustanovení se opakovaně zvažovalo i v ČR, vždy však bez úspěchu (viz jinde v této práci). Vedle toho obsahuje německá úprava rovněž privilegované skutkové podstaty pro případ úmyslného vybočení z mezí nutné obrany.

8.2. Nutná obrana ve Slovenské republice

1. 1. 2006 nabyl účinnosti zákon č. 300/2005 Z. z., trestní zákon („trestný zákon“). Do té doby zde platil trestní zákon č. 140/1961 Zb. – tedy ten samý, jaký byl používán v ČR, jen s tím rozdílem, že na Slovensku neprošel tak početnými a významnými novelizacemi. Nový zákon např. nahradil materiální (resp. materiálně-formální) pojetí trestného činu pojetím formálním, trestné činy dělí na přečiny a zločiny, snižuje věkovou hranici trestní odpovědnosti z 15 na 14 let, rozšiřuje zákonný výčet okolností vylučujících protiprávnost (krajní nouze, nutná obrana, oprávněné použití zbraně, dovolené riziko, výkon práva a povinnosti, souhlas poškozeného a plnění funkce agenta) atd.

Nutnou obranu upravuje § 25 takto:

„(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem.

²⁰⁶ DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 22 - 23

²⁰⁷ KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 38 - 39. ISBN 80-210-2198-5

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená útoku, zejména jeho způsobu, místu a času, okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo k osobě obránce.

(3) Ten, kdo odvrací útok způsobem uvedeným v odstavci 2, nebude trestně odpovědný, pokud jednal v silném rozrušení způsobeném útokem, zejména v důsledku zmatku, strachu nebo úleku.

(4) Pokud se někdo vzhledem k okolnostem případu mylně domnívá, že útok hrozí, nevylučuje to trestní odpovědnost za čin spáchaný z nedbalosti, pokud omyl spočívá v nedbalosti.“

Znění prvního odstavce je v podstatě totožné se zněním § 29 odst. 1 našeho trestního zákoníku, pouze s tím rozdílem, že je zde uvedeno „tímto zákonem“ místo našeho „trestním zákonem“ (§ 110 pak definuje, co se trestním zákonem rozumí – viz výše v této práci). Slovenské pojetí útoku je shodné s tím českým. Vzhledem k nejasnostem ohledně zavinění v případě protiprávního útoku Burda navrhuje, aby došlo k novelizaci ustanovení § 25, která by jej doplnila o tuto větu: „Za útok se považuje i útok osoby nepřičetné, osoby pro věk trestně neodpovědné a osoby jednající ve skutkovém omylu“.²⁰⁸

Jinak konstruován je však odstavec druhý – oproti našemu pojetí je rozšířen o další kategorie, na základě kterých se, vedle způsobu útoku, posuzuje přiměřenost nutné obrany (místo a čas, okolnosti vztahující se k osobě útočníka nebo k osobě obránce). Jedná se o demonstrativní výčet. Obdobnou úpravu obsahoval návrh trestního zákoníku z roku 2004 v ČR, který nebyl schválen. V našem pojetí tyto kategorie spadají pod pojem „způsob útoku“. Obrana musí být způsobitelná spolehlivě útok odvrátit, tj. musí být intenzivnější (avšak ne zcela zjevně nepřiměřená), nevyžaduje se proporcionalita škody hrozící a způsobené (vyjma hrubého nepoměru).

Třetí odstavec upravuje beztrestnost obránce, který překročil meze nutné obrany vlivem silného rozrušení, zejména v důsledku zmatku, strachu nebo úleku způsobeného útokem. Z toho vyplývá, že pro posouzení trestní odpovědnosti bude důležité zjistit, v jakém psychickém rozpoložení se obránce v důsledku protiprávního útoku nacházel.

²⁰⁸ BURDA, E. Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana. Trestněprávní revue, 2010, č. 2, s. 47

To bude zpravidla předmětem zkoumání znalce.²⁰⁹ Podobné ustanovení rovněž obsahoval zmiňovaný návrh trestního zákoníku z roku 2004 v ČR.

Ve čtvrtém odstavci je upravena domnělá, tzv. putativní obrana. Toto ustanovení dopadá na případy, ve kterých se obránce mylně domnívá, že útok hrozí. Pokud nebyly překročeny meze této putativní nutné obrany, nepřičítá se mu trestný čin úmyslný, ale zjišťuje se, není-li v tom, že správně nerozpoznal situaci, nedbalost. Tak tomu bude v případě, jestliže obránce sice nevěděl, že ve skutečnosti o útok nejde, avšak vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům měl a mohl rozpoznat, že jde jen o útok zdánlivý. Jestliže zde není ani zavinění z nevědomé nedbalosti²¹⁰, nejedná se o trestný čin. V České republice se obrana proti domnělému útoku posuzuje podle zásad o skutkovém omylu (§ 18 odst. 4 trestního zákoníku).

Spáchání trestného činu při odvracení útoku, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, je za podmínek § 36 písm. i) polehčující okolností. Takovou polehčující okolnost zná i náš trestní zákoník v § 41 písm. g).

²⁰⁹ ČENTĚŠ, J. a kol. Trestný zákon s komentářem. Žilina: Eurokódex - poradca podnikateľa, 2006, s. 63. ISBN 80-88931-47-9

²¹⁰ Nevědomou nedbalost upravuje slovenský trestní zákon v § 16 písm. b).

9. Závěr

Posláním trestního práva je chránit nejdůležitější zájmy jednotlivců i společnosti proti trestným činům, které vymezuje trestní zákoník ve své zvláštní části. Existují však případy, kdy určitý čin sice naplňuje téměř všechny formální znaky konkrétního trestného činu, je ale učiněn za zvláštních okolností, v jejichž důsledku není protiprávní ani společensky škodlivý, dokonce je z pohledu společnosti užitečný. Tyto případy, ve kterých dochází k vyloučení protiprávnosti v důsledku ospravedlňujícího důvodu, se označují jako okolnosti vylučující protiprávnost. Taxativní výčet těchto okolností neexistuje a ani existovat nemůže. Trestní zákoník jich výslovně uvádí pět, a to krajní nouzi, nutnou obranu, svolení poškozeného, přípustné riziko a oprávněné použití zbraně. K nejvýznamnějším z nich patří institut nutné obrany.

Podstatou nutné obrany je odvracení přímo hrozícího nebo trvajícího útoku na zájem chráněný trestním zákonem, a to činem, který by jinak byl trestným činem naměřeným proti útočníkovi. Protože však obránce v takovém případě chrání stejné zájmy jako trestní zákon, nejedná proti jeho účelu, nýbrž ve shodě s ním. Jde vlastně o střet zájmů na ochraně různých společenských vztahů – na jedné straně zájmy, které byly útokem napadeny, na straně druhé pak zájmy útočníka, které jsou při nutné obraně obětovány v rámci odvracení útoku. Tato „svépomoc“ nahrazuje nedostatek ochrany zájmů ze strany veřejné moci, resp. orgánů k tomu určených. Jde o uplatnění práva proti bezpráví. K nutné obraně je oprávněn kdokoli, i když útok nesměruje proti němu samému.

Trestní zákoník poskytuje dostatečně široké meze pro jednání v nutné obraně, je ovšem třeba tyto meze znát. V tomto směru by byla na místě větší osvěta ve vztahu k „obyčejným lidem“, právním laikům, kteří možná nikdy neviděli zákon, natož pak jeho konkrétní ustanovení týkající se nutné obrany. Pokud budou občané tyto podmínky a meze nutné obrany znát, domnívám se, že to povede k jejich větší angažovanosti v rámci boje s trestnou činností, což je v zájmu i samotného státu (nebo by alespoň být mělo). V současnosti však lze spíše pozorovat jisté zkreslení v rámci informovanosti občanů ohledně tohoto institutu, kdy si lidé vytváří názor na možnost chránit své zájmy (případně zájmy jiného) za využití nutné obrany především ze sdělovacích prostředků, které jim zpravidla podávají velmi nepřesné a neúplné informace. Jednou z nejrozšířenějších fám, které se šíří mezi lidmi, pokud jde o možnost využití nutné

obransy, je ta, že nelze použít zbraně proti neozbrojenému útočníkovi, resp. že v případě jejího použití půjde o překročení mezí nutné obrany. Rovněž jsem mnohokrát zaslechl názor, že ten, kdo ovládá bojový sport, má v rámci nutné obrany omezené možnosti, kdy zpravidla nesmí útočníka usmrtit, protože ho dokáže zneškodnit i jiným způsobem. Velmi rozšířenou nepravdou je i to, že nelze vystřelit po lupiči, který s uloupenou kořistí prchá z místa činu – je nutné si uvědomit, že v takovém případě útok na majetek stále trvá, útočník přeci odnáší cizí věc, nutná obrana je tak v každém případě přípustná, nelze ani předem vyloučit použití střelné zbraně, bude však samozřejmě záležet na konkrétních okolnostech dané situace (zda např. útočník odnáší pouze věc nepatrné hodnoty nebo naopak zlato z vyloupeného klenotnictví). Negativním faktorem, jenž může občany od nutné obrany odrazovat je skutečnost, že ten, kdo se brání, musí často sám projít trestním stíháním, které mu přináší mnoho nepříjemností, včetně negativní reakce jeho okolí, které pak takového člověka předem odsuzuje jako někoho, kdo se dopustil trestného činu. V České republice totiž lidé velice často opomíjejí princip presumpce nevinny, takže i přesto, že v konečném důsledku je počínání obránce označeno jako nutná obrana, pro spoustu lidí je takový člověk navždy tím, kdo se dopustil něčeho nezákonného.

Nutná obrana se připouští i proti útokům dětí, osob nepřičetných či osob jednajících ve skutkovém omylu. Tyto útoky se tak posuzují podle ustanovení § 29 o nutné obraně, nikoli podle analogie záležející ve spojení podmínek nutné obrany a krajní nouze, jak učila starší nauka. Je třeba vycházet z toho, že pokud se nevyžaduje, aby útok byl trestným činem, není odůvodněn ani požadavek trestně odpovědného útočníka.

V případě, že jsou úkony úředních osob postiženy vadami, které je zbavují povahy takových úkonů (např. vůbec nenáleží do jejich pravomoci nebo tvoří skutkovou podstatu trestného činu), je nutná obrana proti nim rovněž přípustná. I vyprovokovanému útoku je možné se bránit, a to za podmínky, že vyvolání útoku není součástí plánovaného útoku vlastního (provokace útoku by v takovém případě byla prostředkem spáchání trestného činu). Obrana proti domnělému útoku se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu.

Použití automatických obranných zařízení k ochraně objektů nejrůznějšího druhu nelze vyloučit. Riziko, které z tohoto způsobu obrany pramení, však nese ten, kdo takové zařízení instaloval.

De lege ferenda by bylo vhodné sjednotit úpravu nutné obrany v zákonech, které ji vymezují. Nejde ani tak o praxi, která se s tímto problémem dokázala vypořádat, jako o právní jistotu občanů, které může nejednotné vymezení mást.

Trestněprávní úpravu institutu nutné obrany v České republice považuji za zdařilou, a to i v kontextu úprav okolních států. Dostatečně reflektuje subjektivní hledisko obránce při odvracení protiprávního útoku a celkově poskytuje široké meze pro obranné jednání. Po obránci totiž není možné požadovat, aby v okamžiku napadení, kdy je v silném rozrušení a překvapení, vyhodnocoval objektivně všechny okolnosti dané situace a až po jejich posouzení volil způsob obrany. Na to nemá čas. Zásadní pro současné pojetí nutné obrany byla novela trestního zákona č. 290/1993 Sb., kterou došlo k rozšíření mezí nutné obrany zúžením výčtu okolností, které musí brát obránce v úvahu při odvracení útoku.

Velmi často se lze setkat s názorem, že by bylo vhodné zařadit do úpravy nutné obrany ustanovení zaručující beztrestnost obránce, jenž překročil meze nutné obrany při tzv. astenickém excessu (tj. jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem). Takový dodatek je určitě možný, avšak rozhodně ho nepovažuji za nezbytně nutný (zejména pokud budou orgány činné v trestním řízení správně aplikovat ustanovení o nutné obraně), spíše by šlo o jistou proklamaci toho, že zákon je skutečně na straně obránce a že riziko z útoku by měl nést především útočník, s čímž naprosto souhlasím. Proto bych tuto práci zakončil citátem z knihy JUDr. Náchodského, se kterým se plně ztotožňuji:

„POUZE A JENOM ÚTOČNÍK MUSÍ NÉST ODPOVĚDNOST ZA SVŮJ ČIN. O ÚTOK NAPADENÝM NEBYL ŽÁDÁN. ZAÚTOČIT BYLO JEHO SVOBODNÉ ROZHODNUTÍ. NEBYL K VEDENÍ ÚTOKU NIKÝM NUCEN. PROTO NESE POUZE ON SÁM RIZIKO, ŽE TENTO ÚTOK TAKÉ NEMUSÍ PŘEŽÍT.“²¹¹

²¹¹ NÁCHODSKÝ, Z. Nebojte se bránit. Praha: Armex publishing, 2006, s. 26. ISBN 80-86795-43-8

10. Cizojazyčné resumé

This thesis deals with the necessary defence (also „self-defence“), which is an institute of criminal law. Necessary defence is one of the circumstances excluding illegality. An act committed while meeting the conditions of necessary defence is not a crime - it fails to meet the condition of illegality and social harmfulness. On the contrary it is an act, which is socially beneficial. The essence of the necessary defence is averting directly imminent and continuing attack on the interest protected by criminal law. However, defence shall not be obviously disproportionate compared to the attack method. Here, the principle of „law shall not recede injustice" is being applied.

At first, the author deals with the conditions of criminal responsibility, following with a chapter dedicated to general characteristics of circumstances excluding illegality. In the chapter about historical development of necessary defence at first there is a discussion about its various philosophical bases and further about its development in the Czech countries - starting with the Criminal Code of 1852, where this institute was regulated first, to the Criminal Code of 1961, respectively to the government draft of the Criminal Code of 2004, which was not approved. The following chapter, which constitutes the majority of this work, deals with the current legislation of the necessary defence in the Penal Code No. 40/2009 Coll. Specifically it deals with the interpretation of individual terms contained in the legal definition of necessary defence, its conditions and limits and finally situations with deviation from its limits (excesses). Separate chapter is dedicated to necessary defence with the use of the automatic defence installations. The author also briefly describes the institute of necessary defence in the Civil Code and in the Act on Minor Offences because these laws contain different provisions of necessary defence compared to those in the Penal Code. The final chapter contains a basic comparison of legislation of necessary defence in the Czech Republic and legislation in the Federal Republic of Germany and Slovak Republic.

The modification of necessary defence legislation in Criminal law in the Czech Republic can be considered successful, even in the context of neighboring countries' legislation. It adequately reflects the subjective viewpoint of a defender while averting the unlawful attack and provides a wide range for possible defensive behavior.

Seznam použitých zdrojů

Odborné publikace:

BĚLOHLÁVEK, A. a kol. Nový občanský zákoník. Srovnání dosavadní a nové občanskoprávní úpravy včetně předpisů souvisejících. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-413-8

BEZOUŠKA, P., PIECHOWICZOVÁ, L. Nový občanský zákoník (nejdůležitější změny). 1. vydání. Olomouc: ANAG, 2013. ISBN 978-80-7263-819-2

CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J. a kol. Trestní právo procesní. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Linde, 2004. ISBN 80-7201-463-3

ČECHMÁNEK, B., HORZINKOVÁ, E. Přestupky a správní trestání. 4. vydání. Praha: EUROUNION Praha, s. r. o., 2008. ISBN 978-80-7317-069-1

ČENTĚŠ, J. a kol. Trestný zákon s komentářem. Žilina: Eurokódex - poradca podnikatela, 2006. ISBN 80-88931-47-9

ELIÁŠ, K. a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Ostrava: Sagit, 2012. ISBN 978-80-7208-922-2

ELIÁŠ, K., HAVEL, B. Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-205-9

FIALA, J., KINDL, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-058-1

GERLOCH, A. Teorie práva. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-85-6

GRIVNA, T. Trestní právo hmotné. Judikatura k obecné části. Praha: ASPI, a. s., 2007. ISBN 978-80-7357-260-0

HAUF, C. J. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Kurzlehrbuch. Berlin: Luchterhand, 1996. ISBN 3-472-02628-6

HENDRYCH, D. a kol. Správní právo. Obecná část. 8. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-254-3

JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-49-3

JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6

- JELÍNEK, J., HERCZEG, J. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář s judikaturou. Praha: Leges, 2012. ISBN 978-80-87576-07-6
- JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní. 2. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-92-9
- JEMELKA, L., VETEŠNÍK, P. Zákon o přestupcích a přestupkové řízení. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-355-4
- JESCHEK, H. H. Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin: Duncker et Humblot, 1972
- KLÍMA, K. Ústavní právo. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-000-4
- KNAPP, V. Teorie práva. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. ISBN 80-7179-028-1
- KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-082-2
- KUCHTA, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999. ISBN 80-210-2198-5
- MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2. vydání. Praha: LINDE, 1999. ISBN 80-7201-167-7
- NÁCHODSKÝ, Z. Nebojte se bránit. Praha: Armex publishing, 2006. ISBN 80-86795-43-8
- NÁCHODSKÝ, Z. Taktika policejní akce. 1. vydání. Praha: Armex, 1993
- NOVOTNÝ, F. Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006. ISBN 80-86920-10-0
- NOVOTNÝ, F. a kol. Trestní právo hmotné. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-67-8
- NOVOTNÝ, F. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-083-3
- NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-291-2
- NOVOTNÝ, F. a kol. Praktikum trestního práva hmotného. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-252-3
- NOVOTNÝ, F. a kol., Trestní zákoník 2010. Praha: EUROUNION Praha, s. r. o., 2010. ISBN 978-80-7317-084-4

NOVOTNÝ, F., RŮŽIČKA, M. a kol. Trestní kodexy - trestní zákon, trestní řád a související předpisy. Komentář. 2. vydání. Praha: Eurounion, s. r. o., 2002. ISBN 80-7317-009-4

NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 4. vydání. Praha: Aspi Publishing, 2003. ISBN 80-86395-73-1

NOVOTNÝ, O. VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007. ISBN 978-80-7357-258-7

SOBEK, T. Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha: Ústav státu a práva, 2011. ISBN 978-80-87439-03-6

SOLNAŘ, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972

ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. ISBN 80-7179-896-7

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-109-3

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-043-0

VOJÁČEK, L. Trestní právo v českých zemích za absolutismu. In: Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5086-0

Odborné články:

BURDA, E. Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana. Trestněprávní revue, 2010, č. 2

CÍSAŘOVÁ, D. K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost. Trestní právo, 2000, č. 10

DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1

DOLENSKÝ, A., Střílet nebo nestřílet?. Právní praxe v podnikání, 1997, č. 2

DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Trestní právo, 1998, č. 1

FENYK, J. Základy trestní odpovědnosti podle nového trestního zákoníku České republiky č. 40/2009 Sb. Trestní právo, 2009, č. 3

FREMR. R., ZELENKA, P. K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona. Právní praxe, 1994, č. 6

HRUŠKA, J. Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku. Trestní právo, 2007, č. 12

JESCHEK, H. H. K návrhu obecné části nového trestního zákona České republiky. Trestní právo, 2003, č. 12

KLAPAL, V., Zadržení osoby podezřelé podle § 76 odst. 1 TrZ a související instituty z pohledu policisty. Policista, 2006, č. 7

KRÁLÍK, M. Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu. Právní rozhledy, 2000, č. 1

KUCHTA, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. Trestněprávní revue, 2003, č. 2

LATA, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2

PŮRY, F. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. Trestněprávní revue, 2007, č. 8

ŘÍHA, J. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. Trestní právo, 2007, č. 4

ŠÁMAL, P. K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně. Právní praxe, 1994, č. 2

TESCHLER, E. K některým otázkám nutné obrany. Trestní právo, 1997, č. 10

Právní předpisy:

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, jak vyplývá ze změny provedené ústavním zákonem č. 162/1998 Sb.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v platném znění

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, v platném znění

Všeobecný zákoník o zločinech a způsobu jejich trestání z roku 1787

Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803

Císařský patent č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích

Důvodová zpráva k z. č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích

Sněmovní tisk 744 – vládní návrh trestního zákoníku z roku 2004

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění

Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), v platném znění

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, v platném znění

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v platném znění

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, v platném znění

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, v platném znění

Zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii, v platném znění

Zákon č. 119/2002 Sb., o zbraních, v platném znění

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012, občanský zákoník

Německý trestní zákoník ze dne 15. 5. 1871 – „Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 5 Absatz 18 des Gesetzes vom 10. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3799) geändert worden ist“

Slovenský trestný zákon č. 300/2005 Z. z., v platnom znení

Judikatura:

Judikatura použitá v této diplomové práci, není-li uvedeno jinak, byla čerpána z právního informačního systému Codexis Academia. Označení „Rt“ před číslem judikátu znamená, že jde o judikát uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek. Číslo označuje pořadové číslo/ročník v trestní části této Sbírky.

Rt 1633/23

sp. zn. Zm I 412/29 (Rt 3818/1930)

sp. zn. 1 Tz 349/55 (Rt 24/1956)

sp. zn. 4 To 181/57 (Rt 19/1958)

sp. zn. 6 Nt 301/58

sp. zn. Pls 5/65

sp. zn. 1 To 18/75 (Rt 25/1976)

sp. zn. 4 Tz 128/76 (Rt 55/1977)

sp. zn. 11 To 1/78 (Rt 18/1979)

sp. zn. 4 Tz 40/78 (Rt 9/1980)

sp. zn. 5 Tz 143/79 (Rt 41/1980)

sp. zn. 6 Tz 70/79 (Rt 47/1980)

sp. zn. 3 To 2/81 (Rt 19/1982)

sp. zn. 6 Tz 30/82 (Rt 12/1983)

sp. zn. 7 Tz 9/87 (Rt 9/1988)

sp. zn. 1 To 55/93 (Rt 16/1994)

sp. zn. 7 To 202/94 (Rt 47/1995)

sp. zn. 4 To 360/96 (Rt 47/1997)

sp. zn. 4 Tz 284/2001

sp. zn. II. ÚS 317/01 (SbNU 116/28)

sp. zn. 3 Tdo 840/2006-I (Rt 48/2007)

sp. zn. 5 Tdo 162/2007 (Rt 20/2008)

sp. zn. 6 Tdo 66/2007

č. j. 1 As 1/2008-172

č. j. 1 As 35/2008-51 (Rs 1898/2009)

sp. zn. Tpjn 303/2008 (Rt 12/2010)

sp. zn. 7 Tdo 356/2010

Internetové zdroje:

<http://nalus.usoud.cz/Search/Search.aspx>

<http://www.nsoud.cz/>

<http://www.beck-online.cz/>

<http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=4&T=744>

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0>

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

Příloha č. 1 – Srovnávací tabulka podmínek nutné obrany a krajní nouze

PODMÍNKY	NUTNÁ OBRANA (§ 29)	KRAJNÍ NOUZE (§ 28)
Proti čemu směřuje	Přímo hrozící nebo trvající útok na zájmy chráněné trestním zákonem	Přímo hrozící nebo trvající nebezpečí na zájmy chráněné trestním zákonem
Kdo může takto jednat	Kdokoli	Kdokoli, kdo nemá povinnost nebezpečí snášet
Co se porovnává	Obrana a útok	Hrozící a způsobený následek
Základní kritérium	Přiměřenost (nepřiměřenost) obrany způsobu útoku	Proporcionalita hrozícího a způsobeného následku
Podmínka subsidiarity	NE	ANO
Podmínka oprávněnosti	Obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku	Způsobený následek nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil Nebezpečí nebylo možno za daných okolností odvrátit jinak Nebyla zde povinnost nebezpečí snášet
Komu se působí újma	Útočnickovi	Komukoli

STANOVISKO

trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky

ze dne 30. 9. 2009

k výkladu nutné obrany podle § 13 tr. zák. s použitím automatického obranného zařízení (automatického nástražného systému).

Právní věta:

Instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti), samo o sobě nevyklučuje naplnění podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák. (dnes § 29)

K tomu, aby byly splněny podmínky nutné obrany v případě použití automatického obranného zařízení, zejména v podobě nástražného systému, který se automaticky uvede v činnost po vniknutí útočníka do chráněného objektu, musí být zabezpečeno, aby se aktivovalo jen proti přímo hrozícímu či trvajícím útokům na zájem chráněný trestním zákonem a aby jeho účinnost nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Při zaviněném nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo jej instaloval a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.

Z odůvodnění:

Předseda trestního kolegia Nejvyššího soudu podle § 21 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů, a čl. 14 odst. 1 písm. f) Jednacího řádu Nejvyššího soudu navrhl, aby trestní kolegium Nejvyššího soudu zaujalo stanovisko k otázce, zda použití nástražného systému aktivujícího se automaticky po vniknutí jiné osoby do chráněného objektu (automatického obraného zařízení), jehož činnost může ohrozit zdraví a případně i život osoby narušitele, splňuje podmínky nutné obrany podle § 13 tr. zák.

Podnět k tomuto postupu vzešel se strany trestního kolegia Nejvyššího soudu, které v souvislosti s projednáváním návrhu na publikaci usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 6 Tdo 66/2007, ve Sbírce soudních rozhodnutí dospělo k závěru, že výklad ustanovení § 13 tr. zák. v souvislosti s použitím automatického nástražného systému je třeba řešit vydáním stanoviska podle § 14 odst. 3 a § 21 odst. 1 a 3 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů, neboť v průběhu projednávání bylo předloženo trestnímu kolegiu Nejvyššího soudu usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 28. 3. 2006, sp. zn. 7 To 62/2006, ve kterém byl zaujat právní názor rozdílný od citovaného usnesení Nejvyššího soudu.

Podle usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 6 Tdo 66/2007, umístil obviněný pod podlahu dřevěné kůlny, která se nacházela na jeho pozemku, nástražný výbušný systém, přičemž poškozený, jenž v tomto objektu chtěl odcizit nějaký hliník, přešel oplocení pozemku a po otevření dveří kůlny došlo k explozi nástražného systému, jež mu způsobila těžké zranění levé nohy, která mu musela být v nemocnici pod kolenem amputována. Obviněný byl podle skutkových zjištění osobou, která měla určité zkušenosti v zacházení s pyrotechnickým materiálem, a věděl o riziku zranění možnými střepinami při výbuchu, o čemž se zmiňoval v souvislosti s výrobou zařízení, to však sestrojil tak, že výbušný účinek byl cíleně směřován do prostoru vchodu, kde by se právě nacházela osoba, která by se pokusila dveře otevřít a tím by iniciovala spouštěcí zařízení. Bylo třeba zhodnotit poměrně výraznou nepřiměřenost prostředku, který k ochraně svého majetku použil, k jiným možným způsobům ochrany a též i výraznou závažnost způsobeného následku, způsobení devastujícího, život ohrožujícího zranění v zájmu ochrany majetku omezené hodnoty, který nebyl zajištěn žádným běžným způsobem, ač takový způsob mohl použít. Pokud by měl obžalovaný

skutečně výraznou obavu o majetek umístěný v dřevníku, pak mu nic nebránilo, aby jej vybavil pevnými dveřmi, které by šly řádně uzavřít a zejména uzamknout. Místo toho však byl dřevník opatřen jen dveřmi s rozbitou výplní bez kliky a bez zámku, které byly pouze zvenčí zapřeny prknem, aby se samy neotvíraly. Takovýto způsob uložení věcí nesvědčí o tom, že by se obžalovaný snažil přiměřeným způsobem zabránit jejich odcizení, ale instalace nástražného zařízení spíše působí dojmem odvety vůči dřívějším narušitelům. Na základě výše uvedeného tedy nebyly pro aplikaci ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně či § 14 tr. zák. o krajní nouzi, jež vylučují protiprávnost, splněny zákonem stanovené podmínky. Nutno zdůraznit, že v případě obavy obviněného, byť prokazatelně jakkoliv důvodné, z narušení jeho pozemku a zejména vlastnictví nešlo v jednání poškozeného o útok, který bezprostředně hrozil (tj. za hrozbou by bez prodlení následoval) nebo trval. Činem obviněného, kterým z důvodu zmíněné obavy umístil v prostoru kůlny svého pozemku popsanou výbušku, nebylo rovněž odvráceno nebezpečí přímo (tj. bezprostředně) hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem. V době, kdy obviněný zařízení nainstaloval, tudíž nebyly naplněny základní náležitosti nutné obrany ani krajní nouze.

V usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 28. 3. 2006, sp. zn. 7 To 62/2006, se naproti tomu uvádí, že v tomto souzeném případě se jednalo o útok na zájem chráněný trestním zákonem a trvajícím, i když nástražné zařízení bylo v objektu umístěno v době, kdy ještě k žádnému narušení nedocházelo, ale k jeho spuštění došlo právě v momentě, kdy skutečně útok nastal. Je zde soudem připomenuto, že obrana proti útoku je možná pouze do doby, dokud trvá ohrožení zájmu chráněného zákonem, přičemž v posuzovaném případě byla zachována i taková časová souvislost. Bylo třeba vzít v úvahu osobu obviněného, jeho věk a fyzický stav, faktickou nemožnost osobní obrany a ochrany svého majetku a jeho psychický stav s tím související, když v průběhu několika posledních let se jednalo o situaci, kdy jeho chata byla opakovaně, fakticky soustavně vykrádána, byla mu způsobena postupně výrazná škoda na majetku, která pro něj jako starobního důchodce byla velmi citelná. Navíc k sestrojení nástražného zařízení, jímž chtěl nahradit osobní ochranu svého majetku, došlo poté, kdy v okruhu jemu blízkých osob došlo rovněž k obdobné situaci, která pro ně měla velmi tíživé a závažné důsledky na zdraví a podnikání. Ani v jednom z předchozích případů, kdy byla jeho chata vykradena, nebyl pachatel zjištěn a nikdy ani nedošlo k náhradě škody. Obviněný, který zcela nepochybně osobní ochrany svého majetku nebyl schopen, zkonstruoval a umístil

nástražná zařízení tak, aby pachatel vloupání byl zraněn, nikoli usmrcen. V případě zkonstruování nástražného zařízení tak, aby směřovalo k usmrcení pachatele, by se jednalo o obranu zcela zjevně nepřiměřenou útoku. V tomto případě se jednalo o útok na zájem chráněný trestním zákonem, tedy na majetek obviněného. Trestní zákon v ustanovení § 13 tr. zák. stanoví, že útok musí směřovat proti zájmu chráněnému tímto zákonem. Takovým zájmem vedle zdraví a života, které jsou samozřejmě prvořadé, jsou ovšem i zájmy další, jako je zájem na svobodě nebo důstojnosti člověka i zájem na majetku a je možné beztrestně hájit i zájem méně závažný. Za konkrétních okolností, které byly v tomto případě zjištěny, jde o nutnou obranu podle § 13 tr. zák., i když při obraně majetku došlo k lehké újmě na zdraví pachatele a nebylo vyloučeno ani způsobení následku závažnějšího.

Trestní kolegium Nejvyššího soudu před zaujetím stanoviska vyžádalo podle § 21 odst. 3 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů, vyjádření od Ministerstva spravedlnosti České republiky, Ministerstva vnitra České republiky, Nejvyššího státního zastupitelství, předsedů vrchních a krajských soudů, právnických fakult v Praze, v Brně, v Plzni a v Olomouci, Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky a České advokátní komory.

Poté, po zvážení všech výše citovaných vyjádření a stanovisek a v nich uvedených argumentů, zaujalo shora uvedené stanovisko.

Podle názoru trestního kolegia je třeba v souvislosti se shora uvedenými právními názory především vyřešit otázku přípustnosti tzv. preventivní nutné obrany, jíž se obecně rozumí příprava k odvrácení útoku, který ještě přímo nehrozí, ale může být realizován v budoucnu, např. obstaráním si prostředků k obraně. Takové jednání spočívající např. v opatření psa, který hlídá a chrání objekt před napadením ze strany osob, které by do něj mohly neoprávněně vniknout, anebo v zajištění ochrany a ostrahy objektu pomocí bezpečnostní služby, je v praxi poměrně časté a samo o sobě nevyvolává pochybnosti o jeho přípustnosti. Obdobně je tomu i při opatření a legálním držení střelné zbraně z důvodu zajištění ochrany a obrany držitele proti jeho možnému napadení a útoku na jeho fyzickou integritu. Proto i judikatura zdůrazňuje, že skutečnost, že si někdo připraví na obranu proti hrozícímu a očekávanému útoku zbraň, nevylučuje závěr, že jde o nutnou obranu (srov. č. 19/1982 Sb. rozh. tr.). Takové

jednání není trestné, pokud samo o sobě netvoří dokonaný trestný čin (např. ohrožovacího charakteru), resp. není úmyslným vývojovým stadiem ke spáchání trestného činu v budoucnu. Například nelegální si obstarání střelné zbraně za účelem budoucí nutné obrany by mohlo být samo o sobě trestným činem podle § 185 tr. zák., případně úmyslnou přípravou ke spáchání úmyslného trestného činu poruchového (např. vražda nebo ublížení na zdraví při úmyslném překročení mezí nutné obrany), což na druhé straně neznamená, že by nelegálně držená střelná zbraň nemohla být použita k obraně při útoku ve smyslu § 13 tr. zák. , zejména pokud byla použita v souladu se všemi podmínkami nutné obrany, resp. že by její použití automaticky znamenalo vyloučení splnění těchto podmínek. Naplnění podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák. je třeba vždy zvažovat z hlediska konkrétních okolností případu bez ohledu na legálnost či nelegálnost držení prostředku k obraně použitého, neboť je třeba zvažovat, zda obránce odvracel přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem a zda nebyla obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Z toho vyplývá, že otázka způsobu získání prostředku použitého k obraně není z hlediska podmínek nutné obrany významná.

Problematičtější může být otázka přípustnosti instalace obranných prostředků, které působí teprve v okamžiku útoku, a to na základě jejich nastavení samočinně jako reakce vůči útočnickovi, aniž by je v tomto okamžiku mohl obránce bezprostředně ovládat nebo je podstatně ovlivnit. Proti užití takových mechanismů se namítá zejména, že ohrožují i osoby, které nejsou útočníky, že zpravidla nedodržují podmínku přiměřenosti, nelze je regulovat, nedodržují časovou podmínku nutné obrany, neboť taková nutná obrana je prý předčasná, přičemž motivem je nejen snaha bránit se, ale i vypořádat se s útočníkem, usvědčit ho apod.

Z hlediska časových mezí nutné obrany je nejzávažnější námitka, že jde o předčasnou nutnou obranu, neboť obránce jedná ještě předtím, než začne přímo hrozit konkrétní útok. To by bylo ovšem správné pouze za předpokladu, že by se nutná obrana realizovala a skutečně ukončila již instalací nebo nastražením příslušného obranného mechanismu. Ve skutečnosti tomu tak ale není, neboť obránce instaluje obranné zařízení, resp. programuje jeho činnost preventivně do budoucna pro případ útoku na zájem chráněný trestním zákonem, přičemž obrana není provedena (dokončena) již účelovou instalací takového zařízení, ale teprve jeho skutečným zásahem vůči

útočníkovi. Toto předem plánované působení na útočníka v okamžiku útoku pomocí nástroje je právě onou nutnou a předpokládanou odpovědí na eventuální útok. Protože je tedy použitá obrana účinná teprve v okamžiku útoku jako bezprostřední reakce na něj, je časová podmínka nutné obrany splněna, pokud skutečně působí jen v době trvání tohoto útoku (nejde o tzv. exces extenzivní). Zasažení útočníka takovým obranným systémem nelze a priori považovat za "vypořádání" se s ním, pokud obranný zásah nevybočuje z hlediska zcela zjevné nepřiměřenosti způsobu útoku z mezí nutné obrany (nejde o tzv. exces intenzivní). K tomu je ještě třeba dodat, že český právní řád nežadá, aby obránce musel být v okamžiku útoku na místě útoku a musel se utkat s útočníkem v souboji tvář v tvář, naopak mnohdy může být pro obránce výhodné, vhodné nebo dokonce nutné, aby se osobně takovému útoku vyhnul a nevytvářel pro sebe zbytečná rizika. Takové pojetí může být účelné i z hlediska ochrany práv útočníka v případech, kdy by přítomnost obránce mohla vyvolat zbytečně ještě další významnější útok proti němu s možností intenzivnější obrany a tedy závažnějšího porušení práv útočníka. Proto je zásadně třeba rozlišovat dvě časové fáze:

- dobu, ve které bylo obranné zařízení instalováno a je v pohotovosti, a
- dobu vlastního fungování (automatického spuštění).

První fáze představuje určité nekonkrétní ohrožení a může popř. i porušovat právní předpisy. Druh a míra vyvození odpovědnosti za činnost v této první fázi nemá však vliv na řešení otázky odpovědnosti za samotný zásah ve fázi druhé. Ve druhé fázi lze opět rozlišit dva případy:

- a) zařízení bylo uvedeno v chod útočníkem, pak za splnění podmínek nutné obrany nemůže být obránce za takový zásah obranného zařízení a způsobený následek trestně odpovědný, anebo
- b) nešlo o útok, popř. se jednalo o nepřiměřenou reakci na útok (tzv. exces intenzivní), pak se nejedná o nutnou obranu a strůjce zařízení podle povahy věci může odpovídat podle příslušných ustanovení trestního zákona za to, co zaviněně způsobil; zpravidla půjde o trestný čin z nedbalosti, poněvadž zřejmě nebude možno k okamžiku instalace zařízení dovést úmysl poškodit osoby, které nejsou útočníky.

Nejvyšší soud považuje za nutné v této souvislosti zdůraznit, že je imanentní vlastností každého automatického obranného zařízení (mechanismu) zejména v podobě nástražného systému, který se uvádí v činnost po vniknutí do chráněného objektu, popř. po jeho jiném narušení, že způsobuje již od okamžiku nastražení určité abstraktní ohrožení i nezúčastněných osob, to však nemůže být pro otázku přípustnosti nutné obrany rozhodné, neboť ustanovení o nutné obraně nezakazuje obranu prostředky, které abstraktně ohrožují chráněné zájmy. Podobně je tomu např. i u hlídacího psa pobíhajícího za plotem strážného objektu, který také od okamžiku vypuštění abstraktně ohrožuje okoljdoucí nezúčastněné osoby, poněvadž může povalit nedostatečně zajištěný plot, tento plot přeskočit nebo se pod ním podhrabat a zaútočit na okoljdoucí osobu v domněnání, že se jedná o narušitele chráněného objektu. Námitce předčasnosti obrany pomocí automatického obranného zařízení lze čelit poukazem na obecnou dovolenost přípravy k obraně, což je obecně uznáváno a nelze v tom spatřovat extenzivní exces. Samozřejmě takové opatření obranného zařízení nebo jeho instalace může být samostatným trestným činem, jak je uvedeno výše, to však nic nemění na tom, že pokud se obranné zařízení spustí až v okamžiku útoku (zákon dokonce připouští spuštění v době přímo hrozícího útoku) a působí jen do jeho dokončení, bude časová podmínka nutné obrany splněna. Koncový moment nutné obrany je tedy tam, kde pomíjí nebezpečí pro napadené zájmy anebo tyto zájmy jsou již porušeny a nehrozí nebezpečí dalších škod. Proti útoku, který je již dokončen, není samozřejmě nutná obrana ani pomocí automatického obranného zařízení přípustná.

Motivem nutné obrany může být samozřejmě vedle ochrany napadených zájmů i usvědčení útočníka, nemůže být ani na závalu, je-li dáno více takových motivů současně. Pokud by však někdo užil automatického mechanismu výlučně pouze ze msty třeba i za minulá jednání, aniž by současně šlo o obranné jednání v shora uvedeném smyslu, nebyla by dána subjektivní podmínka nutné obrany, a tudíž by nebylo možno ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně použít.

Obrana nesmí být ve smyslu § 13, věty druhé, tr. zák. zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Přiměřenost obrany se posuzuje především z hlediska intenzity obou akcí, což vyjadřuje pojem způsobu útoku. Z povahy věci vyplývá, že obrana musí být tak intenzivní, aby útok jistě a bez rizika pro napadeného odvrátila, tj. zpravidla musí být silnější než útok, avšak nesmí být zcela zjevně přehnaná. Použité prostředky ve formě

automatického obranného zařízení, které je třeba posuzovat z hlediska zjevné nepřiměřenosti způsobu útoku, mají význam jen potud, že obránce z nich může usuzovat na schopnost odvrácení hrozícího předpokládaného útoku a velikost hrozící škody způsobené útočníkovi. Prostředky použité k obraně nemusí být ani přibližně stejné účinnosti jako prostředky použité k útoku na zájem chráněný trestním zákonem. Intenzita obrany, a tedy přiměřenost obrany intenzitě útoku, není totiž závislá na použitém prostředku, ale na tom, jak tento prostředek obránce použije (srov. č. 41/1980 Sb. rozh. tr.), resp. u automatického obranného zařízení jak toto na základě jeho nastavení obráncem zafunguje. Podle ustálené judikatury samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraně, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku (srov. č. 47/1995 Sb. rozh. tr.), proto obdobně nelze obecně vyloučit použití automatického obranného zařízení, a to i ve formě nástražného zařízení. Zbraní zde může být i automatické obranné zařízení (např. nástražný systém, samostříl, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti, ale i určitý typ pastí apod.), přičemž přiměřenost obrany jeho použití ve smyslu druhé věty § 13 tr. zák. je třeba posoudit se zřetelem na všechny okolnosti případu. Podle názoru trestního kolegia Nejvyššího soudu nelze na vybočení z mezí nutné obrany usoudit jen z toho, že obránce použil automatické obranné zařízení proti neozbrojenému útočníku.

Škoda způsobená v obraně může být větší než škoda z útoku hrozící, nesmí tu však být zcela mimořádný nepoměr (např. usmrcení zloděje, šlo-li o drobnou krádež). Podle ustálené judikatury Nejvyššího soudu nelze na vybočení z mezí nutné obrany usuzovat jen z toho, že napadený zranil útočníka a popř. jej i usmrtil, přičemž sám žádné zranění neutrpěl, jestliže tím odvracel útok přímo hrozící nebo trvajícím a taková obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku (srov. č. 25/1976 Sb. rozh. tr.). Je tedy třeba i při použití automatického obranného zařízení vycházet z těchto právních názorů a pečlivě zvažovat, zda škoda způsobená útočníkovi uvedením v činnost takového obranného zařízení v době útoku ve smyslu věty první § 13 tr. zák. nebyla v mimořádném nepoměru ke škodě z útoku hrozící.

Související otázkou také může být, zda přiměřenost obrany a útoku ve smyslu věty druhé § 13 tr. zák. je třeba hodnotit z hlediska ex ante k okamžiku instalace obranných zařízení, nebo k okamžiku útoku a obranné reakce těchto zařízení. Rozhodným

okamžikem zde logicky může být pouze okamžik odvrácení konkrétního útoku, kdy již jsou známy skutečnosti charakterizující jeho způsob. Nemůže být přitom rozhodné, zda v tomto okamžiku je útok odvrácen přímo fyzickým jednáním obránce nebo prostředky, které si obránce k odvrácení útoku připravil a na které se spoléhal. Vždy je tak nutno srovnávat způsob konkrétního útoku, který je znám až v době aktualizace útoku, se způsobem odvrácení tohoto útoku v daném okamžiku. I když obranný mechanismus sám nemůže diferencovat svou funkci podle povahy útoku, úsudek o přiměřenosti, resp. zcela zjevné nepřiměřenosti je třeba konstruovat k okamžiku výkonu jeho funkce, neboť teprve právě v tomto okamžiku je možné zjistit, zda toto působení je v určitém poměru ke způsobu provedeného konkrétního útoku. Z povahy věci pak vyplývá, že se bude hodnotit způsob odvrácení útoku, přičemž nebude prakticky možno přihlídnout k vlastnostem a schopnostem obránce, jeho fyzické konstituci apod., poněvadž tento není osobně přítomen, a proto se nemohou tyto jeho charakteristiky do vlastní obranné činnosti promítnout. Právě samotnou instalaci a působení obranného zařízení je však někdy možno odůvodnit tím, že obránce ani objektivně nemůže být osobně neustále přítomen, nemá dostatek fyzických sil k obraně apod. Na druhé straně riziko případné zcela zjevné nepřiměřenosti vyplývající z charakteru obranného mechanismu nebo z jeho konkrétního působení na útočníka zde nese obránce, který instaloval takové zařízení. Bude proto třeba hodnotit způsob a intenzitu působení obranného zařízení vůči útočníkovi a míru zásahu vůči němu včetně závažnosti jemu způsobené újmy či škody (např. i způsobeného ublížení na zdraví, těžké újmy na zdraví, atd.) v poměru k způsobu útoku, včetně škody, která hrozila zájmu chráněnému trestním zákonem, na nějž bylo útočeno, a to z hlediska, zda vzhledem ke konkrétním okolnostem případu škoda způsobená útočníkovi spuštěním takového obranného zařízení v době útoku ve smyslu věty první § 13 tr. zák. nebyla v mimořádném nepoměru ke škodě z útoku hrozící.

V německé právní nauce se někdy uplatňuje požadavek omezení nutné obrany pomocí obranných mechanismů zohledněním zásady subsidiarity v tom směru, že by bylo možno obranných mechanismů užít až tehdy, když by nebylo možno odvrátit útok jinými, mírnějšími prostředky. Takový požadavek ale naše trestní právo v § 13 tr. zák. o nutné obraně nestanoví, naopak teorie i praxe podmínku subsidiarity u nutné obrany vylučují. Podle ustálené judikatury Nejvyššího soudu proto není podmínkou ustanovení § 13 tr. zák. , o nutné obraně, skutečnost, že útok nebylo možno odvrátit jinak (srov. č. 47/1995 Sb. rozh. tr.). Argumentace ve prospěch vyloučení nutné obrany např. tím, že

obránce nezajistil majetek proti zlodějům žádným běžným způsobem, ač takový mohl použít, resp. že obránci nic nebránilo, aby místo, kde se nacházel majetek, vybavil pevnými dveřmi, které by šly řádně uzavřít a uzamknout (srov. str. 9 a 10 shora citovaného usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 6 Tdo 66/2007), je tedy z hlediska splnění podmínek nutné obrany nepřipadná.

Na druhé straně je nepochybně třeba přihlédnout k realizaci také jiných varujících a zabezpečovacích opatření v návaznosti na instalaci automatického obranného zařízení. Není totiž vyloučeno, že automatický obranný mechanismus v konkrétním případě zasáhne osobu, která není útočníkem ve smyslu ustanovení o nutné obraně, resp. která i z jiných důvodů nejedná protiprávně. V takovém případě přichází v úvahu aplikace příslušné skutkové podstaty poruchového trestného činu, např. ublížení na zdraví, byť zpravidla v nedbalostní formě. Podobný postih přichází v úvahu i v případech, ve kterých není splněna podmínka přiměřenosti, tedy pokud užitá obrana je zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Zde pak skutečnost, zda pachatel využil všech nebo více varujících a zabezpečovacích možností směřujících k zabránění tomu, aby automatická obranná reakce postihla ve skutečnosti neútočící osoby, tedy např. zda si chráněný objekt nebo majetek uzamkl tak, aby zabránil v přístupu k aktivaci obranného zařízení jinou osobou než útočníkem, zda umístil dostatek výstražných nápisů, varujících signalizačních zařízení o možnosti uvedení automatického obranného zařízení v činnost, zdvojených zdí, mříží, plotů apod. , může výrazně modifikovat míru zavinění obránce, případně jeho odpovědnost zcela vyloučit, pokud se např. dovodí přiměřené důvody, pro které se mohl obránce domnívat, že takové osoby jsou dostatečně varovány v tom směru, aby se nedopustily jednání, jímž by došlo k spuštění automatického obranného mechanismu a následnému způsobení újmy či škody osobě, která nebyla útočníkem ve smyslu § 13 tr. zák.

Ve vztahu k osobě realizující útok má pak využití těchto varujících a zabezpečovacích opatření význam v tom, že čím více takových zábranných mechanismů, varování apod. útočník nerespektoval a překonal, tím závažnější a intenzivnější je jeho způsob útoku a tím intenzivnější způsob obrany je tedy možno proti němu použít. Použitím uvedených opatření si tedy pro sebe obránce podstatně sníží riziko toho, že jeho obrana bude shledána zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku, resp. zcela zjevně nepotřebnou k odvrácení útoku.

Po zvážení všech těchto argumentů je možno tedy dospět k závěru, že užívání obranných automatických mechanismů nelze z dosahu nutné obrany a priori vylučovat. Pokud se obranný zásah realizuje v okamžiku přímo hrozícího nebo trvajících útoku, a to vůči útočníkovi, je splněna časová podmínka nutné obrany, i když obránce sám není na místě zásahu fyzicky přítomen (nejedná se tedy o extenzivní exces z nutné obrany). Konstrukce automatického obranného zařízení, množství a charakter varujících a zajišťovacích opatření a další okolnosti charakterizující způsob a intenzitu obrany v poměru ke způsobu útoku je třeba hodnotit odděleně v rámci úvah o zavinění na straně obránce, resp. o tom, zda se jedná o intenzivní exces z nutné obrany či nikoliv. V případě zcela zjevně nepřiměřené obrany pomocí automatického obranného zařízení nebo zásahu takového zařízení vůči osobám, které nejsou útočníky, přichází v úvahu odpovědnost za příslušný zpravidla nedbalostní poruchový trestný čin, poněvadž zpravidla nebude možno dovést, že by obránce v okamžiku instalace zařízení chtěl překročit meze nutné obrany a při použití automatického obranného zařízení chtěl způsobit zasažené osobě trestněprávně relevantní následek nebo byl s ním alespoň srozuměn (§ 4 a § 5 tr. zák.).

Vzhledem ke všem těmto důvodům dospělo trestní kolegium Nejvyššího soudu k závěru, že instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odrazit možný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti), samo o sobě nevyklučuje naplnění podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák. Použití automatického obranného zařízení zejména v podobě nástražného systému, který se automaticky uvede v činnost po vniknutí útočníka do chráněného objektu, musí ale splňovat zákonné požadavky kladené na jednání v nutné obraně, a proto musí být zabezpečeno, aby a) se aktivovalo jen proti přímo hrozícímu či trvajícím útoku na zájem chráněný trestním zákonem a b) jeho účinnost nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Problémy může vyvolávat zejména zajištění splnění první podmínky, neboť se v praxi může stát, že dojde k uvedení takového zařízení v činnost např. vůči hasiči zasahujícímu vůči požáru v chráněném objektu nebo proti dítěti, které překoná oplocení, aby nalezlo zatoulaného psa nebo zakopnutý míč, popř. jen tak ze zvědavosti. Proto je na obránci, aby věnoval při instalaci automatického obranného zařízení dostatečnou pozornost

nejen jeho funkčnosti a zabezpečení jen útokem odůvodněného uvedení v činnost, ale i dostatku vnějších varujících a zabezpečovacích opatření směřujících proti nedůvodné aktivaci automatického obranného zařízení.

Naproti tomu splnění druhé podmínky je spíše technickou záležitostí a nemusí v praxi činit větší problémy, neboť již při instalaci automatického obranného zařízení je předem známo, jaké hodnoty jsou chráněny (např. dům nebo byt s jeho obyvateli a vybavením nábytkem, starožitnostmi či jiným cennostmi), a rovněž je známa účinnost instalovaného zařízení (např. zda může jen poranit či také usmrtit).

Na všechna tato úskalí automatických obranných zařízení je třeba při jejich instalaci a užití pamatovat a následně se jimi také odpovědně a náležitě zabývat při hodnocení konkrétních okolností posuzovaného případu z hlediska dodržení zákonných podmínek ustanovení § 13 tr. zák. Při zaviněném nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo takové automatické obranné zařízení instaloval a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.

Příloha č. 3

10 zásad JUDr. Náchodského k předcházení reálně nebezpečných situací

Přestože si uvědomuji, že toto téma se týká spíše sebeobranu, rozhodl jsem se ho zařadit jako přílohu své práce. Sebeobrana je jedním z prostředků nutné obrany a trůfám si tvrdit, že znalost těchto zásad může jednou někomu (čtenáři) zachránit i život. JUDr. Zdeněk Náchodský je soudním znalcem v oboru kriminalistika, odvětví se zvláštní specializací sebeobrana, služební zákroky a vedení boje zblízka. Několik let byl rovněž mým učitelem sebeobranu, při které, mimo jiné, tyto zásady neustále opakoval, a to i ve spojitosti s různými případy z jeho mnohaleté praxe.

Zásada č. 1

Vyhýbej se svému nepříteli. Pokud se mu nemůžeš vyhnout, chovej se tak, aby se on příště vyhnul tobě.

Tuto zásadu lze považovat za základní. Proč? Jistě je jednodušší se do reálně nebezpečné situace vůbec nedostat (vyhnout se jí), nežli ji připustit a následně fyzicky řešit. Praxe jednoznačně prokazuje, že i velmi dobře vycvičený člověk (výkonný judista, karatista apod.) má v okamžiku fyzického napadení s odražením útoku velké problémy. Šlo především o případy, kdy i takto dobře vycvičená a sportovně technicky vybavená individualita byla napadena velmi překvapivě, tvrdě a agresivně. Zvláště nebezpečné pak jsou situace, kdy je útok podpořen nevybíravým použitím jakékoli zbraně. Proč tedy i takoví sportovci byli neúspěšní? Jednoznačně proto, že na vedený útok reagovali opožděně. Fyziologicky dané opožděné reagování na podnět (pohyb, útok) způsobuje téměř vždy neúspěch. Na tuto zásadu navazuje zásada druhá.

Zásada č. 2

Každá akce je rychlejší než reakce.

Akce útočníka je vždy rychlejší než obranná reakce napadeného. Z toho vyplývá, že útočník je zpravidla ve výhodě. Rozhoduje se na základě iracionálního a sobeckého způsobu myšlení. Napadá ostatní bez jakýchkoli skrupulí a ohledů na závazné právní

normy, etické a sociální zvyklosti. Další jeho výhodou je i to, že svůj útok může dokonale připravit, tedy zvolit místo napadení, měnit směr a rytmus útoku, zvolit a použít zbraně, různé formy pohrůzek či psychického nátlaku (vydírání) apod. Napadený vždy reaguje na útok opožděně (většinou pod vlivem úlekové reakce), a i kdyby jeho obranná reakce byla opožděna pouze o setinu sekundy (u běžné, necvičené populace jsou však tyto reakce nepoměrně delší, zvláště je-li vyvolán šok, nedostavují se mnohdy vůbec), mohlo by být toto opoždění osudné (především v případech atakování vitálního, životně důležitého místa či sféry jeho těla).

Zásada č. 3

Nechod' do předem prohraného boje.

Tato zásada souvisí především se zvažováním rizika a vyhodnocením nebezpečnosti situace. V podstatě jde o poměr hodnot. Její význam lze uvést na příkladu: ve večerních hodinách, spoře osvětlenou ulicí města, se vrací osamělý muž. Náhle je obklopen třemi zle vyhlížejícími mladíky, kteří na něm žádají finanční hotovost. Pro řešení takové situace jsou v podstatě tři možnosti:

- a) odpoutat se od nich útekem (tento způsob však za dané situace vykazuje vysoké riziko, protože je jimi obklopen a proražení z tohoto obklopení není s ohledem na jejich odhodlanost a fyzickou převahu dost dobře možné),
- b) bojovat s nimi o nedotknutelnost své osobní integrity a hotovost uhájit (proti trojnásobné přesile je to však hazard a boj vabank i proto, že by mohli pro zdůraznění svých požadavků použít např. i zbraní),
- c) hotovost jim odevzdat a zbytečně nastalou situaci emočně nevyhrocovat a neriskovat tak možná život a zdraví (jejich cenu nelze vyvážit jakýmkoli finančním obnosem) – správné řešení.

Jednoznačně je tedy třeba pro takové případy doporučit odevzdání peněz. Prioritou vždy musí být život a zdraví napadeného. Materiální hodnoty jsou až na dalších místech. Je lépe být ochuzen o peníze, než být zraněn či dokonce zabit. Jedna praktická rada pro takové případy – pokud se dosti často a pravidelně člověk vrací po setmění a bez doprovodu, měl by mít pro takové nebezpečné situace připravenou menší hotovost ve zvláštní druhé peněžence. Tu pak lze útočníkům odevzdat s lehčím srdcem. Zkušenost prokázala, že útočník se raději spokojí i s málem, než vůbec s ničím.

Zásada č. 4

Pokud jsi nucen bojovat, bojuj nečestně.

V případě nutnosti fyzického odvracení útoku je třeba zaměřit svůj boj a svoje snažení k jedinému cíli, kterým je vítězství. Útočník útok zahájil, a to převážně z nízkých pohnutek (aby nás okradl, zbil, znásilnil ženu apod.). Jeho jednání a konání tedy nelze považovat za čestné. Proč bychom tedy měli být čestní my? Využijme v těchto případech reflexně daných, třeba i primitivních a nekvalifikovaných technik, jako např. kousání, škrábání, štípání, atakování všech vitálních a silně bolestivých míst na útočnickově těle za použití hmatů a stisků (např. oblast genitálií, očí, meziklíčkové jamky apod.). Vedení čestného boje si útočník nikdy nezaslouží.

Zásada č. 5

Přílišná důvěra ve slušnost a korektnost druhého je nebezpečná.

Jinými slovy to znamená, že je velmi nebezpečné se domnívat, že když já sám jsem slušný, tak že protistrana, se kterou jednám, je stejně slušná jako já. Často bývá tento první dojem klamný a důvěra v něj může tragicky skončit. Kriminalistická a soudní praxe již mnohokrát ukázala, že mnozí vrazi nebo sadističtí a brutální devianti vykazovali „na první pohled“ slušný dojem. Lze uvést případ z praxe: mladá dívka se při návštěvě diskotéky seznámila na první pohled s velmi slušným chlapcem. Choval se k ní velmi vybraně, zakoupil jí květiny, podržel židli, když si sedala, zaplatil za oba útratu a ve verbálním projevu nebyl vulgární. Dívka se od něj nechala doprovodit domů, ale svého cíle cesty již nedosáhla. Byla mladíkem znásilněna a následně zavražděna (jak později uvedl, zavraždil ji proto, aby se jí zbavil jako svědka). Z tohoto případu, stejně jako z mnoha dalších, vyplývá, že zvláště při jednání s neznámými osobami není na škodu v důvěře udržovat jistý odstup. Vyvarujeme se tak nemilého překvapení.

Zásada č. 6

Jedním z největších „nepřátel“ sebeobrany je vlastní korektnost, smysl pro fair play, a to tzv. vlastní „slušné vychování“.

Toto konstatování lze bezesporu považovat za fundamentální pro celou problematiku soupeření mezi lidmi. Převážná většina lidské populace se chová kultivovaně, kulturně, slušně a neřeší případné konflikty okamžitým násilím. Problém však nastává

v okamžiku, kdy je takový slušně vychovaný člověk fyzicky napaden skutečným otrlým lotrem, jemuž řešení jeho problémů a dosahování vlastních potřeb cestou uplatňování násilí proti druhému není cizí. V takovém momentě napadení se pak slušně vychovaný a kulturní člověk musí stát stejným, ne-li ještě větším lotrem než je ten, který jej napadl, aby byl vůbec schopen takový útok odrazit. To však běžného občana značně hendikepuje a ukazuje se to jako jeden z největších problémů. Převážně většině lidí je uplatňování násilí vůči druhému cizí, neumí se – obecně řečeno – prát a bojovat, protože takovou potřebu dosud neměli a mnohdy ani za celý svůj dosavadní život takovou zkušenost nezískali. Jak zkušenost a praxe ukázala, nechuť produkovat násilí jakéhokoli druhu se projevuje více u ženské populace a seniorů.

Uvedená obecná zásada je současně velmi úzce vázána na obavy z následků po vydařeném obranném zásahu, především z hlediska možné trestní odpovědnosti napadeného v kombinaci s jistou skepsí chovanou k orgánům činným v trestním řízení (policii a justici především). Četné dotazy typu: „Já se sice ubráním, ale útočnickovi při tom způsobím smrt nebo těžká zranění s trvalými následky, a co se mně potom za to stane? Mohu použít k obraně hůl, židli, sprej, mohu na něj poštvat psa, vypíchnout mu oko, zastřelit ho při pokusu o znásilnění?“ dokládají tvrzení o jistém soucítění s útočnickem (tedy o vlastních úvahách v intencích zakódovaného slušného vychování a pocitu odpovědnosti k druhému), přestože vzniklá reálně nebezpečná situace nesnese odkladu a zákon je na straně napadeného.

Zásada č. 7

Na překvapivou situaci reaguj překvapivě.

Důležitost a výhodnost této praktické zásady lze doložit některými případy, které se skutečně staly. Tuto zásadu je však mnohdy velmi obtížné dodržet, a to proto, že napadený se v okamžiku fyzického ataku dostává do psychicky zátěžové situace, která vždy vyvolává negativní instinktivní reakce a emoce, jako je např. strach, panika, tréma nebo naopak vztek, zuřivost, zlostný afekt apod. Pokud napadený těmito stavům podlehne, jeho racionální myšlení ustupuje do pozadí a vlivem toho se může dopustit hrubých až osudných taktických chyb. Pokud se mu však podaří nastalou úlekovou reakci a negativní emoce překonat (dokáže se do klidového stavu vrátit nebo jejich vyvolání vůbec nepřipustí), je schopen reagovat pro útočníka překvapivě.

Stal se případ, kdy osamělá žena vracějící se z práce byla v blízkosti svého bydliště napadena v parku útočником. Jeho útok byl sexuálně motivován. Tato žena obdivuhodným způsobem zachovala klid a rozvahu a muže zastavila v postupu tak, že mu sama sexuální služby nabídla a pozvala jej do svého bytu, avšak s dodatkem, že je chronicky venerická a trpí pohlavní chorobou. Útočník byl tak vyveden z míry, že od svého záměru upustil a ve zmatku utekl. Žena na pro ni překvapivou situaci naopak zareagovala překvapivě pro útočníka. Ten v tomto případě očekával odpor, volání o pomoc a aktivní obranu. Dočkal se však naopak vstřícnosti, na kterou nebyl připraven.

Dalším skutečným případem je příklad exhibicionisty, který byl zahnán metodou uměle vyvolaného akustického šoku, kdy jím obtěžovaná žena použila v momentě jeho exhibice v parku ostrého hvizdu píšťaly. Muž byl touto reakcí tak zaskočen, že u něho vyvolala intenzivní úlek doprovázený výměškem stolice do kalhot a především nejistotu, co po tomto hvizdu bude následovat (zda pomoc přiběhnuvšího psa, rodinného příslušníka, policistů apod.).

Poslední uváděný případ, který byl JUDr. Náchodským proveden jako „přirozený experiment“, vyvolal paniku a silnou úlekovou reakci útočníka, když po přepadení ženy tato místo volání o pomoc začala volat „hoří!“. Na toto volání totiž přiběhlo několik osob, které útočníka zadržely a předaly policistům. Nelze s určitostí tvrdit, že kdyby žena volala „pomoc!“, že by tytéž osoby na její volání přiběhly. Slovo „pomoc“ je totiž slovem signalizujícím nebezpečí obecně, a to pro každého, a lidé z přirozeného strachu a obavy o vlastní osobní integritu ve velké většině případů na volání o pomoc nereagují. Slovo „hoří“ však ve většině lidí vzbuzuje zvědavost (jak často se dostanou k velkému ohni?) a na místo volání se dostavují (i když v mylné představě).

Zásada č. 8

Důvěřuj svému instinktu a intuici, jednej a konej v souladu s nimi.

Tento způsob náhlého „osvícení, vidění a pocitů“ nastupuje téměř vždy v předtuše hrozby vzniku reálně nebezpečných situací. Je opět celá řada skutečných případů, která toto tvrzení dokládá. Lze uvést jeden za všechny: mladá žena se vrátila s nákupním vozíkem ke svému zaparkovanému vozidlu, u kterého shledala rozbité okno. U vozu stál slušně oblečený muž s kufříkem v ruce. Ten jí oznámil, že viděl pachatele, který okénko rozbil, ale protože by jej již nedostihl, alespoň jí vůz hlídá. Žena mu z vděku

a slušnosti nabídla, že jej sveze do centra města. Muž se posadil vedle ní a kufřík uložil na zadní sedadlo vozu. Když projížděli méně frekventovaným úsekem lesoparku, muž s omluvami ženu požádal, zda by nezastavila, že se mu vedle řidiče dělá z jízdy špatně a že si to hned neuvědomil, a proto by si přesedl na zadní sedadlo. Žena mu tedy zastavila, muž vystoupil a právě v tento moment zapracoval instinkt ve formě vyhodnocení celé situace. Co se to vlastně děje? Taková spousta náhod najednou – rozbité okno u auta na frekventovaném parkovišti, nedopadený, leč identifikovaný pachatel, neznámý muž – dobrodinec, který se o ni nezištně stará, málo frekventovaný prostor, kde si od ní nechal zastavit, přestože na něm neshledala známky nevolnosti, kufřík na zadním sedadle a co v něm vlastně má, včetně důvodu jeho návštěvy, takto oblečeného a vybaveného v nákupní průmyslové zóně? Všechny tyto poznatky, které jí proběhly bleskově myslí, vedly k tomu, že tak, jak jí velel její instinkt, prudce sešlápla pedál plynu a muži ujela. Následně se však u ní dostavily výčitky svědomí (vliv jejího slušného vychování a smyl pro fair jednání – muž jí pomohl v nouzi a ona se k němu takto zachovala). Proto se rozhodla, že jeho kufřík, který zůstal na zadním sedadle vozu, odevzdá na policii, aby mu mohl být navrácen. Policisté kufřík otevřeli a našli v něm pouze tři předměty: černou kuklu s prostřiženými otvory pro oči a ústa, škrticí strunu a sekáček na maso. Tato žena si tím, že uvěřila své momentální intuici a následným racionálním jednáním, pravděpodobně zachránila život.

Zásada č. 9

Je zásadou kontroly a sebekontroly místa a časového rozpočtu aktuálního pohybu a pobytu.

V praxi to znamená udržování vzájemného přehledu a kontroly činnosti např. nad všemi členy své rodiny a zejména dětí. Před odchodem, kupříkladu z domova, by měly být zodpovězeny tyto základní otázky: „kam jdeš, kudy jdeš, s kým jdeš, kde budeš a kdy se vrátíš“ (pokud časový limit návratu nelze splnit, je nutno se telefonicky ozvat a prodloužený čas návratu opět konkretizovat). Dodržení této zásady umožňuje okamžité řešení případné krizové situace.

Zásada č. 10

Je pouhým konstatováním faktu: věřím-li v sebe, čeho bych se měl bát?